

NR 1/2023

ISSN 1406-8826

Sotsiaaltöö

SOTSIAALTÖÖ JA SOTSIAALPOLIITIKA ERIALAAJAKIRI

Hooldekodude rahastamise reform

Toimetulekutoetuse ja võlgnevuse
mõju tööturuaktiivsusele

Avatud Dialoog laste sotsiaalses
rehabilitatsioonis

Erialajakirja roll Eesti sotsiaaltöös

Kuidas mõjutab aitajat tema töö?

Ajakiri Sotsiaaltöö aitab kaasa sotsiaalvaldkonna töötajate professionaalsele arengule ja silmaringi laiendamisele. Tervise Arengu Instituudi ja sotsiaalministeeriumi väljaantavast ajakirjast saab lugeda uurimistulemusi ja teoreetilisi ülevaateid sotsiaaltööst ning sotsiaalpoliitikast; kogemuslikke, nõuandvaid ja informatiivseid artikleid, mis on toeks kõigile, kes puutuvad kokku sotsiaaltöoga.

Sotsiaaltöö paberajakiri ilmub neli korda aastas: veebruaris, mais, septembris ja detsembris. Tiraaz 850 eksemplari. Ilmub 1997. aastast.

Loe artikleid veebis!

Artikleid saab lugeda ka Sotsiaaltöö veebilehel. Veebis on pidevalt uuenev sündmuste ja koolituste kalender.

Liitu uudiskirjaga!

Telli tasuta e-uudiskiri, mis sisaldab ajakirja ja valdkonna olulisemaid uudised, värskeid ülevaateid, veebiartikleid ja sündmusi.

Telli ajakiri!

Tellimuse saab vormistada ajakirja veebilehel.

Teeme koostööd!

Kaastöid ja koostööettepanekuid ootame toimetuse meiliaadressile ajakiri@tai.ee.

Uuri lisaks: www.tai.ee/sotsiaaltöö

Toimetuse kolleegium

Asgeir Falch-Eriksen, Mailiis Kaljula, Riina Kiik, Eike Käsi, Valter Parve, Riho Rahuoja, Hede Sinisaar, Judit Strömpl, Karmen Toros, Taimi Tulva, Meeli Tuubel, Tuuli-Brit Vaga.

Toimetus

Vastutav toimetaja Regina Lind

Toimetaja Kairiin Nuudi

Kaastoimetaja Helve Hennoste

Kontakt: Tervise Arengu Instituut, Hiiu 42, 11619 Tallinn

Tel 659 3931, e-post ajakiri@tai.ee

www.facebook.com/ajakiriSotsiaaltöö

Trükk: Joon OÜ

**Tervise
Arengu
Instituut**

SOTSIAALMINISTEERIUM

SISUKORD

Eessõna

Riho Rahuoja 2

Persoon

Monika Salumaa: tõeliselt igav, kui kõik oleksid ühe näo ja teoga
Kadri Kuulpak 3

Korraldus

Hooldekodude rahastamise põhimõtted muutuvad
Ketri Kupper, Meeli Tuubel 9
Kommentaar
Maire Koppel 14

Tehniline lahendus

Lapse abivajaduse eelhindamise arendus STAR-is
Merli Laur 15

Kohalik omavalitsus

Kas klaas on pooltühi või pooltäis?
Eike Käsi 18
Põltsamaal osatakse ühise eesmärgi nimel seljad kokku panna
Merike Sumla 23

Kogemus

Kas Ukraina sõjapõgenikud on Eestis kogukond?
Astrid Org 29

Analüüs

Suure hoolduskoormusega inimesed vajavad täiendavat abi
Vaike Vainu 34

Pikaajalised toimetulekutoetuse saajad vajavad rohkem tuge
Kelly Toim, Kirsti Melesk 43

Sotsiaaltöö kui elukutse

Eetikakoodeks on sotsiaalvaldkonna professionaalne kompass. Intervjuu eetikakomitee liikmetega
Regina Lind 52

Uurimus

Erialaajakirja roll Eesti sotsiaaltöös
Kairiin Nuudi 58

Metoodika

Avatud Dialoog laste sotsiaalses rehabilitatsioonis
Felika Tuul, Triinu Sarapuu, Dagmar Narusson, Marko Uibu 68

Projektis osalevate meeskondade kogemused
Evi Vilgats, Kadri Vilgats; Kaja Koger, Erle Maidla, Elena Erm, Ruth Sepp; Ewa Roots, Marika Käggo, Mirjam Veermäe 72

Ebakindluse tolereerimine
Dagmar Narusson 76

Haavatavus kui tugevus
Riina Järve-Tammiste 81

Töölane tugi

Per Isdal: töö inimestega muudab meid inimestena
Kairiin Nuudi 85

Raamatu tutvustus

Per Isdali „Aitamise hind“
Triin Raudsepp 93

E-raamat „Avatud Dialoog“
Dagmar Narusson 95

EESSÕNA

Viimased aastad on olnud sotsiaalvaldkonna jaoks põnevad, aga ka omajagu keerulised.

Haldusreformi järel tuli ühinenud valdades üle vaadata ja ühtlustada teenused ning toetused nii, et elanikud sellest ei kaotaks. Järgnenud koroonakriis pingestas valdkonna spetsialistide tööd: nad pidid tulema toime nii kasvanud töökoormuse kui ka vastutusega riskirühmade tervise ja elu eest. Nüüdseks oleme õppinud ennast rohkem kaitsma ja koos viirusega elama.

Eelmisel aastal said kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajad juurde mahukaid lisaülesandeid energiatoetuse arvestamisel ja sõjapõgenike elu korraldamisel, samuti on suurenenud toimetulekutoetuse taotlejate arv.

Sotsiaalvaldkond pannakse proovile ka alanud aastal. Pikaajalise hoolduse reform kutsub otsima lahendusi, kuidas parandada hooldekodu teenuse kättesaadavust ja ühtlasi mitmekesistama koduhooldust ning eakate päevahoiu teenust. Võib arvata, et probleemiks kujuneb teenuskohtade ja töötajate puudus.

Uusi lahendusi tuleb otsida ka teistes valdkondades: erivajadustega laste tugiteenused ja päevahoid, mis on nüüd täielikult omavalitsuste rahastada; isikukeskesed teenused psüühiliste erivajadustega inimestele paljudele omavalitsustele juba tuttava ISTE projekti mudeli alusel jpm.

Teenuseosutajana näen, et kriisid on teravalt mõjutanud paljusid meie kliente ja abivajadus on kasvanud. Vajame teenuste osutamisel rohkem paindlikkust ja individuaalset lähenemist. Teenus peab üha enam sarnanema rätsepätööga, arvestama abivajaja elukeskkonda, tugivõrgustikku, vaimseid ja füüsilisi vajadusi. See paneb teenuseosutajale kõrgemad ootused, nõuab teenuste kombineerimist ja uute arendamist, rohkem raha ja inimesi.

Kaalusin, kas lisada esimeses lauses sõnale „põnev“ jutumärgid. Põhjuse selleks andis riigi ja kohalike omavalitsuste palgapoliitika. Aasta alguses saime rõõmutada meie heade koostööpartnerite, õpetajate ja meditsiiniõdede palgatõusu üle, kuid sotsiaalvaldkonna töötajatele nii häid uudiseid ei ole: palgatõus jäi keskmiselt vahemikku 5–10% ja seda pea poole väiksema töötasu pealt. On juhtunud sedagi, et sotsiaalvaldkonna kulude osatähtsus omavalitsuse eelarves on lisandunud ülesannetele vaatamata teiste valdkondade kuludega võrreldes hoopis vähenenud. Kindlasti on see omavalitsuseti erinev.

Sotsiaalvaldkonna töötajate palgatõus koos teenuste kvaliteedi paranemisega aga on möödapääsmatu. Tuleb ennetada olukorda, et meie teenuseosutajad muutuvad ise abivajajateks nii materiaalses kui ka vaimses mõttes. See on meie järgmine väga suur proovikivi.

Riho Rahuoja

Hiiumaa sotsiaalkeskuse juhataja

Kadri Kuulpak, MA
ajakirjanik

Monika Salumaa: tõeliselt igav, kui kõik oleksid ühe näo ja teoga

Erihoolekanne on läbi teinud suure arengu: asutuste füüsiline keskkond on kaasajastatud ja teenuseid osutatakse ka kogukonnas. Pikalt valdkonda panustanud **Monika Salumaa** näeb, et nüüd on aeg muuta teenused sisuliselt veelgi paremaks ja kõigile kättesaadavaks.

Üle 30 aasta erihoolekandesse panustanud Monika Salumaa asus valdkonda tööle siis, kui erivajadusega inimesed paigutati ebainimlikesse tingimustesse silma alt ära. Paarikümne aastaga on valdkond tundmatuseeni muutunud ja Salumaa on üks neist, kelle nime võib selle kordamineku alla rasvaselt kirjutada. Tegevusjuhendajaid koolitav Salumaa valutab aga südant, kuidas särasilmseid inimesi raskes ametis hoida. Samuti loodab ta, et laiem avalikkus muutub eriliste inimeste vastu üha hoolivamaks.

Kuidas te sotsiaalvaldkonda jõudsite?

Juhuslikult. Lõpetasin 1986. aastal Tallinnas keskkooli ega tahtnud otse ülikooli minna. Vanematele oli see muidugi suur pettumus. Samal ajal otsisid nad võimalust minna maale elama. See koht leitigi Läänemaal Koluvere

Foto: erakogu

külas. Minu esimeseks töökohaks sai Koluvere hooldekodu [algself internaatkodu]. Seal elas 550 inimest ja see koht meenutas mulle koonduslaagrit. Tänapäevases mõistes osutati seal erihoolekandeteenust.

Missugune pilt teile avanes?

Magamistubades oli 12 inimest, voodi voodis kinni. Kes ei suutnud tööd teha, nende igapäevane rõivas oli pidžaama. Päeval pandi nad kinni ühte tuppä, kus nurgas oli pissiämbەر. Ma ei kujutanud ette, et selline asi on olemas.

Olnud seal kolmveerand aastat sekretär, lubasin endale, et ei iial enam, mitte kunagi ei lähe sellisesse kohta tööle. Astusin ülikooli kaugõppesse bibliograafiat ja raamatukogundust õppima. Kui aga lapsed läksid lasteaeda ja pidin tööle naasma, siis hooldekodu oli meie piirkonnas peamine koht, kuhu minna. Nii töötangi erihoolekandes väikeste pausidega sellest ajast saadik.

Kui Koluveresse teist korda tööle läksin, olin kasvataja. Õige pea nimetati see koht ümber juhendajaks. Taas täiesti juhuslikult läksin õppima tegevusteraapiat ja hakkasin ise teenuseid välja töötama. Mul on väga selge ettekujutus igast tegevusest, mida erihoolekande asutuse töötaja teeb ja mida klient saab.

Kuidas läks nii, et hakkasite teenuseid välja arendama?

Selle põhjus on minu teine eriala, tegevusteraapia. Soomes Oulus koolitati aastatel 1995–1999 Eesti esimesed tegevus- ja füsioterapeudid. Õpe oli nii hea! See andis kogu klientitööle hoopis teise vaatenurga. Kui lõpetasime, siis oodati, et hakkaksime oma teadmisi edasi andma. Sealt tekkis ka julgus hakata ellu kutsuma igapäevaelu ja töötamist toetavaid teenuseid. Rajasime ka sügava liitpuudega inimestele kodu Lihulasse.

Eestis inimene tihti peale ei tea, mida pärast lõpetamist tegema hakata. Oulus tehti hästi selgeks, mis on see valdkond, kus töötame, mis on meie tugevad küljed. Õeldi, et ära roni teise inimese vakku, sa ei oska seda. Väga täpsed piirid ja juhised saime sealt kaasa.

Kus te neid teadmisi edasi hakkasite andma?

See oli aeg, kui Eestis hakkasid käima humanitaarabi andjad. Olin Koluvere hooldekodus üks väheseid, kes suutis inglise keelt rääkida, seega hakati mind tõlgiks kutsuma heategijatele Suurbritanniast, Jaapanist, igalt poolt. Ühel hetkel tulid ka hollandlased, kes ei tahtnud meile mitte pakkuda tekke, patju ja inventari, vaid koolitust. Tabasin ära, kui targad nad on ja kui palju on meil õppida. Sealt algas minu koostöö Hollandi kolleegide Rini Blankersi ja Cees Hagega, mis kestab siiani. Koos hollandlastega koolitasime Eestis esimesed 39 erihoolekande hooldustöötajat. Olin seal juures õppekava koostajana. Sedakaudu sai minust koos Ain Klaasseni ja Urve Tõnissoniga ka 2000. aastate alguses tegevusjuhendajate koolitaja.

Alguses mõtlesime, et koolitame esimese viie aastaga tegevusjuhendajad välja ja sellega on kõik. Praegu tundub aga, et suren ka koolitades. Aastatega on koolitatud tuhandeid ja lõppu ei paista.

Sotsiaalvaldkonnas kohtab vahel suhtumist, et inimesi on raske leida, sestap võtame kas või tänavalt. Ikka leidub asutustes paberiteta töötajaid, kuigi nõuded on kehtestatud.

Mulle tundub, et see aeg on möödas, kui õeldi, et ta oli kolhoosis lehmadega julm, tulgu hooldekodusse tööle. See on ju töö inimesega! Tegevusjuhendajale pannakse üha enam kohustusi. Ta peab klienti juhendama,

MONIKA SALUMAA

Monika Salumaa tegevust erihoolekande arendamisel tunnustati 2022. aastal Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni eripreemiaga.

Töökogemus

Koolitab Haapsalu ja Järvamaa kutsehariduskeskuses ning mitmes MTÜ-s. Töötanud tegevusterapeudina eri rehabilitatsioonimeeskondades aastast 2002 ja on MTÜ Hoolekande Ekspertiisi- ja Nõustamiskeskuse (HENK) käitumisterapeut.

Tegutseb koolitaja, tegevus- ja ratsutamisteraapeudi, tööjuhendaja ning nõustajana ka FIE-na. Aastast 2001 Hollandi Mondriaani Onderwijsgroep kõrgkooli tudengite praktikakoordinaator ja juhendaja Eesti erihoolekandeesutustes.

Aastatel 2001–2015 oli tegevusjuhendajate koolitaja Tervise Arengu Instituudis.

Aastatel 1993–2000 töötas Koluvere hooldekodus tegevusjuhendaja ja tegevusterapeudina.

Haridus

2015 käitumiseksperdi väljaõpe (Blankers ja Hage, Holland)

2005–2006 Tartu Ülikooli spordibioloogia ja füsioteraapia instituut, ratsutamisteraapia

1995–1999 Oulu kõrgem meditsiinikool, tegevusteraapia (bakalaureuseõpe)

1987–1993 Tallinna Pedagoogikaülikool, raamatukogundus ja bibliograafia

Publikatsioonid

Mida teha koroonaviirusesse haigestumise kaitseks? Selgitus mõõduka ja raske intellektipuudega autismiga inimestele. Abimaterjal juhendajatele. HENK, Blankers-Hage 2020.

Toimetulek äärmusliku kahjustava käitumisega. Käsiraamat klienditöötajatele. HENK, 2014.

Probleemse käitumise ennetamise ja juhendamise hea tava. Käsiraamat tegevusjuhendajatele. HENK, 2011.

Tegevusjuhendaja käsiraamat. Tervise Arengu Instituut, 2010.

toetama, märkama, hindama, arendama. Toetatud elamise teenusel peab tegevusjuhendaja olema see, kes loob sidemeid kohaliku kogukonnaga, aitab leida võimalusi ühistevgevusteks teiste kogukonna liikmetega. Me ei saa eeldada, et inimene tänavalt sellega hakkama saab. Igal erialal on vaja koolitust.

Minu kogemus on, et töötajaid on raske hoida. Tegevusjuhendaja lõpetab kursused,

mõistus peas ja sära silmis, ta on entusiasmis täis, aga kolmveerandi aasta pärast on läinud. Nad ei jaksa enam, nad on läbi põlenud.

Missugused isikuomadused peavad tegevusjuhendajal olema?

Ta peab emotsionaalselt tasakaalus olema. Kui oled rabe, puntras ja katki, siis pole

see töö sinu jaoks. Tuleb kasuks, kui oled ka tasakaalukas, mõtlev inimene, samuti empaatiline. Peame juhendama psüühilise erivajadusega inimesi. Kui sul on endal vaimseid probleeme, siis ei tule sellega toime. Üks pime ei saa teist pimedat juhendada.

Selge on, et see amet ei sobi kõigile. Aga on ka neid, kellele see sobib, kuid inimene ei jaksa enam. Töötajate liikuvus on suur. See tekitab vahel lootusetuse tunde. Eestis aga on pilt kirju: on asutusi, kus töötajad on hästi püsivad. Palju on neid asutustest, kes kui hästi oskab oma häid inimesi hoida.

Tuleb kasuks, kui oled ka tasakaalukas, mõtlev inimene, samuti empaatiline.

Siit peegeldub juhtimisküsimus: mõni tuleb inimeste hoidmisega paremini toime kui teine. Kuidas teha nii, et inimesed läbi ei põleks?

Inimesed vajavad tunnustust! Oluline on võtta arvesse töötajate ettepanekuid. Kui nähakse, et midagi on valesti ja pahasti, on mõtteid, kuidas seda muuta, tuleks nende ideedega arvestada. Kui seda ülevalt poolt ei toetata, minnakse ära. Mõni läheb selle tunde pealt, et tahan ja oskan ise paremini teha, ka oma teenust osutama. Eestis näeb tänu sellele väga palju erinevaid algatusi.

Milleks peab valmis olema, hakates tööle erivajadusega inimestega?

Siin tuleb mängu mu põhileib: probleemne käitumine. Juhendan meeskondi, et nad tuleksid toime probleemse käitumisega

klientide juhendamise. Ühest küljest on erihoolekandes väga armsaid kliente: Downi sündroomiga inimene tuleb, on sind nähes rõõmus, kallistab. Kuid on ka kliente, kelle käitumine tekitab tülgastust, hirmu ja mida kõike veel. Ka selleks peab valmis olema. Kui töötajal on pidevalt hirm ja ebameeldivuse tunne, siis ei peagi vastu selles ametis. Kõik kliendid ei ole kukupaid. See näitab veel kord, et koolitamata inimest ei saa asutusse saata.

Kuidas te ise väldite läbipõlemist?

Olen tõmmanud selge piiri koduse ja tööelu vahele. Elan maal, see oli mu lapsepõlveunistus maale kolida. Pean loomi, mul on seitse hobust juba viimased 15 aastat. Maandan ennast sellega, et hoolitsen loomade eest ja suviti pakun erivajadusega lastele ka ratsutamisteraapiat. Lihtne elu on see, millega hoian ennast joonel.

Hiljuti käisin ühe uuringu tutvustusel¹, kus öeldi, et erivajadusega inimestesse suhtutakse üha vastuvõtlikumalt. Kuivõrd olete nende aastate jooksul tajunud laiemat avalikkuse suhtumise muutumist?

Ma arvan, et oleme Eestis siiski selle teekonna alguses. Kaks aastat tagasi nägin uudistes tänavaküsitlust, kus uuriti, miks sünnivad erivajadusega lapsed. Olin šokeeritud, kui viis-kuus inimest ütlesid, et vanemad on joodikud. Ma ei uskunud oma kõrvu, et ikka veel levib arvamus, nagu tervetel ja toredatel ei sünniks erilisi lapsi. Õnneks näeme üha enam erivajadusega inimesi tänaval, teatris ja bussis, aga normaliseerimiseni on veel pikk tee minna.

¹ Uuringufirma Norstat uuris aastail 2021 ja 2022 Eesti elanike suhtumist erivajadusega inimestesse. Aastaga on suhtumine muutunud paremaks. Esimese uuringu järgi soostus 40% vastanutest elama psüühilise erivajadusega inimeste naabruses, teise järgi aga 43%.

Kas me ikka näeme neid nii palju tänavapildis? Eesti Puuetega Inimeste Koja juht Maarja Kraisk-Leosk julgustas hiljuti raadios vanemaid, kes kasvatavad erivajadusega last, oma perega kodust välja tulema.

Me näeme neid rohkem, kui nägime 15–20 aastat tagasi. Küsimus on, keda me näeme. Kui inimesel on lisaks erivajadusele veel mõni väga spetsiifiline käitumismuster, siis temaga ringi liikumine on vanematele hästi suur stress.

Mida see annab teistele inimestele, kui nad näevad rohkem erivajadusega inimesi?

See aitab kaasa teadlikkuse paranemisele. See aitab tegeleda ka meie empaatiavõimega, testib seda, kui empaatilised me oleme. Mõtleme küll, et oleme väga hoolivad, aga kas ikka oleme? See ka rikastab. Erilisu rikastab. Tõeliselt igav oleks, kui kõik oleksid ühe näo ja ühe teoga, tublid ja toimekad.

Kas on häid kogemusi, kuidas erinevaid inimesi kokku tuua? Kui õppisin ülikoolis sotsiaaltööd, siis meile räägiti, et mõlemad osalised peaksid saama sellest kasu. Kui laps esineb eakale, siis see ei toimi, sest ainult eakas saab sellest suure emotsiooni, aga laps ehmub võõrast keskkonnast.

Hollandlased on leidnud, et lasteaedade ja vanadekodude lähestikku ehitamine on hea mõte. Memmedele-taatidele meeldib lastega koos olla ja koos asju teha. Eestisse on tekkinud miniloomaaedu ja -farme. Seal võivad erinevad külastajate rühmad ka koos käia.

Meil on suundumus, et erilised inimesed viiakse teiste hulka. Hollandis jäi mulle aga silma, et erihoolekandeesutuste maale anti ehitusluba oma eramu rajamiseks. See komm, millega ideed maha müüakse, on madal maa hind. See on teistpidine integratsioon, et me elamegi koos.

Lähendab ka see, et erivajadusega inimesi võetakse tööle toidupoodidesse, koolidesse. Inimene saab jõukohast tööd teha tavalises töökohas, mis pole ekstra talle loodud. Raske või sügava intellektipuudega ei saa tööturul osaleda, aga sel juhul on oluline mõtestatud tegevus. See võib olla ka n-ö pseudotöö, aga inimesel on mingi kohustus. Minu pilguga pole vahet, kas see on tegevusjuhendaja korraldatud tegevus või päristöö. Keegi ei tohiks olla kogu aeg samas ruumis, oodates järgmist söögiaega. Kui midagi teha pole ja on igav, siis ka see tekitab probleemset käitumist.

Hollandlased on leidnud, et lasteaedade ja vanadekodude lähestikku ehitamine on hea mõte.

Mis vahendid on tegevusjuhendajal päeva sisustamiseks?

Tegevusjuhendaja juhendab klienti terve päeva. Tegevus peab olema suunatud klientidele endale, aga on ka majapidamistöid: söögi valmistamine, koristamine, töötamine. Nõuame tegevusjuhendajalt päris palju. Ta peab erineva tegevusega katma kliendi kogu päeva nii, et ideaalis peaks inimene olema õhtuks väsinud ja õnnelik, et päev läbi sai.

Mis on teid selle valdkonna juures nii kaua hoidnud?

[Pikk mõttepaus.] Mulle meeldib, kui saan midagi ära teha. Saan mõningate inimeste elu muuta. Midagi luua, midagi arendada, näha, et see püsib. Olen kunagi juhuse tahtel endale õige asja leidnud. Mulle meeldib ka väljakutse. Kui sellega toime tuled, on väga hea tunne.

Kui on mõni väga äärmuslikult käituv inimene, aga leiad, mis on selle taga, ja

võtme, kuidas seda käitumist muuta, millega paraneb tema elukvaliteet – see tekitab hea tunde. Või kui suudad panna õppima inimese, kes on igast koolist välja visatud jutuga, et ta on õppimisvõimetu. Kui suudad ta õpetada näiteks tööd tegema – see tunne on ka jube hea.

Näiteks mõni madala intellektiga inimene ei oska söömise ajal laua taga istuda. Olen selle suutnud ära õpetada. Või mõnele olen õpetanud asju sorteerima: annan ette kustukummid ja pliiaitsid, ta sorteerib need mulle ühte ja teise karpi. Kui algul suudab ta selle tegevuse juures püsida 20 sekundit, välja sorteerida kaks kustukummi, siis pärast kaht nädalat õpetamist suudab ta seda pool tundi teha nii, et on rahulik ja naudib seda. See ongi tema jaoks töö tegemine. Siit saab edasi minna ja üha raskemaid ülesandeid anda. Ometi on kõik enne oelnud, et ta on lootusetu juhtum.

Kas usute, et kõigil inimestel on lootust?

Absoluutselt! Käitumiseksperdina ütlen, et lootusetuid juhtumeid pole olemas. Iga inimese käitumisega on võimalik midagi ette võtta.

Kas erihoolekande suurimaks saavutuseks võib pidada suurtest majadest väljakolimist pisikestesse teenusmajadesse?

Põhimõtteliselt küll, sest elutingimused läksid tunduvalt paremaks ja inimlikumaks. On suur vahe, kas elad osakonnas, kus on 35 inimest, või peres, kus on kümme inimest. Teenus nüüdisajastati füüsilise keskkonna poolest, nüüd peab edasi tegelema sellega, et teenus sisuliselt veel paremaks saaks: kuidas on päev üles ehitatud, kuidas klient sellest aru saab, kui palju on läbimõeldud aega. Väljakutse on selgus luua ja pakkuda

tegevust ka vähem võimekatele klientidele, et ka neil oleks tore.

Samasuguseid omaette elamist ja huvitavat tegevust pakkuvaid teenuseid vajavad ka kodudes koos vanematega elavad täiskasvanud inimesed, kellele teenuskohti praegu ei jätku.

Lootusetuid juhtumeid pole olemas. Iga inimese käitumisega on võimalik midagi ette võtta.

Kuhu on erihoolekande valdkond suundumas ja kuhu see võiks veel areneda?

Teenuseid võiks olla rohkem ja need võiksid muutuda kliendikesksemaks. Räägime kliendikesksusest palju, aga mida see tähendab? Mõne üksiku erandiga on meil täna ikka nii, et inimene peab sobima teenusele, mitte vastupidi. Vahel öeldakse, et üht ja teist teenust ei saa korraga võtta. Valdkond vajaks rohkem paindlikkust.

Tahame kõike kiiresti ja kogu aeg on tunne, et kõik on pahasti. Tegelikult ei ole, mõeldes tagasi kas või ajale, kui mina valdkonda tulín. Oleme läbi teinud väga suure arengu, aga ikka tahaks paremini ja vingemalt, ikka vaatad kadedusega välismaa poole.

Eesti on mõnekümne aastaga ära teinud selle, mida Holland tegi 50 aastat. Kõige raskem ongi muuta suhtumist. Kui oleme otsustanud, et erihoolekande kliendid on inimesed, siis nad väärivad inimväärset elu, inimväärset keskkonda ja juhendamist.

Kui teed tööd teise inimesega, oled määratud igavesti eksima. Me ei tohi karta, et teeme midagi valesti, nagunii eksime. Me ei tunne ju iseenastki, veel vähem teist inimest. Nõks on see, et vigadest tuleb õppida ja püüda järgmine kord paremini teha.

Ketri Kupper

sotsiaalministeeriumi pikaajalise hoolduse arendamise poliitika juht

Meeli Tuubel

sotsiaalministeeriumi nõunik

Hooldekodude rahastamise põhimõtted muutuvad

Alates 2023. aasta 1. juulist muutub väljaspool kodu osutatava ööpäevaringse üldhooldusteenuse rahastamine.

Hooldereformist on kaua räägitud ja seda on kaua oodatud. Ilmselt ei ole vaja põhjalikult selgitada, miks reformi vaja on. Lühidalt: üht kallimat ja kõige suurema hooldusvajadusega inimestele mõeldud sotsiaalteenust on senini ebaproportsionaalselt palju pidanud rahastama teenuse saajad ja nende ülalpidajad.

Reformi eesmärgid

Ööpäevaringse üldhooldusteenuse kogukuludest tasusid 2021. aastal ligikaudu 80% teenuse saajad ja nende lähedased ning 19% omavalitsused. Uue korra järgi hakkab omavalitsus osalema iga teenust vajava inimese teenuse rahastamisel.

Reformil on kolm võrdselt tähtsat peamist eesmärki.

- Muuta kodus elamist toetavad teenused kättesaadavamaks. Omavalitsustel tekib ülevaade kõigist ööpäevaringse üldhooldusteenuse vajajatest, mis võimaldab teadlikult planeerida pikaajalist hooldust. Muudatused teenuse rahastamises peaksid motiveerima leidma tõhusamaid

lahendusi (nt lisama koduteenusele uusi teenuskomponente, suurendama teenuste mahtu, arendama päevahoiuteenust jne) selleks, et vältida või lükata edasi inimeste sattumist asutuspõhisele hooldusele.

Uue korra järgi hakkab omavalitsus osalema ööpäevaringset üldhooldust vajava inimese teenuse rahastamisel.

- Osutada hooldekodudes senisest isikukesksemat teenust, milleks on vaja arvu- liselt rohkem kvalifitseeritud hooldustöötajaid. Hooldusvaldkonda kummitab töötajate puudus, sest töö on raske ja vähe tasustatud. Täiendav avalik rahastus võimaldab tõsta töötajate palka, samuti kehtestatakse hooldekodudes hooldustöötajate ja klientide suhtarvud, mis seab piirid töötajate koormusele ning võimaldab osutada senisest personaalsemat teenust.
- Muuta üldhooldekodude teenus taskukohaseks, et keegi ei peaks muretsema

lähedastele koormaks jäämise pärast, ka lähedased ei peaks olema sunnitud loobuma töötamisest, sest neil pole võimalik teenuse eest maksta.

Hoolduskulu kannab omavalitsus

Alates 1. juulist 2023 tekib kohalikel omavalitsustel kohustus katta hooldekodu kohamaksumuselt hoolduskulud. Hoolduskulude hulka kuuluvad hooldustöötajate ja abihooldustöötajate tööjõukulud ja tööriietuse, tervisekontrolli ning koolituskulud. Teenust saav inimene tasub ülejäänud osa teenuse maksumusest, need on peamiselt majutuse, toitlustuse ja muud teenuse osutamisega seotud kulud.

Omavalitsustel on õigus (kuid mitte kohustus) kehtestada hoolduskuludele piirmäär. See ei saa olla turuhinnast madalam ja peab tagama teenuse kättesaadavuse vähemalt mõnes inimese vajadustele vastavas hooldekodus, kus on võimalik ka teenust kohe saada hakata.

Piirmäära kehtestades tuleb omavalitsuste volikogudel arvestada ka, et hooldekodudele tekib üleminekuajaga nõue tagada vajalik arv hooldustöötajaid, mis koos inflatsiooniga toob kaasa hooldekodu kohtade hinnatõusu ennaktempos. Tööjõupuuduses hoolekandeesutustel on keeruline leida kvalifitseeritud ja sobivate isikuomadustega hooldustööd tegevat personali ning olemasolevaid inimesi tööl hoida, mistõttu on hooldustöötajate palgatõus vältimatu. OSKA sotsiaalvaldkonna tööjõu- ja oskuste vajaduse uuringu kohaselt on järgmisel viiel kuni kümnel aastal puudu 1000–1200 hooldustöötajat. Hooldustöötaja ametikohalt lahkub ligi 1000 inimest aastas, väljaõppinud hooldustöötajaid kaotatakse konkureeriva palgatasemega kaubandus- ja teenindussektorile (Pihl ja Krusell 2021).

Palka tõsta ja töötajat säästvat töökeskkonda kujundada aitab ka hooldereformiga lisatav raha hooldekodukohta katmiseks. Uute töötajate hooldustööle toomise, sotsiaalvaldkonnas väljaõppe uuendamise ja töötamise toetamiseks on planeeritud kasutada täiendavalt välisvahendeid kümne miljoni ulatuses.

Kohaliku omavalitsuse kanda jääv hoolduskulude maksumus inimese välja valitud teenuseosutaja juures on põhiline hinnakomponent, mida tuleb ööpäevaringse üldhooldusteenuse osutajatel välja töötama hakata, avalikustada oma asutuse kodulehel ja hoida ajakohasena. Soovitame teenuseosutajatel võimaluse korral aprilliks avalikustada oma teenuskoha maksumus ja hoolduskulud teenuse saaja kohta, et omavalitsustel oleks info piirmäärade kehtestamiseks. Omavalitsused võiksid hiljemalt juuniks omavalitsuse sotsiaalhoolekandelise abi andmise korras üldhooldusteenuse rahastamist reguleerivad sätted jõustuvate muudatustega kooskõlla viia, et üleminek oleks sujuvam ja kogu tegevus ei langeks suvepuhkuste aega.

Rahastuse eeldus on hinnatud hooldusvajadus

Kui hooldusvajadusega inimene pöördub kohaliku omavalitsuse poole, hinnatakse tema abivajaduse ulatust ja leitakse sobivad teenused. Eelmisel aastal jõustunud sotsiaalhoolekande seaduse põhimõtte kohaselt pakutakse esmajärjekorras sellist abi ja tuge, mis võimaldab inimesel elada kodus või osutatakse teenust, mis on kodusarnase keskkonna ja elukorraldusega. Ööpäevaringse üldhooldusteenuse vajaduse korral hakkab kohalik omavalitsus osalema sobiva teenuseosutaja hinda ja omavalitsuse kehtestatud piirmäära arvestades hoolduskulude katmises.

Juba hooldekodus elavate inimestega või ka nende lähedastega tuleks omavalitsusel 2023. aasta esimesel poolaastal ühendust võtta. Seda selleks, et uurida, kas nad soovivad, et omavalitsus osaleks edaspidi nende hoolduskulude rahastamisel (rahastamise aluseks on ka neil hooldusvajaduse hindamine). Sotsiaalteenuste- ja toetuste andmerestri (STAR) päringut tehes saab teada, millistes hooldekodudes omavalitsuse elanikud teenusel on. Päringu vastusena kuvatakse nii nende inimeste andmed, mis kohalik omavalitsus on STAR-is teenuse kohta sisestanud, kui ka need, mis on STAR-i sisestanud hooldekodu. Otsingu tulemused kuvatakse Exceli tabelina.

Palume teenuseosutajatel aidata kaasa teenusel olijate andmete õigsuse kontrollimisele STAR-is: kas kõigi teenusesaajate andmed on sisse kantud ja teenuselt lahkunutel teenus lõpetatud; kas kõigil teenusesaajatel on STAR-is näha nende rahvastikuregistrirjärgne elukoht, et nende kodukoha omavalitsus teaks oma inimestega ühendust võtta. Samuti saavad teenuseosutajad aidata teavitada teenusesaajaid kavandatavast rahastamise muudatusest ja koostöös kohaliku omavalitsusega hinnata inimese hooldusvajadust.

Selleks et omavalitsused saaksid ees ootavaid muudatusi rakendada, eraldab riik 2023. aastal toetusfondi kaudu 39,2 miljonit eurot.

Omavalitsustel soovitame teenusesaajate kohta päringut tehes mitte hakata enne inimesega kontakti võtmist kontrollima tema andmeid, mis puudutavad sissetulekut, puuet ja pereliikmeid. Kõik praegu hooldekodus olevad inimesed ei pruugi tahta, et omavalitsus nende andmeid registrites

vaatama hakkaks või ei soovi nad omavalitsuse rahastust, ehkki võidakse seda eeldada. Inimesel on võimalik loobuda KOV-i rahastusest ja tasuda kohamaks ise täies ulatuses. Ennekõike võib selline soov tekkida, kui hindamise tulemusena selgub, et inimene ei vaja ööpäevaringset üldhooldusteenust, kuid ta ise või tema lähedased soovivad seda teenust kasutada. Kindlasti peaks omavalitsus ka sel juhul inimesi ja lähedasi nõustama sobivate kodus elamist toetavate teenuste võimaluste saamisel. Oma tegevust varakult kavandades on sotsiaaltöötajatel võimalik saavutada eesmärk, et 1. juuliks 2023 on igal senini üldhooldusteenust kasutanul teada, kui palju tal tuleb teenuse eest tasuda.

Täiendav hüvitis väikese sissetuleku korral

Keskmisest vanaduspensionist väiksema sissetulekuga inimeste toetamiseks hakkab kehtima täiendav hüvitis. Sissetulekute hulka arvatakse riiklik pension, kogumispension, töövõimetoetus ja sotsiaalmaksuga maksustatud tulu. Kui sissetulek on väiksem statistikaameti avaldatud eelmise aasta teise kvartali keskmisest vanaduspensionist (2023. aastal umbes 636 eurot), peab kohalik omavalitsus aitama tasuda ka teenuse saaja makstavat osa (majutuse, toitlustuse jm kulusid). Omavalitsused ei pea tegema seda piiramatult, vaid täiendavat hüvitist tuleb anda kuni sissetuleku ja keskmise vanaduspensionist vahe ulatuses (vt näidet lk 12).

Näiteks kui kuusissetulek on 500 eurot ja ta elab hooldekodus, mille kohamaksumus on 1200 eurot kuus, millest omavalitsus tasub hoolduskulu 600 eurot, jääb inimesel kohatasu tasumiseks puudu 100 eurot. Selle 100 eurot hüvitab täiendavalt omavalitsus. Sellisel juhul ei pea inimene toetuma ülalpidajatele ja saab hooldekodu koha oma sissetuleku eest makstud.

Keskmine hooldekodu kohatasu 1200 eurot

- pension 500 €
- KOV-i hoolduskulu 600 €
- puudujääv osa 100 €
- Keskmine vanaduspension 636 €

KOV-i täiendav hüvitis 100 €

Kallim hooldekodu kohatasu 1600 eurot

- pension 500 €
- KOV-i hoolduskulu 600 €
- puudujääv osa 500 €
- Keskmine vanaduspension 636 €

KOV-i täiendav hüvitis 136 €

364 eurot peab
inimene leidma ise
(vara/üalpidajad)

Joonis 1. Väiksema sissetuleku korral hüvitise arvestamise näide

Kui aga soovitakse minna kallimasse (näiteks 1600-eurose kohatasuga) hooldekodusse, katab omavalitsus ikka hoolduskulud 600 euro eest ja täiendavalt hüvitab veel inimese sissetuleku ja keskmise vanaduspensioniga vahe 136 eurot. Näites kallima hooldekodu koha korral jääb kohatasust puudu 364 eurot. Sel juhul leiab puuduoleva raha inimene ise oma vara ja säästude arvelt või ülalpidajate toel.

Omavalitsustel on õigus (kuid mitte kohustus) kehtestada hoolduskuludele piirmäär.

Keskmisest vanaduspensionist suuremat sissetulekut saavate inimeste hoolduskulud katab samamoodi kohalik omavalitsus ning täiendavat tuge majutuse- ja toitlustuse eest tasumiseks, nagu eespool toodud näites kirjeldatud, nad ei vaja. Mida suurem on sissetulek, seda enam jääb raha isiklikeks vajadusteks.

Hoolduskulude rahastamine ja keskmisest väiksema sissetulekuga inimeste täiendav toetamine on omavalitsusele kohustuslikud tasukomponendid. Hoolduskulude tasumise üle otsustamisel ei võeta enam arvesse

ülalpidajate maksevõimet ega teenust saava inimese vara. Vajadus selleks tekib, kui inimese sissetulekust ja omavalitsuse kaetavast osast ei piisa kohatasu maksmiseks või inimesel on lisaks kohatasu maksmisele vaja teha muid isiklike kulutusi.

Üldhooldusteenusele kehtivad ka edaspidi sotsiaalhoolekande seaduse § 16 tasu võtmise põhimõtted: sotsiaalteenuse eest võetava tasu suurus ei tohi olla teenuse saamise takistus ja arvestada tuleb teenuse saaja ning tema perekonna majanduslikku olukorda.

Kui inimese sissetulekud on väikesemad või isiklikud kulutused suuremad ja tal puudub muu vara või ülalpidajate tugi, peab omavalitsus kaaluma inimeselt võetava tasu üle otsustamisel nii isiklikeks kulutusteks jääva raha vajadust kui ka tema võimalust katta kohatasust seda osa, mida omavalitsuse kohustuslikud tasukomponendid ei kata.

Hooldekodu saab ise valida

Inimesele jääb alles valikuvõimalus, millisesse hooldekodusse ta teenusele soovib minna. Hooldekodude kohamaksumus on väga erinev. Hoolduse vajajal ja tema perel tuleb hinnata, kas suudetakse maksta see osa, mida kohalik omavalitsus ei tasu.

Nii omavalitsused kui ka teenuseosutajad on tundnud huvi, kas reformi tulemusena peavad omavalitsused korraldama teenuskoh-tade ostmiseks riigihankeid. Riigihanget ei pea korraldama, kui inimene saab täiesti vabalt valida hooldekodu, kuhu teenusele minna. Omavalitsused saavad ise otsus-tada, kas hüvitada teenusekulud inimesele makstava toetusena või osta teenust teenus-lepinguga. Kui omavalitsus ostab hooldeko-duteenust lepinguga (sõlmib hooldekoduga lepingu), tuleb kindlasti järgida riigihan-GETE seaduse §-st 126 tulenevat sotsiaal- ja eriteenuste erimenetluse korda. Riigihanget tuleb korraldada siis, kui hangitava teenuse eeldatav maksumus on võrdne sotsiaal- ja eriteenuste riigihanke piirmääraga või ületab seda (riigihanke piirmäär 300 000 sotsiaal- ja eriteenuste lepingute korral).

Selleks et omavalitsused saaksid eesootavaid muudatusi rakendada, eraldab riik 2023. aastal toetusfondi kaudu 39,2 miljonit eurot. Alates 2024. aastast eraldab riik 56,7 miljonit eurot omavalitsuste tulubaasi, mis tagab rahastuse iga-aastase suurenemise. Samuti muutub tulumaksu arvestus ja omavalitsustele hakkab laekuma tulumaksu ka pensionide tuludelt. Meetme rakendamiseks planeeritud rahast umbes 5% suunatakse tasandusfondi, et tasandada erineva finantsvõimekusega omavalitsuste sissetulekuid.

Arvestuste järgi jääb järgmistel aastatel omavalitsustele ööpäevaringse üldhooldusteenuse rahastamiseks ette nähtud summadest täiendavalt kasutada 3,5–3,7 miljonit eurot. See raha on eeskätt mõeldud koduteenuse, päevahoiuteenuse ja teiste pikaajalise hoolduse teenuste korraldamiseks, mis aitavad hooldusvajaduse süvenemist ennetada ning pere hoolduskoormust leevendada. Järelevalve tõhustamiseks on planeeritud sotsiaalkindlustusametile igal aastal 300 000 eurot.

Katta tuleb inimese sissetuleku ja keskmise vanaduspensioni vahe.

Omavalitsusi nõustab rakenduslikes küsimustes sotsiaalkindlustusameti kohalike omavalitsuste nõustamistalitus, kes on omavalitsustega juba võtnud või kohe võtmas ühendust. Nõustamistalitus korraldab märtsis teenuse osutajatele ja kohalikele omavalitsustele piirkondlikud infopäevad. Reformi käsitlev juhendmaterjal on avaldatud ka sotsiaalkindlustusameti nõustamistalituse veebilehel. Sotsiaalministeerium jätkab üldhooldusteenuse sisunõuete, seal hulgas hooldustöötajate ning teenuse saajate suhtarvu väljatöötamist.

Viidatud allikas

Pihl, K., Krusell, S. (2021). *Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: sotsiaaltöö*. Uuringu lühiaruanne. Tallinn: SA Kutsekoda.

KOMMENTAAR

Maire Koppel*Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoja juhatuse esimees*

Hooldekodude rahastamise reform tähendab kolossaalset muutust. Eesti iseseisvuse taastamisest saati pole riik hooldekodu vajajatele appi tulnud, kui välja arvata asjaolu, et mõni aasta tagasi hakkas tervisekassa rahastama hooldekodudes töötavatele õdedele palga maksmist.

Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoda (ESJN) hakkas rääkima reformi vajalikkusest 2019. aastal, kui tutvustasime Riigikogu sotsiaalkomisjonis rahastusmudelit, mille kohaselt oleksid kulud jagatud teenuse saaja, kohaliku omavalitsuse (KOV) ja riigi vahel. Õnneks olid valdkonna minister ja sotsiaalkomisjoni liikmed valmis küsimust edasi arendama.

Aastast 2023 hakkab riik osalema KOV-ide kaudu üldhoolduse teenuse rahastamises. See on positiivne muudatus eelkõige teenust vajavate inimeste lähedastele. Inimene ei pea enam muretsema, et ta on koormaks lastele või abikaasale. Senine rahastuskord on olnud lähedastele ülekohtuselt raske.

Mida toob reform kaasa hooldekodule ja töötajatele? Eraldi soovin rõhutada, et hooldekodud ei hakka rahas suplema, vaid muutub hooldustasu maksja ja täpsustuvad hooldusteenusele esitatavad nõuded. Praegu saadab hooldekodu teenust vajava inimese pensionist puudu jääva summaga arve lähedasele, kuid juulist alates peaks see laekuma KOV-ile. Erivajadustega seotud kulud, nt podoloog ehk meditsiinilise jalahoolduse teenus, sõit eriarsti vastuvõtule, prillide ostmine, retseptiravimid, jäävad hoolduse vajaja kanda. Kui inimese pension ei kata neid kulutusi ja lähedastel puudub võimalus toetada, siis ka selle puudujääva osa eest tasub KOV.

Hooldusteenuse kvaliteet peaks paranema, sest hooldatavate ja hooldustöötajate suhtarv sätestatakse määruses. Ka praegu on üldhooldusteenuse osutajal vaja taotleda tegevusluba, mille alus on ruumide suurus, kvalifitseeritud personal ning vastavus päästeameti, terviseameti ja sotsiaalkindlustusameti (SKA) nõuetele.

Suurem hooldustöötajate arv võimaldab hooldatavatega rohkem individuaalselt tegeleda. Eraldi küsimus on uute hooldustöötajate leidmine. Usume, et kui hooldatavate ja hooldustöötajate suhtarvu reguleerimine vähendab tööpinget, siis leidub ka huvilisi. Ka hooldustöötajate palgad peaksid tõusma, sest hooldekodudel tekib kohustus kajastada oma kodulehel KOV-i tasutavate hoolduskulude komponendid: hooldustöötajate tööjõukulu ja lisakulud (vaktsineerimine, tööriietus, koolitus).

ESJN-i esindajad on kutsustud sotsiaalministeeriumi töögruppi, kus püüame koos lähedaste, SKA ja KOV-idega selgelt sõnastada teenuse rahastaja ning osutaja õigused ja kohustused. Arutelu all on olnud näiteks, kas meditsiiniline jalahooldus on hooldus- või raviteenus; kas töötaja, kes tegeleb hooldust vajavate inimestega aktiveerimisega, on hooldaja või huvijuht; kellele ja kui sageli anda infot jms.

Kõigil osalistel on 1. juuliks veel palju teha. Hooldekodud ootavad märtsiks planeeritud koostöökohtumisi, kus saab täpsustada päevakorras olevaid küsimusi: kas ja mis määral on KOV-il õigus valida hooldekodu; kas ja kuidas jõuavad KOV-id abivajaduse ulatust hinnata; millal eelistatakse koduhooldust; mis saab siis, kui hooldust vajava inimese tervislik seisund nõuab hooldekodu vahetamist jne.

Hooldekodud peavad arvestama lähedaste suuremate ootustega. Oluline on läbi mõelda töökorraldus, teenuse osutamist reguleerivad juhised jm. SKA järelevalvejuhendi täpsustamine aitaks muuta koostöö konstruktiivsemaks.

Merli Laur*sotsiaalkindlustusameti laste heaolu osakonna peaspetsialist*

Lapse abivajaduse eelhindamise arendus STAR-is

Lastekaitsetöötajate keerulise töö hõlbustamiseks on sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri uuendamisel esimese uue teenusena loodud lapse abivajaduse eelhindamise arendus.

Sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister (STAR) on riigi keskne andmekogu ehk infosüsteem, mis on välja töötatud sotsiaaltöök juhtumikorralduse põhimõtete alusel. Elektroonne töökeskkond peaks aitama sotsiaaltöötajal oma tööd hõlpsalt korraldada: osutada inimestele abi sihitalt ja kiiresti ning optimaalse töömahu ja kulutustega.

Sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri põhimääruse (RT I, 17.08.2022, 9) järgi on registri vastutav ja volitatud töötaja alates 2019. aasta kevadest sotsiaalkindlustusamet.

Lastekaitseeadus näeb ette, et igaüks, kes märkab abivajavat last, peab sellest teatama kohalikule omavalitsusele (KOV) või lasteabi telefonil. Kui info abivajavast lapsest jõuab KOV-i töötajani, on lastekaitsetöötajal kümme päeva aega, et anda lapse abivajadusele esmane hinnang. See tähendab, et lastekaitsetöötaja peab nende päevade jooksul langetama otsuse,

kas lapse abistamiseks piisab lihtmenetlusest ehk olukorra fikseerimisest ja mõne konkreetse üksikmeetme rakendamisest või tuleks algatada juhtumimenetlus, kui lapsel on vaja ulatuslikku ning sageli pikaajalisemat toetust. Seda esmase hinnangu andmise protsessi nimetatakse abivajaduse eelhindamiseks.

STAR-i arhitektuur on vananenud

STAR-is puudub asjakohane funktsionaalsus, seetõttu tehakse eelhindamine teisi süsteeme kasutades ja erineva hindamis- ja meetodikaga. Osa olulist infot abivajavate laste kohta jääb STAR-i sisestamata. Puuduliku andmestiku tõttu on oht, et lastekaitsetöötaja ei arvesta lapse abivajaduse hindamisel ja selle üle otsustamisel kõiki asjaolusid ning laps ei saa tuge ega teenuseid, mida ta tegelikult vajab. Lisaks kulub lastekaitsetöötajal andmete haldamiseks eri süsteemides palju aega ja see on ebaefektiivne.

STAR võeti kasutusele 2010. aastal. Infosüsteemile on pidevalt uut funktsionaalsust lisatud, ent selle arhitektuuri ei ole kümne aasta jooksul oluliselt uuendatud. Vanadel süsteemidel puudub tugi, seega ei ole nende kasutamine enam majanduslikult mõistlik.

Arendusprojekt

Lapse abivajaduse eelhindamise arendus (LAEH) on esimene teenus, mis uude STAR-i loodi. Arendusprojekti oli kaks peamist eesmärki:

1. Kujundada lapse abivajaduse eelhindamise protsess ja luua STAR-i asjaomane funktsionaalsus, et lapse abivajaduse hindamise kogu ahela saaks terviklikult talletada ja lastekaitse spetsialistil oleks abivahend, mille alusel teha kaalutletud otsus lapsele sobiva abi tagamiseks.
2. Vabaneda STAR-i tehnoloogilisest võlast ja alustada üleminekut uuele mikroteenustel põhinevale ning uue kasutajaliidese arhitektuurile. See võimaldab edaspidi lihtsamat, kiiremat ja turvalisemat arendust ning paremat kasutajakogemust.

Sotsiaalkindlustusametile on arendusprotsessis olnud suureks toeks TEHIK. Projekti arenduspartner on OÜ Iglu, kes on pakkunud uusi ja mugavaid lahendusi. Analüüsi olid 2021. aastal kaasatud Nõmme linnaosa, Lasnamäe linnaosa, Elva vald, Võru linn, Rakvere linn, Narva linn, Järva vald. Oma soovid ja ettepanekud esitasid ka Pärnu linn, Saue vald, Tartu linn ning Lääne-Harju vald. Prototüübi testimises osalesid Narva linn, Kadrina vald, Rakvere linn, Türi vald, Lääne-Harju vald, Tartu linn, Järva vald, Kambja vald, Võru linn, Viljandi linn, Elva vald, Toila vald.

Arendusprotsessis jätkati valitud KOV-idega, et saada parimad alusandmed ja selgitada välja kasutajate ootused.

Arenduse tulemusena võeti kasutusele uus kasutajaliides, mis toob uuendusena lapse profiili vaate, kaasvastutaja lisamise võimaluse, teadete mugava edastamise ja eelhindamise võimaluse. Uuendusena saab valida lapse olukorra kirjeldamiseks kuni kolm märksõna, kuvatakse ajajoon, kus on märgitud tegevus lapsega. Kui tuleb teade abivajava lapse kohta, kelle isikut ei ole võimalik kindlaks teha, saab pöördumise registreerida anonüümse lapse alla. Kui hiljem lapse andmed selguvad, saab süsteemis muuta selle isikustatud menetluseks.

STAR-i uus kasutajaliides on toonud kesksse kohale subjekti ehk lapse profiili, mis koondab lapse andmed riiklikest andmebaasidest ja STAR-i varasematest menetlustest. Selline ülevaade kiirendab oluliselt spetsialisti igapäevatööd, pakkudes ajakohase ja tervikliku ülevaate lapse käekäigust. Oluliselt on lihtsustatud esmase pöördumise registreerimist ja lihtmenetluse alustamist. Kogu edasine tegevus ja küsimused on kasutajal võimalik juba järjest n-ö profiili lehel märkida. Vaikimisi salvestatakse kogu kasutaja tegevus lapsega seotud avatud menetluse alla, sest enamasti saab tegevust alustada subjekti profiili lehelt ja selle nägemiseks on kasutajal vaja algatada menetlus.

Lasteabi teadete suunamine

Lasteabil on võimalik suunata teade abivajava lapse kohta konkreetse kohaliku omavalituse lastekaitse spetsialisti tööaluale või kohalikule omavalitsusele. Seega on muutunud sotsiaalkindlustusameti lasteabi ja KOV-i lastekaitse spetsialisti omavaheliste teade edastamine ja vastuvõtmine lihtsaks ning kiireks. Lasteabile on loodud eraldi lasteabi roll, millel on suuremad kasutajaõigused. See on tingitud sellest, et töövälisel ajal täidab kohaliku omavalitsuse rolli

sotsiaalkindlustusamet, kellel peab olema kiire ülevaade võimalikust abivajavast lapsest.

Uude kasutajaliidesesse tuuakse kõik politsei- ja piirivalveameti teated, mis on seotud lapsega (abivajav laps, hädaohus olev laps, lähisuhtevägivalla ohver) ja kuvatakse STAR-i uuel töölaual.

Pöördumise sisestamisel on vaja märkida ära pöördumise prioriteet:

- 1) hädaohus laps (laps, kes on oma elu või tervist ohustavas olukorras või kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute elu või tervist);
- 2) abivajav laps (laps, kelle heaolu on ohus; on tekkinud kahtlus, et teda väärkoheldakse; ta on jäetud hooletusse; tegemist on lapse õigusi rikkuva muu olukorraga; lapse käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu);
- 3) muu lastekaitsega seotud menetlus.

Uuendusena hakkab abi vajava lapse pöördumise registreerimisel programm arvutama, kui palju on aega, et teha otsus, kas algatada juhtumimenetlus. Kehtiva lastekaitseaduse kohaselt on selleks aega kümme päeva. Kui kümme päeva saab täis, kuid otsust ei ole tehtud, muutub see kuupäev punaseks.

Abivajaduse eelhindamine

Uus funktsioon STAR-is annab võimaluse kasutada abivajaduse eelhindamise rakendust, mis lihtsustab ja struktureerib abivajaduse tuvastamist. Eelhindamine lihtsustab juhtumimenetluse algatamise otsust: see aitab otsustada, kas on vaja algatada juhtumimenetlus või on last võimalik abistada üht meedet rakendades. Pöördumise sisestamisel hakkab jooksmas aeg, mida kuvatakse kasutaja töölaual.

Eelhindamine põhineb lapse heaolu hindamise kolmnurgal: lapse arenguvajadused,

vanemate suutlikkus, pere ja keskkond. Lapse heaolu kolmnurga ja kategooriate ning teemade sisu kohta saab lugeda lähemalt lapse heaolu hindamise käsiraamatust.

Igas kategoorias on alateemad, millele tuleb eelhindamise käigus esialgne hinnang anda, näiteks tervis, haridus jne. Iga teema juures on lühike kirjeldus, millele on oluline mõelda sellele teemale hinnangut andes.

Eelhindamise konkreetsele teemale hinnangut andes tuleb juhendada järgnevalt:

- vastus „jah“ – lapsel esineb selles valdkonnas probleeme;
- vastus „ei tea“ – puudub info, et sellele valdkonnale hinnang anda;
- vastus „ei“ – selles valdkonnas ei esine probleeme.

Kui abivajaduse eelhindamise vorm on täidetud ja igale punktile on esialgne hinnang antud ning info sisestatud, kuvab programm hinnangutest koondülevaate. Sellest näeb, millistes valdkondades võib probleeme esineda.

Hindamise tulemusena saab otsustada, kas laps vajab põhjalikumalt abivajaduse hindamist ja abistamist, s.t kas on vajadus algatada juhtumimenetlus või saab lapse abivajaduse rahuldada ühekordse meetme rakendamisega. Juhtumimenetluse algatamine on lastekaitsetöötaja kaalutusotsus, mida eelhindamine teha aitab. Ei ole kindlat kriteeriumi, mitu võimalikke probleeme kinnitavat jah-vastust on juhtumimenetluse algatamise aluseks – eelkõige loeb kirja pandud info ja abivajaduse ulatus.

Uut STARi arendust saab ajakirjanumbri ilmumise ajaks loodetavasti juba kasutada. Tehniliste ja muude küsimuste korral saab sotsiaalkindlustusameti nõustajatega ühendust võtta STAR kasutajatoe kaudu.

Eike Käsi*Keila abilinnapea, ESTA juhatuse liige*

Kas klaas on pooltühi või pooltäis?

Kas klaas on pooltühi või pooltäis? Väga lihtne küsimus, aga vastus oleneb sageli oludest ja vastaja ellusuhtumisest.

Kui piltliku kujundina nimetatud klaas on poolenisti täidetud, siis on võimalik juua see tühjaks või valada juurde. Selline filosoofiline käsitlus sobib hästi ka sotsiaaltöös: ammandame lihtsama või kiirema lahendusena oma võimalused või vaatame vastutustundlikult kaugemale ja loome uusi võimalusi. Kas aasta 2023 on klaasi tühjendamise või täitumise aasta? Selle kohta allpool mõned märksõnalised mõtisklused minule olulistel teemadel.

Sotsiaalne hoolivus

Viimaste aastate kriisid on üsna teravalt välja toonud ühiskonna kriitilised murdepunktid, s.t need kohad, kus tekivad kõige suuremad tagasilöögid ja toimepeetus. Julgen siia hulka arvata näiteks kohaliku kogukonna üsna kesise tundmise: me ei tea tegelikult, kes meie kõrval ja lähinaabruses elavad, kas tulevad nad iseseisvalt toime või vajavad kriisi korral kõrvalist abi. Eriti terav tundub mulle see probleem olevat kortermajades.

Hoolivus näitab kogukonna või ühiskonna küpsust märgata nõrgemat ja

pakkuda talle abi või juhatada abi andja juurde. Kommunikatsioonil on siin keskne roll: õige teave õigel ajal õigele sihtrühmale aitaks vältida infomüra, säilitada toimevõimet ja võtta vastu otsuseid ratsionaalseks tegutsemiseks. Kuidas nii teavitada, et ei külvaks paanikat või ei paneks inimesi mõtlematult tegutsema? Õpime ise ja õpetame teisi!

Toimetulek on julgeolek

Selle mõtte noppisin telesaatest ja see inspireeris kaasa arutlema. Sotsiaalvaldkonnas räägime eelkõige sotsiaalsest toimetulekuvõimest, mis on füüsiline, psüühiline ja sotsiaalne suutlikkus igapäevaeluga toime tulla. Kui see võime on mingil põhjusel kahjustatud, siis räägime sotsiaalsest toimetulematusesest ja ruttame appi meie kasutuses olevate vahenditega. Praegu räägime väga palju majanduslikust toimetulekust, ka muutuste ja kriisidega toimetulekust. Kokku on see ilmselgelt inimese võimekuse tohutu proovikivi, millest omakorda oleneb nii kohaliku kogukonna kui ka kogu riigi toimetulek.

Toimetuleval riigil on kindlasti ka suurem julgeolekuvõime ja -valmidus. Nii et kui meie, sotsiaaltöö tegijad, valdkonna suunamudijad ja inimeste jõustajad kõigi säilennõtkuse säilitamise nimel, teeme oma tööd pühendunult ning ühiskond seda hindab, toetab ja märkab, siis usun, et inimeste toimetulekuga kindlustame riigi julgeolekut.

Väike rahvas, suur hing

Juba aasta kestnud sõda Ukrainas on kogu maailma muutnud. Selline agressioon iseseisva riigi vastu, kus toimusid suured muutused ja areng ühiskonnas, oli ootamatu ja julm. Oleme suurele põlisrahvale tema kannatustes ulatanud oma väikese, aga väga tugeva ja kindla käe. Oma kogemuste põhjal saan öelda, et sotsiaalvaldkonnas on Ukraina sõjapõgenikega tegelemine tähtsal kohal – mitte üksnes neile otsese materiaalse abi osutamine, vaid pigem hingelise ja ka õigusliku toe pakkumine.

Hoolivus näitab kogukonna või ühiskonna küpsust.

Põhjus, miks Ukraina inimesed siia jõudnud on, ei ole tulenenud nende endi vabast tahtest elukohta vahetada, see on põgenemine sõjakoleduste eest. Tõesti on üllatav ja imetlusväärne, kui osavõtlis ja helde on väike Eesti. Meil on siiras soov aidata ukrainlastel õuduste aeg üle elada, panustades tuhandeid tunde vabatahtlikku tööd, kogudes tonnide viisi toiduaineid, rõivaid, esmatarbekaupu, hankides ja sisustades kiirabiautosid – teeme seda, sest teame, mida tähendab vabadus ja iseseisvus. Tunnustan siiralt kõiki, kes on pühendunud sõjapõgenike toetamisele ja aitavad neil meie ühiskonnas toime tulla, valmistades samal ajal ette nende kodumaale naasmist ikka lootuses,

et 2023. aastal saab sõda läbi ja Ukraina on vaba.

Hooldusreform

Hooldusreform toob käesoleval aastal suure muutuse kohalikele omavalitsusele, aga ka üldhooldusteenuste osutajatele.

Sotsiaalministeeriumi pikaajalise hoolduse arendamise poliitika juhi Ketri Kupperi sõnusti on kaua oodatud reformi peamised eesmärgid muuta kodus elamist toetavad teenused kättesaadavamaks, osutada hooldekodus senisest isikukesksemat teenust ja muuta teenus taskukohasemaks. Need on igati mõistetavad sihid, mille saavutamisele peaks kaasa aitama riigi toetus kohalikele omavalitsustele toetusfondi kaudu üldsummas 39,2 miljonit eurot.

Ka praegu osalevad omavalitsused hooldekodu teenuse eest tasumisel koos teenuse saaja või tema lähedastega, aga see suhe on umbes 20 : 80. Omavalitsused hakkavad tasuma ka seda vahet, mis tekib, kui teenuse kasutaja pension on väiksem riigi keskmisest pensionist, s.t omavalitsus aitab tasuda teenuse saaja makstavat osa. Selle aasta 1. juuliks peavad kõik omavalitsused senini üldhooldusteenusel olnud elanikke teavitama, kui suureks kujuneb nende osa teenuse eest maksmisel. Samuti on omavalitsusel vaja hinnata kõigi hooldusel olevate klientide teenusvajadust, kehtestada omavalitsuse tasutavate hoolduskulude piirmäär. Hea oleks endale koostada hooldekodude ja nende teenuste hindade andmebaas, et siis taotlejatele vajaduse korral teenuseid soovitada. Niisugust eeltööd on päris palju ja see jätkub pidevas suhtluses hooldekodude ning klientidega.

Tähtis on, et inimesele jääb valikuvõimatus, millisesse hooldekodusse ta teenusele läheb. Hooldekodude kohamaksumus on väga erinev. Hooldust vajaval inimesel ja tema

perel tuleb hinnata, kas suudetakse maksta see osa, mida kohalik omavalitsus ei tasu. See on uus ja suur tööloik omavalitsusele, mis suurendab sotsiaaltöötajate koormust 2023. aastal. Meie inimeste jõuvarud on juba viimase piiri peal, ületöötamine on sagedane nähtus, mistõttu on äärmiselt oluline, et tööandjad oskaksid seda märgata ja pakuksid enesetaastamise võimalusi või leiaksid lahenduse töötajate juurdevõtmisega.

Teenuseosutajate nappus

Mida aeg edasi, seda suuremaks muutub vajadus spetsiifiliste teenuste järele, et iga inimene saaks tunda end ühiskonna võrdse liikmena. Meditsiini kõrge tase aitab paljudel erivajadustega inimestel terviseprobleeme kontrolli all hoida, aga elukvaliteedi hoidmiseks või parendamiseks peavad seda toetama nii hoolekande- kui ka muud teenused. Ja siin jääme hätta, eriti täiskasvanute erihoolekande valdkonnas ja topelt erivajadustega laste valdkonnas. Perede hoolduskoormuse leevendamiseks ei ole piisavas mahus intervallhoiu teenust, napib erivajadustega lastele nende võimetekohase hariduse omandamiseks (eriti toimetulekuõppekava alusel) (eri)koole, mille juures oleksid ka internaatkodud.

Meil on suure erivajadusega lapsi, kellele sobivat teenust on peaaegu võimatu leida, sest teenuskohti lihtsalt ei ole. Kogu riigis ei ole neid lapsi väga palju, mistõttu peaks nendele vähestele tagama teenused riik. Omavalitsustel ei ole sellist võimekust, et eriteenuseid kujundada, aga praegu oleme dilemma ees: mitte osutada pole võimalik, osutamine aga käib üle jõu.

Sellest aastast tekkis veel üks mure. Aastatel 2016–2022 toetas Euroopa Sotsiaalfond erivajadustega laste perele vajalikke tugiteenuseid: lapsehoiuteenust, tugiisikuteenust ja toetava teenusena

transporditeenust, kuid 2023. aastast rahastavad neid väga olulisi teenuseid ainult omavalitsused. See on lisakoormus, sest jätkata tuleb ka teiste kohustuslike teenuste osutamist. Projekt oli meile märkimisväärseks abiks.

Tähtis on, et inimesele jääb valikuvõimalus, millisesse hooldekodusse ta teenusele läheb.

Näen siin kahte suurt proovikivi. Esiteks saada üle raskusest leida töötajaid, kes oleksid valmis erivajadusega lastele teenuseid osutama, ja teiseks riigi otsustavat tegutsemist eriteenuskohtade juurdeloomisel. Esimese korral on takistuseks pigem valdkonnas makstav madal töötasu ja ebapiisavad sotsiaalsed tagatised, aga ka tugiisiku, erivajadusega lapse lapsehoidja ameti mitte väga kõrge maine. Ometi on meil neid inimesi väga vaja. Teise probleemi saab usutavasti lahendada koostöös omavalitsustega. Kas kavandatud reformid aitavad siin kaasa?

Valdkondade sidusus

Eespool mainisin, kui oluline on sotsiaal- ja haridusvaldkonna koostöö just erivajadustega lastega tegelemisel. Kaasava hariduse põhimõtted on igati õiged, kuid nende elluviimine on võimalik kuni üldhariduskoolide teatud võimekuse piirini. Oma igapäevatoos näen ja tunnen seda väga teravalt. Jah, põhihariduse tagamine kõigile lastele on kohaliku omavalitsuse kohustus, aga selle kohustuse täitmine võimalikult hästi eeldab rohkem valikuid õpete kujundamiseks, kui meie käsutuses praegu on. Vaja on erilisemaid koole, et realiseerida ka kõige raskema erivajadusega lapse võimete ja arengu potentsiaal. Praegu on tavakoolis mõne lapse areng pärsitud ja piisavalt toetamata, napib paraku ka tugispetsialiste.

Teine oluline sidusvaldkond on tervishoid, eriti esmatasandi tervishoid, mis on inimesele kõige lähemal. Kindlasti on häid koostöönäiteid, aga minu kogemus on pigem negatiivne, s.t on keeruline saada ühise laua taha perearste. Ometi on meil palju ühistes huvides tegutsemise kohti, nt koroonaaeg tõi välja koostöö kitsaskohad. Tean, et välja töötatakse esmatasandi arengukava 2035, olen ka omalt poolt sinna õige pisut juba panustanud ja loodan südamest, et sotsiaalvaldkonna arvamusi liidrid ning praktikud on kaasatud kõigis etappides.

Vaimne tervis

See sõnapaar läbib punase joonena juba kõiki eluvaldkondi ja mõjutab pea igaüht meist. Mõni aasta tagasi põles meile vaimse tervise valgusfooris kollane tuli, kuid me ei võtnud seda tõsise hoiatusena. Praegu tundub mulle, et punane vilgub ega tahaks oodata, et see süttibki ja oleme vaimse tervise kriisis. Olen rõõmus, et vaimsest tervisest palju räägitakse ja vaimse tervise esmaabi koolitusi pakutakse, aga ikkagi on märkamine sageli hiline ja siis on vaja juba meditsiini sekkumist. Mida teha? Võluvitsa kasutada ei saa, küll aga saame igaüks olla teadlikum märkaja.

Vaja on erilisemaid koole, et realiseerida ka kõige raskema erivajadusega lapse võimete ja arengupotentsiaal.

Omaavalitsus saab vaimse tervise kui tulevikku mõjutava valdkonna viia ennetavalt kooli, lasteaeda, teistesse oma asutustesse, kogukonda, aga see nõuab siiski vahendeid, mida meil praegu kahjuks napib. Üht-teist oleme teinud, nt vaimse tervise esmaabi koolitused, psühholoogilise abi teenus

kogukonnale projekti toel, mõned omaavalitsused pakkusid ka kogukonna psühholoogi teenust. Noorte vaimset tervist mõjutavad palju sõltuvused, millest vabanemiseks oleks oluline nõustamiskabinettide lihtne kättesaadavus. Paraku on omaavalitsusel keeruline neid kohapeal avada või korraldada teenust. Ka see on koostöökoht tervishoiuvaldkonnaga.

Saame igaüks olla teadlikum märkaja.

Ennetustegevus ei ole vaid ühe valdkonna pärusmaa, seda saame teha valdkondadeüleselt ja koostöös. Aastal 2023 ootaksin innukamat ja järjepidevamat ühistegutsemist. Tehtud on juba palju, aga et see jõuaks tulutoovalt kogukonna liikmeteni, saab kindlasti veel paremini, oleme head koostööpartnerid. Kiidan neid omaavalitsusi, kus tegutsevad tervisedendajad või ennetustöö spetsialistid.

Tööjõupuudus ja ametikindlus

OSKA äsjase uuringu (2021, avaldati 2022 alguses) kohaselt on sotsiaaltöövaldkonnas endiselt vaja tööjõudu juurde. Selles on märgitud: „Hõivatute arv valdkonna põhikutsealadel suureneb 2030. aastaks prognoosi järgi ligikaudu 20%, mis tähendab ligi 3000 inimest. Enim on juurde vaja hooldustöötajaid, vajadus kasvab ka tegevusjuhendajate, tugiisikute, sotsiaaltöötajate ja nõustajate, lastekaitse- ja peretöötajate ning erivajadustega lastega tegelevate lapsehoidjate järele.

Töötajaid on juurde vaja erinevatel põhjustel, näiteks vanuse tõttu pensionile minek, aga ka teise valdkonda tööle asumine. Lahkunud töötajate asendamine on pidev väljakutse. Aastatel 2019–2020 lõpetas valdkonna põhikutsealadel töötamise ja siirdus mujale ligi 1800 inimest, see oli

ligi 12% aastal 2019 põhikutsealadel töötanutest. Näiteks hooldustöötajad siirduvad sageli puhastusteenindajaks ja kaubandusse, kuid ka sealt on rohkelt hooldustöötajaks tulijaid. Seega konkureerivad kaubandus ja hooldekodud sama tööjõu pärast.“

Üleüldine tööjõu nappus põhjustab töötajate ülemeelitamist.

See aruanne oma prognoosiga annab märku, et mitmes ametis ei ole töötajad ametikindlad, vaatamata ettevalmistuse tasemele või soovile sotsiaalvaldkonnas töötada. Miks see nii on? Ka eelmises aruandes (2016) tulid tööjõu voolavuse peamiste põhjustena välja madal palk ja rasked töötingimused. Üleüldine tööjõu nappus põhjustab töötajate ülemeelitamist ja suurem töötasu kaalub üles õpitud ning südamelähedases ametis jätkamise. Sellist üleostmist tuleb ette ka kohalikes omavalitsustes, sest head

töötajad on hinnatud ja nende oskusteadmisi vajatakse.

Murelikuks seoses tööjõuga teeb ka eesootav hooldusreform, sest kui hooldekodud saavad hakata oma hooldustöötajatele maksma senisest vääriskamat töötasu, võib juhtuda, et omavalitsustest voolab välja hulk praegu näiteks koduhooldusteenust osutavaid töötajaid ja me ei saa seda neile ette heita. Kõigi omavalitsuste eelarve on 2023. aastal pingeline ja nad võivad tekkida võivas palgarallis jääda kaotajateks. Siiski olen veel optimist ja usun, et suurt tööjõu voolavust ei kujune ja omavalitsused suudavad tagada kõik vajalikud sotsiaalteenused.

Kõrged ootused

Kui neid märksõnu silmas pidada, siis ühiskonna suur ootus ja vastutuse panek sotsiaalvaldkonnale tundub olevat läbiv joon ka 2023. aastal. Aga me saame hakata, sest me ei ole ükski. Vastus pealkirjas esitatud küsimusele on, et klaas on pooltäis ja me täidame seda pidevalt.

Merike Sumla

Põltsamaa vallasekretär, endine sotsiaalosakonna juhataja

Põltsamaal osatakse ühise eesmärgi nimel seljad kokku panna

Põltsamaa vallas tegeldakse järjekindlalt teenuste arendamisega: turvalises elukeskkonnas on tagatud tugi nii lastega peredele, eakatele kui ka omastehooldajatele. Üheskoos saadakse jagu ka keerulistest küsimustest, mida sotsiaaltöös jagub.

Põltsamaa vald moodustati 2017. aastal Põltsamaa linna ning Pajusi, Puurmani ja Põltsamaa valla ühinemisel. Tõmbekeskus on valdavalt Põltsamaa linn, kuid valla äärealadele ka Jõgeva ja Tartu. Enamikul territooriumist on hajaasustus. Endised omavalitsused olid igaüks omanäolised ja erineva suurusega: Põltsamaa linn ja vald suuremad, Pajusi ja Puurmani vald väiksemad. Seetõttu algas uue hoolekandekorralduse kujundamine olukorra selgitamisest. Üle võeti parimad kogemused ja praktikad, kuidas pakkuda universaaltoetusi ja -teenuseid ning sissetulekust sõltuvaid toetusi.

Ühinenud vallas oli 2018. aasta 1. jaanuari seisuga 10 012 elanikku. Kahjuks väheneb rahvaarv igal aastal umbes 200 inimese võrra, 2022. aasta alguses oli elanikke 9383. Tänavuse aasta alguseks on rahvaarv suurenenud 9484-ni, kuid selle põhjus on sõda Ukrainas ja põgenike saabumine. Põltsamaa

vallas on elukoha registreerinud 236 ukrainlast. Sündide arv on vallas kahjuks kiiresti vähenemas: Põltsamaa vallas sündis 2018. aastal ligi 100 last, kuid 2022. aastal ainult 62. Surmade arv on üsna stabiilne, keskmiselt 150 inimest aastas. Rahvaarvu vähenemise ühe põhjusena võibki nimetada väikest sündimust, kuid teine, veelgi olulisem põhjus on väljaränne. Kahjuks lahkuvad noored Põltsamaalt kaugemale kooli ja enamasti jäävadki mujale elama.

Tööülesannete jaotus on kujunenud ajaga

Pärast ühinemist alustas Põltsamaa vald teenuskeskustega endise Pajusi valla ja Puurmani valla keskustes. Üsna varsti aga suleti teenuskeskus endises Pajusi vallas Kalanas, sest seda külastati vähe. Sotsiaaltöötaja vastuvõttu seal ei olnudki. Valla elanikel oli lihtsam tulla Põltsamaale,

et linnas korraga ka muud toimingud ära teha, näiteks käia poes, arstil või apteegis. Praegu on veel alles teenuskeskus endises Puurmani vallamajas. Kuni 2022. aastani oli seal iga päev kohal ka üks sotsiaaltöötaja, nüüd võtab sotsiaaltöötaja vastu üldiselt kord nädalas, vajaduse korral ka sagedamini.

Ühinenud vallas alustades oli sotsiaalosalakonnas kaheksa ametnikku: kolm sotsiaaltööspsialisti, kolm lastekaitsepspsialisti, eestkostespsialist ja osakonnajuhataja. Puurmani sotsiaaltööspsialist tegeles edasi oma piirkonna sotsiaalvaldkonna kõigi küsimusega, sh lastekaitsetöoga. Ülejäänud kaks sotsiaaltööspsialisti töötasid vallamajas Põltsamaa linnas. Ühinemise järel lepitati kokku, et töötajad spetsialiseeruvad: üks töötaja hakkas tegelema täiskasvanute toetustega ja teine neile mõeldud teenusega.

Täispansioniteenus annab eakatele võimaluse toetavate teenuste abil peaaegu iseseisvalt hakkama saada ning lükata edasi kallile üldhooldusteenusele minemist.

Kõigis ühinenud omavalitsusetes, v.a Puurmanis, olid enne reformi ametis eraldi lastekaitsetöötajad, kes jäid ka edasi seda tööd tegema. Ühinemisel lepitati kokku, et nende tööjaotuse aluseks jäävad endiste valdade territooriumid. Pajusi valla töötajal oli Põltsamaa linna ja valla töötajatega võrreldes juhtumeid oluliselt vähem, sestap lisati tema ülesannete hulka ka kogu valla alacaliste eestkoste korralduse küsimused ja vähendati nõnda teiste töökoormust. Põltsamaa valla eestkostel on olnud stabiilselt umbes 20 last.

Selline töökorraldus täiskasvanute hoolekandes sobis kuni 2022. aasta keskpaigani, kui muutused personalis tingisid muutusi ka töökorralduses. Nüüdseks on ka sotsiaaltööspsialistide tööpiirkonnad jaotatud endiste valdade järgi ja kõik töötajad tegelevad nii toetuste kui ka teenustega. Lastekaitsetöötajatel on selline tööjaotus ennast siiani õigustanud.

Sotsiaalosalakonna alluvuses oli 2018. aastal ka seitse hooldustöötajat, kellest üks tegeles lastega peredega. Alates 2019. aastast viidi hooldustöötajad aga üle Põltsamaa valla päevakeskuse koosseisu.

Täisealiste eestkosteküsimus sai lahenduse

Ühinenud vallas loodi eestkostespsialisti ametikoht. Põltsamaa vallas on aastaid tegutsenud Võisiku hooldekodu erivajadustega inimestele (praegu AS Hoolekandeteenused Võisiku kodu). Sealsel hooldusel olevad inimesed registreeriti omal ajal Põltsamaa valla elanikeks ja seetõttu on vallas teiste Eesti omavalitsustega võrreldes väga palju täisealisi inimesi valla eestkostel. Eestkoste vajajate arv suureneb aasta-aastalt: kui 2018. aastal oli KOV-i eestkostel 74 täisealist inimest, siis 2021. aasta oktoobri seisuga oli juba ligi 80.

Üsna varsti sai selgeks, et sellise hulga eestkostetavate huvide tagamine ei ole ühe inimese töö ja tuli leida lahendus, et too ainuke töötaja läbi ei põleks või ära ei läheks. Töökorralduses tehtigi 2020. aastal muudatus ja üks sotsiaaltööspsialist sai ka ülesande töötada täisealiste eestkostetavatega. Olukord leevenes, kuni see spetsialist 2022. aasta suvel töölt lahkus. Praegu korraldavad täisealiste eestkosteküsimusi kaks täiskohaga töötajat ja probleemid selles valdkonnas on lahenenud. Töötajad

saavad ka rahulikult puhata, sest tagatud on asendamine.

Päevakeskuse osutatavad teenused

Valla sotsiaalosakonna alluvuses tegutsev päevakeskus asutati endises Põltsamaa vallas umbes aasta enne ühinemist. Päevakeskus tegutseb Adavere alevikus endise põhikooli õpilaskodus. Seal saab osutada eakatele täispansioniteenust, et anda neile võimalus toetavate teenuste abil peaaegu iseseisvalt hakkama saada ning lükata edasi kallile üldhooldusteenusele minemist. Täispansioni kohatasu on enamasti võimalik tasuda pensionist ja nii ei ole eakad lähedastele rahaliselt koormaks. Pansionaadis on kümme kohta ja need on täna kõik täidetud. Lisaks pakutakse päevakeskuses järgmisi erihoolekandeteenuseid: igapäevaeltu toetamise teenus, igapäevaeltu toetamise teenus päeva- ja nädalahoiviuna ning toetatud elamise teenus.

Teenuste arendamine on pidev protsess, mis nõuab ametnikelt meeskonnatööd.

Ka endises Põltsamaa linnas oli kahe töötajaga päevakeskus, kuid see ei töötanud omaette asutusena, vaid oli sotsiaalosakonna alluvuses. Päevakeskuses oli sauna ja duši võimalus, osutati pesupesemisteenust ning pakuti huvitegevust eakatele: lauluring, käeline tegevus, toolijooga, kangastelgedel kudumine, arvuti algõpe jms.

Alates 2019. aastast päevakeskused liideti, tegevus jätkus kahes teenuskohas. Sotsiaalosakonna alluvusest viidi päevakeskuse koosseisu ka hooldustöötajad. Praegu osutab päevakeskus mitut sotsiaalteenust. Lisaks eespool nimetatutele on peamised neist koduteenus, sotsiaaltranspordi teenus

ja tugiisikuteenus. Alates 2022. a septembrist pakutakse ka eakate päevahoivuteenust. Sotsiaaltransporditeenuse osutamiseks on päevakeskusel kaks neljakohalist autot, millest ühega saab sõidutada ka ratastoolis inimest. Kahjuks ei ole meil võimalik transportida lamajaid, selleks tuleb auto tellida näiteks Tartust, kuid seda teenust vajatakse ka väga vähe.

Kogukondlik ennetus- ja peretöökeskus

Suur samm Põltsamaa sotsiaalteenuste arengus on kogukondliku ennetus- ja peretöökeskuse Põltsamaa Perepesa asutamine 2019. aasta sügisel, mis töötab samuti päevakeskuse koosseisus. Perepesa tegevuse käivitamisega loodi vallas terviklahendus koordineeritud ja tõhusate teenuste pakumiseks lastega peredele ning vanemluse toetamiseks, aga ka laste ja perede vaimse tervise edendamiseks. Põhirõhk on probleemide ennetamisel ja varajasel sekkumisel, kui need ilmnevad. Keskuse sihtrühm on pered, kus on kuni seitsmeaastased lapsed.

Perepesa on ellu kutsutud SA Lapse Heaolu Arengukeskus algatatud katseprojektina. Sellesse võrgustikku kuuluvad algusest peale ka Perepesad Türil ja Viljandis, eelmisel aastal liitusid Tartu ja Elva. Põhimeeskonnas on perekeskuse juht, mängutoa juhendaja, psühholoog ja ämmaemand. Perepesa pakub valla väikelastega peredele mõnusat kooskäimise ja suhtlemise kohta ning sealt saab teavet lapse kasvatamisest.

Perepesas on mängutuba ja korraldatud lastehoid selleks ajaks, kui vanemad kuulavad loengut või arutavad spetsialistidega, kuidas lastega paremini toime tulla. Spetsialistid tegelevad peredega eraldi või korraldavad teabepäevi ja koolitusi. Loengute teemad on olnud lapse tervis, füüsiline ja vaimne areng, peresuhted ning selle mõju lastele. On ka

psühholoogilise nõustamise võimalus, kui perel tekib vajadus professionaalse abi järele. Kahjuks on Põltsamaa Perepesas psühholoogi ametikoht juba rohkem kui aasta täitmata, sest ei leita sobivat inimest. Seda lünka on üritatud täita teiste teenustega, näiteks pakutakse pereteraapiat.

Perepesa korraldab ka tõenduspõhiseid vanemlust toetavaid koolitusi, nagu „Imelised aastad“ või PREP-paarisuhtekoolitus. Viimastel aastatel on Põltsamaa vallas korraldatud „Imeliste aastate“ koolitust kahele grupile aastas. Valla lastekaitsetöötajatel on Perepesa tegevustest palju abi, sest suur osa ennetustöö koormusest on nüüd Perepesa õlgadel. Põltsamaa Perepesa tähistas 2022. aasta oktoobris kolmandat sünnipäeva.

Ukraina sõja mõju

Ukraina põgenike küsimus kerkis meie vallas mõni päev pärast sõja puhkemist. Ukrainlased, kes meie tööandjate juures ametis olid, hakkasid korraldama pereliikmete enda juurde tulemist. Seega hakkasid põgenikud meile saabuma veel enne, kui riik avas vastuvõtukeskused. Pidime välja töötama oma algse lahenduse, kuidas olukorda hallata.

Iga päev ja öö saabusid uued pered, kellele oli vaja kiiresti leida peavari, toit ja muu esmavajalik. Kogukonna ja Punase Risti abil saime rõivaid, mööblit, lauanõusid, hügieenitarbeid ja muud vajalikku. Vallamaja meeskond pani seljad kokku ja mõeldi kiiresti välja, kuidas hoida ülevaadet, kes tulid, mis on nende abivajadus, kuhu saavad majutuse. Korraldasime Põltsamaa lähedale Pisisaare külla tühjalt seisvasse koolihoonesse nn matimajutuse, kus andsime iga pere- või sõpruskonna käsutusse klassi, mille sisustasime hädavajaliku mööbliga. Üldkasutatavasse ruumidesse kujundasime köögiboksi. Hiljem liiguti sealt edasi püsivamatesse elukohtadesse. Aitasime elanikel

tühjalt seisnud eluruume veidi kohendada, et neid saaks üürile anda.

Abistasime ka asjaajamisel. Ajutise kaitse taotlemiseks pidi meie valda jõudnud inimene minema Jõgevale, Viljandisse või Tartusse, selleks tuli korraldada sõiduvõimalus. Ka tervisekontrolli ei saanud kohapeal teha. Avasime riideabi ja muu abi punkti. Tööd ja ka infot oli palju, tihti oli see vastuoluline. Tuli maksta vältimatu abi toetust. Muret tegi vene keele oskajate nappus. Need, kes oskasid, said esimesel kolmel kuul väga suure koormuse. Õnneks tuldi alguses rohkem ikka mõne tuttava või tuttava tuttava juurde ja väga paljud leidsid tänu sellele ka kiiresti töökoha.

2022. aasta suvel otsustas riik, et põgenike ajutiseks majutamiseks saab ära kasutada endise Võisiku hooldekodu reorganiseerimisel tühjaks jäänud ruume, sest lepingud hotellidega hakkasid lõppema. Võisiku hooned kuuluvad riigile (Riigi Kinnisvara AS-ile). Praegu on seal ajutises majutuses umbes 60 põgenikku, kellega tegeleb sotsiaalkindlustusameti koordinaator, kuid tegevust jagub ka meile.

Suvel saime oma ridadesse ühe töölt lahkunud kolleegi asemele noore sotsiaaltöö-spetsialisti, kes oskab väga hästi vene keelt. See võttis teistelt pinget maha, kuid tema sai otse koolipingist tulnuna raske pähkli pureda, kuid ta on sellega väga hästi hakkama saanud. Sügisel saime projekti toel juurde ka koordinaatori, kes lahendab või vahendab põgenike muresid. Nüüdseks on töökorraldus paika loksunud. Raskused liidavad ja Põltsamaal on sotsiaalosakonnas väga tubli ja ühtehoidev meeskond.

Teenuseid tuleb pidevalt arendada

Teenuste arendamine on pidev protsess, mis nõuab ametnikelt meeskonnatööd. Päris

palju on tehtud, kuid elu muutub kogu aeg ja tuleb kohaneda uute oludega.

Põltsamaa vald on teenuste arendamiseks kasutanud mitmeid toetusmeetmeid. Kogu Põltsamaa vallale nn broneeritud ulatuses kasutati ära puuetega inimeste eluruumide kohandamise toetusmeede. Aastatel 2018–2021 kohandati Euroopa Regionaalfondi meetme abil 41 pere kodud. Meede oli väga vajalik ja on kahju, et see ei jätku. Euroopa Sotsiaalfondi toel on vallas arendatud ka kodu- ja tugiisikuteenust ning tegeletakse NEET-noortega ehk nendega, kes ei tööta ega õpi. Eelmisel aastal hakkas Põltsamaa vald katsetama erihoolekande isikukeskset teenusmudelit, kavas on sellega ka tänava jätkata.

Põltsamaa vald on teinud regulaarselt koostööd päästeametiga liitudes 2018. aastal projektiga „500 kodu korda“, mis hiljem nimetati projektiks „Kodud tuleohutuks“. Selle projekti toel on saanud igal aastal kaks-kolm majapidamist uue küttekolde, elektrisüsteemi või mõlemad. Korrakindlalt on paigaldatud suitsu- ja vinguaandureid. Aastal

2021 paigaldasime ligi 20 majapidamisse temperatuuriandurid. Mõned suure riskiga majapidamised on saanud projekti toel ka mittesüttiva voodipesu.

Oleme liitunud SOS Lasteküla Eesti ühingu peretugevdusprogrammiga. Koostöö on kestnud juba neli aastat. Selle programmi toel on meie vallas tööl lisaks valla palgal olevale peretöötajale veel üks lastega perede tugiisik, kes tegeleb 10–15 perega, et ennetada laste sattumist asendushooldusteenusele. Kaks peretöötajat tegelevad ligi 30 perega.

2022. aastal liitusime Eesti Külaliikumine Kodukant vabatahtlike seltsiliste projektiga.

Hooldereform

Üldhooldusteenuse paremaks osutamiseks avati Põltsamaal 2022. aasta septembris uus 60-kohaline Sõpruse kodu, kus on teenuskohad ka dementsussündroomiga inimestele. Hooldekodu haldab Põltsamaa valla sihtasutus Põltsamaa Tervis. Põltsamaal

2022. aasta septembris avatud Sõpruse kodu.

Foto: erakogu

ei ole enam üldhooldusteenuse saamiseks järjekordi, Sõpruse kodus on ka vabu kohti. Põltsamaa valla territooriumil on veel kaks hooldekodu: Lõuna-Eesti Hooldekeskus AS-i Põltsamaa kodu ja MTÜ Lustivere Hooldekodu kokku ligi 200 kohaga.

Hooldereformiga seoses kavatseme valdavalitsuse struktuuri moodustada veel ühe sotsiaaltöösotsiaalspetsialisti ametikoha. Ta hakkaks koos osakonna juhiga ettevalmistusi tegema, ümberhindamistega tegelema ning hiljem jääks tema kanda eakate teenuste ja toetuste valdkond. Meile on teada eakad, kes on üldhooldusteenusel meie toeta ja kellele peame nüüd suunamise tegema, kuid kahjuks puudub täpne ülevaade nendest, kes on kodus, aga läheksid kohe teenusele, kui rahastamise alused muutuvad. Seega ootavad ees järele uued ülesanded.

Koduteenus on Põltsamaa vallas juba praegu hästi kättesaadav ja teenusesaajate ringi laiendamiseks on meil olemasolevate töötajate abil võimalus olemas. Vallas on eakate päevahoid, mille kohad ei ole nii ruttu täitunud, kui lootsime, ka see on võimalus, millele toel saab kauem oma kodus elada.

Hooldereformi jaoks tuleb üle vaadata ka kõik senised üldhooldusteenuse haldusaktid, sest muutuvad rahastamise alused.

Mis on meie suured eesmärgid?

Kriiside virvarris on jäänud unarusse tegelemine omastehooldajatega, et pakkuda neile tuge näiteks kogemusnõustamisega. Väikeseks abiks on neile 2022. aastal käivitunud eakate päevahoiuteenus. Kui on vabu kohti, pakuvad meie hooldekodud ka intervallhoitu, mis samuti võimaldab hooldajale väikest hingetõmbeaega.

Kurvaks teeb, et piisavalt pole ennetustöö võimalusi, kuigi teame, et tõhusa

ennetustööga saab kogukonnas palju ära teha. Samuti teevad muret kohalikule omavalitsusele järjest lisanduvad kohustused. Kriiside tõttu on töökoormus oluliselt suurenenud, töökohti aga pole juurde tekkinud. Seetõttu on töötajad ülekoormatud ja kurnatud ega ole motiveeritud erinevates projektides kaasa töötama ning neid juhtima.

Kriiside tõttu on töökoormus oluliselt suurenenud, töökohti aga pole juurde tekkinud.

Viimaste aastate kriisid on palju mõjutanud lastega perede elukorraldust. Juurde on tulnud psühholoogilisi pingeid nii lastele kui ka lapsevanematele. On tunda, et laste emotsionaalne seisund on habras. Vanemad ootavad rohkem majanduslikku toetust, suunamist pereteraapiasse ja psühholoogi juurde. Lastekaitsetöötajatel on rohkem ülesandeid, sest üha enam on vaja osaleda kohtumenetluses, kus vaidlevad vanemad ei suuda kokku leppida lastega suhtlemise korda.

Siiski on ka palju, mille üle rõõmustada: märkame, et vähehaaval on muutumas suundumus, et noored pered ei taha maale elama tulla. Viimastel aastatel on lisandunud tublisid peresid, kes tahavad elada just Põltsamaa vallas ja nii mõnedki tühjana seisnud majapidamised on leidnud uued omanikud. Põltsamaale ehitati uus lasteaed ja Puurmanis renoveeriti vana. Neid töid planeerides arvestati, et kohti jääb ka reservi, kuid kõik kohad on juba täis. See on märk, et Põltsamaa vald on atraktiivne ja arenemisvõimeline. Siin on meeldiv ja turvaline elukeskkond, kus elanikele on tagatud vajalikud teenused.

Astrid Org

Kas Ukraina sõjapõgenikud on Eestis kogukond?

Aina sagedamini kuuleme-loeme Ukraina sõjapõgenikest kui Ukraina kogukonnast Eestis. Kogukonda kuuluvaid inimesi peaks midagi ühendama: huvid, eesmärgid, väärtushinnangud. Kas aga sõjapõgenikud on kogukond?

Ukrainas 24. veebruaril 2022 alanud sõda jõudis Võru väikelinna märtsi alguses koos esimese põgenikebussiga. Juhuse tahtel astusin just sel hetkel läbi kohaliku heategevusorganisatsiooni MTÜ Saagu Parem keskusest, kui bussist tulid välja väikeste lastega naised, kes vajasisid arstiabi. Jäin EMO-sse koos nendega. Väike diabeetik lõhnas atsetooni järele, kurnatud emad nägid oma aastatest kõvasti vanemad välja. Igaks juhuks küsisin nende vanust mitu korda üle, enne kui õdedele tõlkisin. Kui nägin väikestele kehadele kirjutatud telefoninumbreid ja nimesid, tõmbus seest valusalt kokku. Paljunäinud õdegi pühkis silmanurgast pisara. Sel hetkel sain aru, et kui minu võimuses pole ehk sõja käiku muuta, saan ometi midagi Ukraina toetuseks teha, aidates sellega, mida oskan ja saan, kas või ühtainustki peret.

Märtsi alguses 2022 tekkinud sõjapõgenike suurenev vool pani proovile kogu ühiskonna. Meie siin ei teadnud täpselt, mis

ja kuidas, kuid kõige suurem oli infopuudus sõjapõgenikel endil. „Nagu kassid kotis,“ kirjeldas ukrainlanna Antonina tundeid, millega Eestis esialgu elati. Kümne päevaga avasime koos vabatahtlike toetajatega Võrus Ukraina keskuse, et täita infolünki ja luua ukrainlastele kooskäimisvõimalus.

Keskus tegutses kolm kuud. Korraldasime infotunde, kohtumisi ametnike ja tööandjatega, vabatahtlikud õpetasid soovijatele eesti keelt. Vabatahtlikud abilised kohtusid ukrainlastega, et olla abiks töökoha otsimisel, ametiasutustes asjaajamisel jne. Ukraina keskus ei olnud mõeldud tegutsema ühesuunalisena, et meie kohalikena näitame, pakume, korraldame, vaid ka võimalusena sõjapõgenikele: korraldada midagi ise kaasmaalaste jaoks.

Käima läks laste kunstiring, inglise keele kursused lastele-täiskasvanutele. Kodumaal finantsjuhina töötanud Alla võttis vastu väljakutse proovida ära kunagine lapsepõlveunistus, õpetaja töö, ning

hakkas õpetama kohalikele huvilistele ukraina keelt. Psühholoogiat tudeerinud ukrainlanna Julia oli valmis vedama hommikusi nn hingeringe, kuid kahjuks jäid need grupid tühjaks. Olime arvestanud, et ukrainlased soovivad ja neil on vaja käia koos, toetada üksteist, korraldada ühisüritusi, kuid millegipärast seda ei juhtunud. Initsiatiiv midagi omalt poolt pakkuda tuli pigem üksikutele.

Jah, loomulikult, mindi järjest tööle ja keskuses käimiseks polnud enam palju aega, kuid tasapisi hakkasin mõistma, et ukrainlased olid kogukond vaid meie poolt vaadates, ise nad end kogukonnana ei tunneta. Tegelikult ühendas tulijaid vaid kaks fakti: tegemist on Ukraina kodanikega ja nende riigis käib sõda.

Kes on meile jõudnud sõjapõgenikud?

Peamine põhjus, miks kodu jäeti, oli surmahirm. Hirm laste pärast. Kui inimene on sellises olukorras, šokiseisundis, siis kõigepealt tuleb rahuldada esmased vajadused: soe tuba, süüa, turvatunne. Üks samm korraga, üks päev korraga. Ta vajab aega, et endaga hakkama saada ja uute oludega tasapisi kohaneda. Meil on raske ette kujutada, mida inimesed tegelikult on läbi elanud ja kuidas nad sellega hakkama saavad. Võõras kohas, ilma toetava pereringita. Siin aitab ainult aeg ja asjatundlik abistamine.

Tulijate seas oli neidki, kes tegelikult olid harjunud juba mõnda aega end kahe riigi vahel jagama ning sõja puhkedes sattusid juhuslikult Ukrainas olema. (Paralleel meie Soomes töötavate kaasmaalastega on täiesti olemas.) Nende jaoks muutus elu ilmselt kõige vähem.

Küllap oli neidki, kes nägid segases olukorras lihtsamat võimalust asuda elama mõnda Euroopa riiki. Eesti sihtkohariigina

esmate valikute hulka ei kuulu, mida näitab ka statistika: ligikaudu pooled Eestisse saabunud sõjapõgenikest on liikunud edasi teise riiki.

Tegelikult ühendas tulijaid vaid kaks fakti: tegemist on Ukraina kodanikega ja nende riigis käib sõda. Inimesed, kes meile sõjapõgenikena on jõudnud, on väga erinevad.

Inimesed, kes meile sõjapõgenikena on jõudnud, on väga erinevad. Nad ei räägi kõiki isegi sama keelt. Ida-Ukrainast saabunud eelistavadki sageli suhelda vene keeles, kuid noorema generatsiooni esindajatega mujalt piirkondadest ei pruugi saada vene keeles suhelda. Sõjapõgenike maailmavaade pole samuti midagi ühtset. On naiivne arvata, et kõik sõjapõgenikud ootavad Ukraina võitu. Kursusele saabunud keskealine proua jagas minuga siiralt oma vaimustust Viljandist: „Siin on kõik nii ilus ja värviline – nagu Nõukogude Liidus oli.“ Üks on selge, rahu Ukrainas soovivad kõik, aga mis hinnaga, ka selles võivad arvamused lahku minna. Kui lisame erinevused vanuses, hariduses, huvides, staatuses, majanduslikus olukorras, inforuumides, milles viibitakse, saamegi pusletükid, mis omavahel ise kokku ei lähe või isegi ei sobitu.

Kogukonna tekkimine versus kogukonna arendamine

Tõenäoliselt, piisavalt suure vajaduse korral, moodustuks pusletükkidest ehk erinevatest isikutest tasapisi tervikpilt: aktiivne ukrainlaste kogukond Võrus, mõnes teises väikeses linnas või lausa kogu Eestit hõlmav. See võib olla soov säilitada kultuuri, keelt, seista oma vajaduste eest vms. Siiski, kogukond vajab

eestvedajaid – pusle ise kokku ei lähe. Eestvedajad vajavad toetust, aga on vaja ka ruumi, tingimusi: puht füüsiliselt kohta, kus kohtuda, seega võiksime rääkida teadlikust kogukonna arendamisest.

Kogukonna arendamiseks on kaks valikut, mis õnneks teineteist ei välista, vaid toimivad suurepäraselt koos.

- Toetada sõjapõgenike seotust kohaliku kogukonnaga.
- Toetada sõjapõgenike omavahelist suhtlemist ja kogukonna tekkimist.

Seotus kohaliku kogukonnaga tekib eeskätt isikliku suhtlemise ja otsekontaktide kaudu. Kõige rohkem aitab kaasa mitteformaalne suhtlemine töökaaslastega, lapsevanemana koolis-lasteaias, osalemine huvitegevuses. Ideaalis võiks igal sõjapõgenikul olla oma tugipere, kes toetab sisseelamisel ja õpetab eesti keelt.

Võru Ukraina keskuses püüdsime just sellist seotust toetada. Koondasime keskusesse ka kohalikke vabatahtlikke, kes pakkusid ja pakuvad siiani sõjapõgenikele midagi väga lihtsat ja loomulikku: inimlikku suhtlemist ja vajadusel abi. On rõõm kuulda ja linnapildis näha, kuidas võrukad kutsuvad ukrainlasi endale koju külla, spordivõistlustele, jalutama, kinoseansile, perepeole, käiakse koos kohvikus jne.

Võiksime rääkida teadlikust kogukonna arendamisest.

Kahjuks pole selline tihe läbikäimine alati teostatav. Takistuseks saab keelebarjäär, aga ka suhtlemisuskuste puudus. Olgem ausad, mitte kõik pole valmis otsekontaktiks võõraga, eriti kui võõrkeele oskus puudulik. Ja eks meil napi aega ning tähelepanu oma pereliikmetegi jaoks. Kõige raskem ongi ehk

kinkida teisele inimesele oma aega. Mingil määral pärsib suhtlemist ka alateadlik ebamugavustunne seoses raskete lugudega, millega põgenikud on pidanud silmitsi seisma. Aga need lood tahavad ja lausa peavad inimestest välja saama, et oleks kergem edasi elada.

Sarnased kogemused liidavad

Neid lugusid on lihtsam jagada inimestega, kes seda mõistavad ja on sama läbi teinud, inimestega, kel on sama taust, samad eesmärgid. Suhtlus saatusekaaslastega aitab koduigatsust leevendada. Kohanemiskoolitustel, mida Ukraina sõjapõgenikele korraldan, näen siirast rõõmu omavahelistest kohtumistest, vahetatakse kontakte ja juttu jätkub kauemaks. Isegi kui seda endale pole teadvustatud, on omavahe- lised kontaktid neile olulised.

Just selliseid võimalusi saame luua kogukonna arendamiseks. Lisaks Ukraina keskuses toimunud üritustele olen koos Võru linnavalitsusega korraldanud infoüritusi ja jõulupeo. Suvel korraldasime vabatahtlikega eraisikute annetuste abil peredele reisi mööda Võrumaad, Ukraina peresid võõrustas Antsla baptistikogudus. Toremaid üritusi on korraldanud peredele MTÜ Saagu Parem ja Võru Lions klubi ning see nimekiri pole kindlasti lõplik. Need üritused on küll tutvustanud Eestit, kuid on andnud ka võimaluse sõjapõgenikel omavahel tuttavaks saada.

Ühtse inforuumi tekitamiseks avas Võrumaa Arenduskeskus suhtlusgrupi Facebookis. Järjepidevalt oleme suunanud Ukraina sõjapõgenikke kasutama meile omaseid kanaleid.

Lisaks virtuaalsele ruumile on väga oluline ka päris ruum, kus kokku saada. Ukraina sõjapõgenike materiaalne olukord ei lase koguneda kohvikus või klubis. Kõik, mida suudetakse säästa, saadetakse kodumaale.

Praegu on Võru ukrainlaste kasutuses ruum spordikoolis, seal on ka söögi tegemise võimalus ja muidugi palju ruumi varjevõrkude punumiseks. Suvel on kokkusaamisvõimalusi leida mõnevõrra lihtsam.

Kindlasti vajavad tuge sõjapõgenike endi seast esile kerkinud kõneisikud ja eestvedajad. Need inimesed on potentsiaalsed sidemetete loojad erinevate kogukondade vahel. Oli ääretult soe tunne kogeda, et jõulupeoks suutsid ukrainlased panna kokku oma väikse segakoori.

Kogukonna kaudu jõuame selle liikmeteni rutem

Võib ju küsida, miks peaks üldse toetama sõjapõgenikke kogukonna loomisel? Loomulikult oleks tore, kuid suudaksime uustulnukad kohe valutult ja sõbralikult sulatada olemasolevatesse kogukondadesse. Kuid – Ukraina sõjapõgenikke on selleks korraga liiga palju. Suhtlemist segab keelebarjäär, mingil määral mõjutavad ka kultuurilised erinevused.

On meie riigi kodurahu huvides, kui sinne Ukraina kogukond on kasvanud koos meiega.

Meie kogukonnana ei suuda pakkuda kõike seda, mida tulijad vajavad: mõistmist, võimalust oma keeles rääkida, järgida traditsioone ehk teha kõike seda, mis aitab inimesel saada endaga paremini hakkama

kriisiolukorras, kus kogukondlik tugi on eriti väärtuslik. Kogukonna kaudu jõuame tegelikult selle liikmeteni rutem, kas või selleks, et edastada infot, teha koostööd, ühtlustada väärtushinnanguid, luua usaldust kogukondade vahel.

Iga sõda saab ükskord läbi ja paljud sõjapõgenikud naasevad Ukrainasse koju või kodu uuesti üles ehitama. Aga on neid, kes jäävad. On neid, kelle juurde sõidavad Ukrainast pereliikmed. On meie riigi kodurahu huvides, kui sinne Ukraina kogukond on kasvanud koos meiega, kui suhtleme ja saame üksteisest aru, kui meid ühendavad sarnased väärtused ning meil on ühine informatsioon.

Ühine eesmärk liidab

Ukrainast sõja tõttu Eestisse jõudnud inimesed alles otsivad ja loovad oma kogukonda. Põgenikekriis tõi aga selgelt välja, et Võru linnas kogukond toimib. Vähemalt raskel ajal unustatakse erimeelsused ja tegutsetakse ühise eesmärgi nimel.

See on olnud hämmastav kogemus, kui kiiresti kogukonnas info liigub, kuidas üksteist usaldatakse ja lahendatakse probleeme, ilma et peaks tulema juhendeid ministeeriumist. Koostöö toimub igal tasandil, olgu tegemist linnavalitsuse ametnike, ettevõtjate, pensionäride või noore perega, kes loovutab oma lapsele enam mitte nii vajaliku käru Ukraina emmele esimese abipalve peale. Ametinimetustele vaatamata ollakse ju sama kogukonna liikmed, kus väärtustatakse inimlikkust ja üksteise aitamist.

AUTORIST

Astrid Org on Tartu Ülikooli magistriõppekava „Kogukondade arendamine ja sotsiaalne heaolu“ tudeng, Ukraina sõjapõgenike toetaja Võrumaal ning ka MTÜ Eesti Pagulasabi töötaja, kelle töö on nii kohanemiskoolituste kui ka kogukonnaprogrammi korraldamine Lõuna-Eestis.

Võru Ukraina sõjapõgenike MTÜ Україна Вільна (Ukraina On Vaba) juhatuse liikmed Alla Okhrymchuk ja Liudmila Dmitrenko. Foto: Julia Zolotnickaja.

KOMMENTAAR

Alla Okhrymchuk on sõjapõgenik, kes sõitis Ukrainast Eestisse koos poegadega märtsis 2022, tema abikaasa töötas sel ajal Eestis. Nüüdseks on Alla abikaasa Võrus tööd leidnud ja pere on koos.

Alla kirjutab: „Meie, ukrainlased oleme tegelikult väga seltskondlikud. Oma kogukond on meile tähtis. Kodus käisime alati nädalavahetustel sõpradel külas või tulid nemad meile. Tegime koos midagi. Siia tulles istusin alguses vaid korteris. Vahtisin telekat, muud ei tahtnudki. Tunded olid segased. Nädalalõppudel sõitsime vahel perega kuhugi.

Ukrainlaste kogukond Võrus alles areneb. Meil on vabatahtlik eestvõtja Liudmila Dmitrenko, kes on julge ja hakkaja ning tänu läbirääkimistele linnavalitsuses oleme saanud tasuta ruumid, kus kokku saada. Oleme tähistanud koos jõule, uut aastat vana kalendri järgi, Ukraina ühtsuse päeva jne. Liudmila on vabatahtlik ja võtnud enda südameasjaks nii kohalike ukrainlaste koondamise kui ka abisaadetiste korraldamise Ukrainasse. Tegelikult hakatigi aktiivsemalt koos käima kõigepealt selleks, et valmistada kaitsevõrke Ukraina armeele.

Aeg-ajalt kohtutakse ka MTÜ Saagu Parem keskuses, kust paljud sõjapõgenikud on toetust saanud. Asutasime koos Liudmila ja teiste vabatahtlikega 24. jaanuaril ka oma ühingu.

Kõik siinsetest ukrainlastest ühisüritustel veel ei käi. Inimesed, kes on kaotanud peaaegu kõik, vajavad aega, et sellest läbi tulla. Ukrainlased töötavad palju, peale oma pereliikmete ja töö nende ellu suurt muud ei mahugi. Töö päästab, aidates raskeid mõtteid eemale juhtida ja muidugi ka majanduslikku olukorda parandada.

Eestlastega suhtlemist takistab keelebarjäär. Aga tasapisi on hakatud rohkem suhtlema, näiteks Facebookis kommenteeritakse ja jagatakse üksteise postitusi. On ka isiklike kontakte tekkinud, eeskätt töökoha kaudu.”

Vaike Vainu*Turu-uuringute AS-i analüütik*

Suure hoolduskoormusega inimesed vajavad täiendavat abi

KOKKUVÖTE

Turu-uuringute AS korraldas sotsiaalministeeriumi tellimusel 2022. aasta kevadel uuringu¹, mille käigus küsitleti 5607 vähemalt 16-aastast Eesti elanikku, et saada terviklik ülevaade lähedasi hooldavate inimeste olukorrast ja abivajadustest.

Uuringust selgus, et vähemalt 16-aastastest Eesti elanikest 15% hooldab leibkonnaliiget või väljaspool leibkonda elavat inimest, sealjuures 2,5% peab hoolduskoormust suureks. Uuringu andmete kohaselt on hooldajate rahulolu eluga, majanduslik toimetulek ja tervis keskmiselt halvemad kui mittehooldajatel ning need näitajad halvenevad hoolduskoormuse suurenedes.

Abi andmisel tuleks esmajoones keskenduda suure hoolduskoormuse ja abivajadusega rühmadele, kelle füüsilise ja vaimse läbipõlemise risk on suurim. Uuringu põhjal liigitub 2% elanikest suure abivajadusega ning 3% keskmise abivajadusega hooldajate riskirühma.

Selleks et leevendada lähedaste hooldajate koormust ja tulla toime pikaajalise hoolduse suureneva vajadusega, tuleb suurendada avaliku sektori kulutusi pikaajalisele hooldusele, sh arendada teenuseid, mis toetavad hooldusvajadusega inimeste toimetulekut nende endi kodus. Samuti tuleks soodustada töötamise ja hoolduskohustuste ühitamist, et ennetada hooldajate väljalangemist tööhõivest.

MÄRKSÕNAD

Hooldamine, hoolduskoormus

Viimastel aastakümnetel on Eestile olnud iseloomulik rahvastiku vananemine ja elanikkonna tervisenäitajate halvenemine. Sellest tingituna on pikaajalist hooldust vajavate inimeste osatähtsus rahvastikus

suurenenud. Valdavalt saavad kõrvalabi vajavad tegevuspiirangutega inimesed abi lähedastelt või tuttavatelt ja ametlike teenuste kasutamine on vähem levinud (vt infokasti andmeid). Ka üldlevinud arvamuse kohaselt

¹ Elanikkonna hoolduskoormuse uuring (Vainu jt 2022).

Hooldusvajadusega inimesi on järjest rohkem

- Statistikaameti andmete kohaselt on viimase 15 aasta jooksul vähemalt 16-aastaste Eesti elanike seas suurenenud pikaajaliste haigustega inimeste osatähtsus (2007. ja 2021. aasta võrdluses 40,2%-lt 47,3%-le). Suurenenud on ka ametliku puude raskusastmega inimeste osatähtsus, sealhulgas ka nooremates vanuserühmades: 2007. ja 2021. aasta võrdluses on puudega inimeste osatähtsus kogu elanikkonnas suurenenud 8,6%-lt 11,0%-le, sealjuures alla 16-aastaste seas 2,7%-lt 4%-le, 16–62-aastaste seas 4,5%-lt 7,8%-le ning 63-aastaste ja eakamate seas 26,4%-lt 27,5%-le.
- Elanikkonna tegevuspiirangute ja hooldusvajaduse uuringu (Vainu 2020) andmete kohaselt kasutas 17% vähemalt 16-aastastest elanikest terviseprobleemi või tegevuspiirangu tõttu lähedaste-tuttavate kõrvalabi või ametlikke (hooldus)teenuseid, sealjuures 14% kasutas ainult lähedaste-tuttavate kõrvalabi, 1% ainult ametlikke teenuseid ning 2% nii lähedaste-tuttavate kõrvalabi kui ka ametlikke teenuseid.

on pereliikmete eest hoolitsemine peresisese solidaarsuse loomulik osa. Siiski on Eestis hooldusvajadusega inimeste arvu suurenemise ja ametlike hooldusteenuste vähesel määral kaotatud tõttu jõutud olukorda, et lähedasi hooldavate inimeste koormus on ebaproportsionaalselt suur nii hoolduse pakkumisel kui ka hooldusteenuste eest tasumisel. Sellele järeldusele jõudis nt aastatel 2015–2017 tegutsenud hoolduskoormuse vähendamise rakkerühm oma lõpparuandes (Riigikantselei 2017). Seega on tekkinud tungiv vajadus reformida pikaajalise hoolduse korraldust.

Uuringu võeti arvesse hooldamist nii leibkonnas kui väljaspool leibkonda ning ka puude või pikaajalise terviseprobleemiga laste hooldamist.

Omastehoolduse küsimust on käsitletud mitmes uuringus (millest üks mahukamaid on 2017. aasta Maailmapanga uuring „Hoolduskoormuse vähendamine Eestis“).

Siiski puudusid senini ülevaatlikud ja piisavalt detailsed andmed, kui paljusid inimesi Eestis hooldamine puudutab, milliseid tegevusi hooldamine kätkeb ning milline on hooldamise mõju hooldajate elukvaliteedile. Selleks et saada terviklik ülevaade lähedasi hooldavate inimeste olukorrast ja abivajadusest, korraldas Turu-uuringute AS sotsiaalministeeriumi tellimusel 2022. aasta kevadel elanike hoolduskoormuse uuringu, mille käigus küsitleti 5607 vähemalt 16-aastast Eesti elanikku. Uuringut kaasrahastas Euroopa Sotsiaalfond.

Artikkel annab ülevaate uuringu peamistest tulemustest. Uuringu terviktekstiga (lõpparuandega) saab tutvuda sotsiaalministeeriumi veebis.

Hooldajate osatähtsus elanikkonnas

Metoodika erinevustest tulenevalt on varasemad uuringud andnud hooldajate arvu kohta erineva tulemuse. Hooldajate koguarv on väiksem nende uuringute põhjal, kus valimi vanusepiirid on olnud kitsamad või hooldamine hõlmab ainult leibkonnaliikmete või vähemalt 14-aastaste hooldamist.

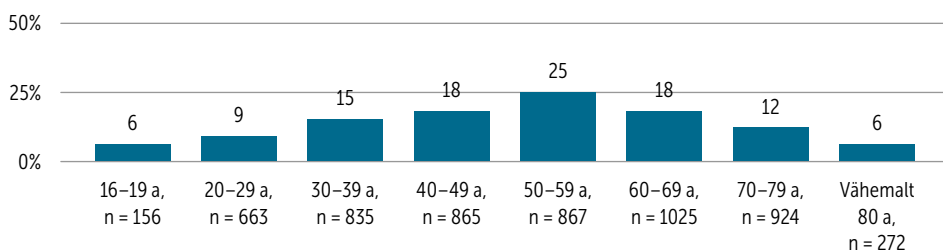
Käesolevas elanike hoolduskoormuse uuringus oli hooldamise definitsioon laiem, s.t arvesse võeti hooldamist nii leibkonnas kui ka väljaspool leibkonda, aga ka puude või pikaajalise terviseprobleemiga laste hooldamist.² Samuti avati küsitlusankeedis hooldamise mõiste, tuues näiteid hooldamise alla kuuluvate tegevuste kohta: hooldatavale toidu või ravimite toomine; toidu valmistamine; koristamine; abistamine toas või väljas liikumisel (nt poes või arsti juures käimisel), riietumisel, pesemisel, tervisetoiimingutes (nt süstimine, haavade puhastamine jms) või rahaasjade korraldamisel. Sellest tulenevalt on ka hooldajate arv elanike hoolduskoormuse uuringu põhjal suurem kui mõnes varasemas uuringus: selle uuringu andmete kohaselt tegeleb hooldamisega 15% vähemalt 16-aastastest elanikest (159 500 kuni 180 300 inimest), sealjuures 7% hooldab oma leibkonnaliiget ja 10% väljaspool leibkonda elavat inimest.

Suurim on hooldajate osatähtsus vanuserühmas 50–59 (25%), väikseim aga 16–29-aastaste ning vähemalt 70-aastaste

seas (joonis 1). Naiste hulgas on hooldajate osatähtsus pisut suurem kui meeste seas (vastavalt 17% ja 14%). Piirkondlikus võrdluses on hooldajate osatähtsus elanikkonnas suurim Kirde-Eestis (23%), ülejäänud piirkondades jääb see 13–15% juurde.

Hooldustegevused ja tunnetatud hoolduskoormus

Kõige levinum abi, mida hooldajad osutavad, on hooldatavale kaupade koju toomine (nt ravimid apteegist, toit jm poest) – seda teeb 86% hooldajatest. Enamik hooldajaid pakub hooldatavatele ka (igapäevast) seltsi või suhtlemist (82%), abistab teda kodustes toimingutes (nt teeb hooldatavale süüa, koristab, niidab muru või teeb muid majapidamistöid – 79%) või abistab transpordiga (61%). Ligi pooled hooldajatest abistavad hooldatavat e-teenuste kasutamisel (51%), keeruliste või uute ülesannete lahendamisel (47%) või teiste inimestega suhtlemisel (47%). Veidi vähem kui pooled hooldajatest abistavad hooldatavat enesehooldus- ja hügieenitoimingutes (nt üle keha pesemine,

Joonis 1. Hooldajate osatähtsus vanuserühmades

² Hooldamisega seotud küsimused olid ankeedis sõnastatud järgnevalt. Kas teie leibkonnas on laps või täiskasvanuid, kes vajavad teie abi või hooldamist? Kas te abistate või hooldate praegu kedagi väljaspool oma leibkonda? Palun arvestage ainult neid inimesi, keda te aitate või hooldate seetõttu, et neil on puue, pikaajaline füüsilise või vaimse tervise probleem või kõrge vanus, mille tõttu on nende igapäevane toimetulek ja tegevus piiratud. Lastel puhul ärge arvestage tavapärasest eakohast lapsehooldust, vaid terviseprobleemi või puude tõttu lapse lisahooldust või abistamist.

riietumine, toitmine, tualetis käimine, mähkmete vahetamine jms – 43%), vajalike asjade meelespidamisel või vajalikele tegevustele keskendumisel (43%), kodust väljas jalgsi ringi liikumisel (42%), psühholoogiliste raskuste ja probleemidega toimetulekul (41%) või regulaarsetes tervisetoiimingutes (ettenähtud ravimite andmine, hooldatava süstimine, tema haavade puhastamine, haavasidemete vahetamine jms – 40%). Vähem on hooldajaid, kelle hoolduskohustuste hulgas on hooldatava järelevalve kogu ööpäev (30%), abi töötamisel või õppimisel, sh huviharidusega tegelemisel (26%), abi ühiskonnaelus osalemisel (22%) või abi muudes tegevustes (6%).

Hooldajatest 19% ei tunne hooldamisega seoses mingit koormust, 34% peab oma hoolduskoormust väheseks ja 31% mõõdukaks. Suurt või talumatult suurt hoolduskoormust tunneb 16% hooldajatest (2,5% vähemalt 16-aastasest elanikest)³, keskmisest sagedamini leibkonnas hooldajad (leibkonnas hooldajatest 25% ja ainult väljaspool leibkonda hooldajatest 9%) ning hooldajad, kes osutavad hooldatavale abi paljudes toimingutes (sh isikuhooldust ning ööpäevaringset järelevalvet). Hooldatavate arvu suurenedes kasvab ka hoolduskoormus: hooldajatest, kellel on kolm või enam hooldatavat, tunnetab 28% oma hoolduskoormust suurena, kahe hooldatavaga hooldajatest tunnetab suurt koormust 17% ning ühe hooldatavaga hooldajatest 14%. Vanaduspensionialiste inimeste hooldajad tunnetavad suurt hoolduskoormust pisut harvemini kui nooremate inimeste hooldajad (vastavalt 14% ja 22%). Tunnetatud hoolduskoormus on seotud ka hooldaja enda

tervisliku seisundiga: hooldajatest, kes hindavad oma tervist halvaks või väga halvaks, peab oma hoolduskoormust suureks 36%, kuid neist, kes hindavad oma tervist heaks või väga heaks, vastavalt 6% (joonis 2, lk 38).

Hooldamise mõju hooldaja tervisele ja igapäevaelule

Uuringu andmete kohaselt esineb hooldajatel kroonilisi haigusi, tervisest tulenevaid tegevuspiiranguid, puudeid ning töövõime vähenemist või töövõimekadu sagedamini kui mittehooldajatel. Mittehooldajatega võrreldes kogevad hooldajad sagedamini nii üleväsimust (peaaegu alati või tihti kogeb üleväsimust 54% hooldajatest ja 40% mittehooldajatest) kui ka depressiooni sümptomeid (46% hooldajatest ja 38% mittehooldajatest). Ka hooldajate rahulolu eluga ja tervisele antud enesehinnang on keskmiselt madalam kui mittehooldajatel. Hooldajate ja mittehooldajate hinnangud lähisuhetele on sarnased, kuid hoolduskoormuse suurenedes rahulolu lähisuhetega väheneb.

Hooldajatest 54% on enda hinnangul pidanud hoolduskohustuste tõttu oma igapäevaelus millestki loobuma. Kõige sagedamini on hooldamise tõttu vähendatud huvialade või hobidega tegelemist (27% hooldajatest). Üsna paljud pole hooldamise tõttu saanud soovitud määral puhata, magada (23% hooldajatest) või reisida (22%) ega veeta soovitud määral aega koos sõprade ja tuttavatega (24%) või teiste pereliikmetega (18%). Märkimisväärne osa hooldajatest on hooldamise tõttu kandnud materiaalselt kahju, nt pidanud hooldamise tõttu vähendama pere kulutusi (17% hooldajatest) või loobuma töötamisest (8%,

³ Võrdluseks: Statistikaameti andmete kohaselt oli suure hoolduskoormusega inimeste osatähtsus vähemalt 16-aastaste seas 2021. aastal 2,3%. Statistikaameti uuringus mõisteti suure hoolduskoormusena vajadust abistada või hooldada mõnd leibkonnaliiget vähemalt 20 tundi nädalas.

sh mittetöötavatest hooldajatest 14%); vähem on neid, kes on hooldamise tõttu pidanud müüma midagi väärtuslikku (1%) või kolima odavamale eluasemele (1%). Hooldajatest kümnendik tunneb, et pole hooldamise tõttu saanud piisavalt oma tervise eest hoolitseda (nt arstil käia, piisavalt liikuda või sportida).

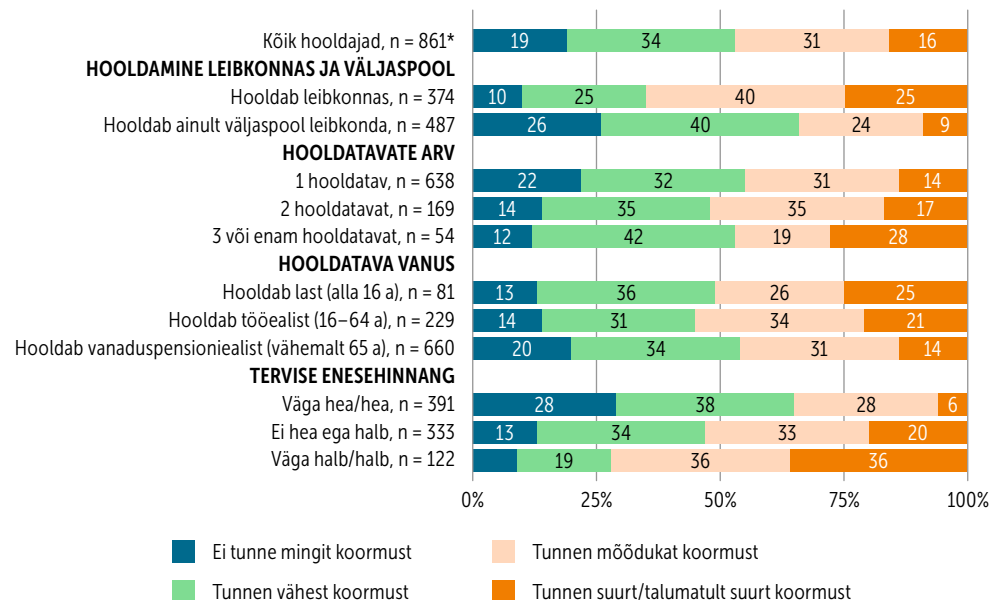
Mittehooldajatega võrreldes kogevad hooldajad sagedamini nii üleväsimust kui ka depressiooni sümptomeid.

Hooldajate majanduslik toimetulek on keskmiselt halvem kui mittehooldajatel. Hooldajatest kogeb enda hinnangul majanduslikke toimetulekuraskusi 64%, sealjuures suuri raskusi 10%; mittehooldajatest vastavalt 48% ja 4%. Hooldajatest

52% on viimase 12 kuu jooksul kulutanud hooldatava abistamise või hooldamisega seoses raha, nt maksnud tasuliste hooldus-teenuste, hooldatava ravimite, transpordi, pesemis- ja hooldusvahendite, abivahendite jms eest. Keskmine 12 kuu jooksul hooldamisega seoses kulutatud summa oli 300 eurot. Enamik (78%) hooldajatest ei saa hooldamise eest materiaalselt kompensatsiooni. Materiaalselt kompensatsiooni saab hooldamise eest 22% hooldajatest, sealjuures 13% hooldajatoetust ning 10% materiaalselt kompensatsiooni hooldatavalt või tema lähedastelt.

Hooldamise mõju hooldaja tööelule ja õpingutele

Uuringu andmete alusel on tööaliste (16–64-aastaste) hooldajate seas tööhõive pisut madalam kui samaealiste mittehooldajate seas: tööalistest hooldajatest töötab

* Joonisel esitatud arvud on ümardatud, mistõttu ei pruugi vastusekategoriate osatähtsuste liitmine anda tulemuseks täpselt 100%.

Joonis 2. Tunnetatud hoolduskoormus (% , n = 861, hooldajad)

73% ja mittehooldajatest 77%, sealjuures on hooldajate hõive mittehooldajatega võrreldes oluliselt väiksem vanuserühmades 30–39 (selles vanuses hooldajatest töötab 77% ja mittehooldajatest 85%) ning 40–49 (hooldajatest töötab 67% ja mittehooldajatest 84%). Täiskoormusega töötab 57% tööalistest hooldajatest ja 63% tööalistest mittehooldajatest. Hoolduskoormuse suurenedes täiskoormusega töötajate osatähtsus väheneb ja sageneb osajaga töötamine.

Uuring näitas, et töötavatel hooldajatel esineb majanduslikke toimetulekuraskusi vähem kui mittetöötavatel. Siiski võib hoolduskohustuste ühitamine töötamisega olla keeruline või suisa võimatu, kui hooldatav vajab palju abi või pidevat järelevalvet.

Töötavatel hooldajatel esineb majanduslikke toimetulekuraskusi vähem kui mittetöötavatel.

Töötavatest või õppivatest hooldajatest tunnetas 38% hoolduskohustuste negatiivset mõju oma tööelule või õpingutele: 13% on pidanud vähendama töökoormust ning 1% vähendama õppekoormust, 12% võtma tasustamata vabu päevi, 6% hoolduspuhkust ning 4% hoolduslehe, 6% hakkama tegema kaugtööd, 4% vahetama töökohta, 3% loobuma edutamisest, 4% loobuma õppimisest või täienduskoolitusest, 2% loobuma ajutiselt töötamisest ning 4% tegema midagi muud, et hooldamisega toime tulla. Hooldajatest 8%, sh mittetöötavatest hooldajatest 14% on pidanud hooldamise tõttu töötamisest loobuma. Tööaliste

mittetöötavate hooldajate huvi töötada on aga küllaltki suur: neist 62% (18 600 kuni 24 600 inimest) oleks enda hinnangul valmis sobiva töökohta korral tööle asuma, kui hooldatava abivajadus oleks teiste abistajate või ametlike teenustega kaetud.⁴

Abivajadus

Uuringu andmete kohaselt tunneb 61% hooldajatest, et vajab hooldustegevustes täiendavat abi, sealjuures 26% vajab enda hinnangul mõne hooldustegevuse juures palju abi. Abi andmisel tuleks esmajoones keskenduda suure hoolduskoormuse ning abivajadusega rühmadele, kus hooldajate füüsilise ja vaimse läbipõlemise oht on suurim. Hoolduskoormusest ja tunnetatud abivajadusest lähtudes liigitub 11% hooldajatest (2% elanikest ehk 15 700 kuni 23 300 inimest) suure ning 18% hooldajatest (3% elanikest ehk 25 900 kuni 35 400 inimest) keskmise abivajadusega riskirühma. Riskirühmadesse kuuluvatest hooldajatest suur osa vajab täiendavat abi korraga paljudes hooldusega seotud tegevustes, sh hooldatavale seltsi ja psühholoogilise toe pakumisel, abistamisel kodustes toimingutes ja keerulisemate ülesannete lahendamisel ning hooldatava transportimisel. Suure abivajadusega riskirühma kuuluvatest hooldajatest 45% ja keskmise abivajadusega riskirühma kuuluvatest hooldajatest 31% tunneb vajadust abi järele ka hooldatavale kogu ööpäevase järelevalve tagamisel.

Tasuliste hooldusteenuste kasutamine oma hoolduskoormuse leevendamiseks on hooldajate seas pigem vähe levinud (12 kuu jooksul on tasulisi teenuseid kasutanud 14% hooldajatest), kuid huvi tasuliste teenuste

⁴ Statistikaameti 2020. aasta tööjõu-uuringu andmete kohaselt on hoolduskoormuse tõttu mitteaktiivsete inimeste arv väiksem, sest sealses uuringus loeti hooldajateks vaid leibkonnaliikme hooldajaid. Toonase uuringu andmete alusel ei otsinud tööd enam kui 8200 hoolduskoormuse tõttu mitteaktiivset inimest, kellest ligi 3300 oleks siiski tahtnud tööle asuda.

kasutamise vastu on oluliselt suurem: 49% hooldajatest on tulevikus oma hooldatava tarbeks tasuliste teenuste kasutamisest huvitatud. Hooldajatest, kes pole hooldamisel tasulist abi või teenuseid kasutanud, pole 56% enda hinnangul sellist abi vajanud, 24% tõi põhjuseks rahapuuduse ning 17% selle, et hooldatav pole nõus lisaabi või teiste abistajatega. Muid põhjusi, nt teenuste pikki järjekordi ja piinlikkustunnet abi küsida toodi esile harvemini.

Uuringust ilmnes ka hooldajate info-puudus: lähedaste abistajatele ja hooldajatele mõeldud koolitustel või kursustel on osalenud 9% hooldajatest, kuid huvi sellekohase teabe saamise vastu väljendas 48%. Suure hoolduskoormusega hooldajatest on koolitustest või teabest huvitatud 70%, sealjuures kõige sagedamini soovitakse saada teavet selle kohta, kuidas hooldajana toime tulla iseenda ülekoormuse, stressi, meeleolulanguse, ärevuse või negatiivsete mõtetega, samuti ka teavet abistaja või hooldaja õiguste ja abi saamise võimaluste kohta. Hooldajatest 4% kuulub mõnda tugigruppi, kus tegeletakse omastehoolduse ja hoolduskoormuse küsimustega, ning 11% oli sellistesse gruppidesse kuulumisest huvitatud.

Kokkuvõte ja järeldused

Kevadel 2022 korraldatud elanikkonna hoolduskoormuse uuringu andmete kohaselt hooldab oma lähedast 15% vähemalt 16-aastastest Eesti elanikest. Kõige levinum abi on hooldatavale kaupade koju toomine, igapäevane suhtlemine või seltsiks olemine, abistamine kodustes toimingutes ning transpordiga. Suurt või talumatult suurt hoolduskoormust tunneb 16% hooldajatest (2,5% vähemalt 16-aastastest elanikest).

Uuringu andmete kohaselt kogevad hooldajad raskusi majanduslikul toimetulekul sagedamini kui mittehooldajad, sealjuures

mittetöötavatel hooldajatel on majanduslikke toimetulekuraskusi sagedamini kui töötavatel. Hoolduskohustuste ja palgatöö ühitamine võib olla keeruline: töötavatest või õppivatest hooldajatest tunnetas 38% hoolduskohustuste negatiivset mõju oma tööelule või õpingutele ning mittetöötavatest hooldajatest oli 14% pidanud hooldamise tõttu loobuma töötamisest. Hooldajate tööhõivest väljalangemise ennetamiseks tuleks töötamise ja hoolduskohustuste ühitamist täiendavalt soodustada, nt luua sotsiaalmaksu erisus osajaga töötavatele hooldajatele, laiendada hoolduspuhkuse kasutusvõimalusi ja kestust ning tasustada hoolduspuhkust kõrgemalt.

Tasuliste hooldusteenuste kasutamine oma hoolduskoormuse leevendamiseks on hooldajate seas pigem vähe levinud.

Uuringust ilmnes, et hooldajate rahulolu eluga ja tervis on keskmiselt halvemad kui mittehooldajatel ning näitajad halvenevad hoolduskoormuse suurenedes. Abi andmisel tuleks keskenduda esmajoones suure hoolduskoormuse ja abivajadusega rühmadele, kelle füüsilise ja vaimse läbipõlemise oht on suurim. Hoolduskoormusest ja tunnetatud abivajadusest lähtuvalt liigitub 11% hooldajatest (2% elanikest) suure ning 18% hooldajatest (3% elanikest) keskmise abivajadusega riskirühma. Riskirühmadesse kuuluvatest hooldajatest suur osa vajab täiendavat abi korraga paljudes hooldusega seotud tegevustes, sh hooldatavale seltsi ja psühholoogilise toe pakkumisel, abistamisel kodustes toimingutes ja keerulisemate ülesannete lahendamisel ning hooldatava transportimisel. Suure abivajadusega riskirühma kuuluvatest

hooldajatest 45% ja keskmise abivajadusega riskirühma kuuluvatest hooldajatest 31% tunneb vajadust abi järele ka hooldatavale ööpäevase järelevalve kindlustamisel.

Eestis on probleemne nii institutsionaalse hoolduse (hooldekodude) kui ka koduteenuste kättesaadavus. Esimesed sammud hooldekodude teenuse kättesaadavuse parandamiseks on astutud: alates 2023. aasta 1. juulist rakendub komponendipõhine teenuse eest tasumise rahastusmudel (loe lähemalt Kupperi ja Tuubeli artiklist lk 9–13), millega eeldatavasti väheneb teenuse saaja omaosalus hooldekodu koha eest tasumisel. Siiski on institutsionaalne hooldus üks kulukamatest variantidest võimalike hooldusteenuste valikus ja hooldusvajadusega inimese ning tema lähedaste jaoks sageli mitte kõige eelistatum lahendus. Pikaajalise hoolduse kasvava vajadusega toimetulekuks tuleb arendada teenuseid, mis toetavad hooldusvajadusega inimeste toimetulekut kodus ja suurendada nende teenuste mahtu, sh isikuhoolduse komponendi (hooldustegevuste) pakkumist.

Pikaajalise hoolduse kasvava vajadusega toimetulekuks tuleb arendada teenuseid, mis toetavad hooldusvajadusega inimeste toimetulekut kodus.

Eestis on hooldusteenuste tase ja kättesaadavus omavalitsustes erinev, samuti erinevad hooldajatoetuse maksmise põhimõtted. Näiteks ei anna osa kohalikke omavalitsusi

(KOV) ametliku hooldaja staatust hooldajale, kes elab hooldatavaga koos ning kellel on tema suhtes ülalpidamiskohustus, või kui hooldaja ise on puudega. Ka hooldajatoetuse määrad on KOV-ides väga erinevad: 2020. aasta aprillis oli omavalitsuste võrdluses suurim hooldajatoetus 260 ja vähim 16 eurot kuus (Erin ja Paimre 2020). Sotsiaalne ja regionaalne ebavõrdsus väheneks, kui hooldajatoetuse määramisel ja maksmisel kehtiks kõigis omavalitsustes ühtsed põhimõtted.

Hooldusteenuste kvaliteedi ja kättesaadavuse ühtlustamiseks tuleks riigi tasandil teenuste sisule seada täpsustatud miinimumnõuded⁵ ja kohalikke omavalitsusi hooldusteenuste korraldamisel täiendavalt toetada: pakkuda KOV-ide ametnikele mentorlust ja koolitusi ning vajadusel eraldada riigieelarvest sihtotstarbeline summa hooldusteenuste arendamiseks ja mahtude suurendamiseks. Teravdatud tähelepanu vajab Ida-Virumaa, kus riskirühmadesse kuuluvate hooldajate osatähtsus rahvastikus on Eesti suurim.

Samuti tuleb tähelepanu pöörata suure hoolduskoormusega hooldajate abivajaduse õigeaegsele väljaselgitamisele⁶ ja info kättesaadavuse tagamisele: teave teenuste kohta (liigid, sisukirjeldus, taotlemise tingimused, omaosaluse määr) peaks olema kättesaadav KOV-i kodulehelt.

Suure hoolduskoormusega hooldajad vajavad ka vaimset tuge, nt võimalust osaleda omastehooldajate tugirühmades, kuid selliseid grupe on vähe. Puudus on ka hooldajatele suunatud koolitustest, mis annaksid oskusi, et tulla toime hooldatava puude või keerulise diagnoosiga. Vaja oleks suurendada

⁵ Sotsiaalministeeriumil on kavas 2023. aastal koduteenusele ja ööpäevaringsele üldhooldusteenusele need nõuded ka kehtestada.

⁶ KOV-i kohustust selgitada välja hooldajate toetusvajadus ja pakkuda neile sobivat tuge täpsustati ka 13. aprillil 2022 Riigikogus vastu võetud sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seadusega. Juhendmaterjal hoolduskoormuse määramiseks ja toetusvajaduse hindamiseks valmib 2023. aasta jooksul.

koolitusmahtusid ja toetada omastehoidajate tugirühmade tegevust (nt grupijuhtide koolitamise ning rühmade sihtrahastamise kaudu). Hooldajatele info jagamise hõlbustamiseks on riigil kavas luua ka üleriigiline omastehoidajate veebiplatvorm.

Eelnevat kokku võttes: lähedasi hooldavate inimeste suur koormus on Eestis

laialdane ja teravnev probleem. Pikaajalise hoolduse korraldus vajab reforme ja lisaraha, et tulla toime elanikkonna vananemisest tingitud suureneva hooldusvajadusega. Samuti oleks vaja kokku leppida pikaajaline strateegia hooldusteenuste osutamisel, et kujundada jätkusuutlik pikaajalise hoolduse süsteem.⁷

Viidatud allikad

- Erin, M., Paimre, I.** (2020). *Hooldus ja omastehoidus*. Ettekanne seminaril „Hooldus ja omastehoidus“, 26. august.
- Haljasmets, K., Pedjasaar, M., Pall, K., Kaldmaa, K., ... Salu, J.** (2021). *Pikaajalise hoolduse tulevik*. Uuring. Tallinn: Arenguseire Keskus.
- Maailmapank.** (2017). *Reducing the Burden of Care in Estonia. Interim Report*.
- Riigikantselei.** (2017). *Hooliva riigi poole. Poliitikasuunised Eesti pikaajalise hoolduse süsteemi tõhustamiseks ja pereliikmete hoolduskoormuse vähendamiseks*. Hoolduskoormuse vähendamise rakkerühma lõpparuanne.
- Statistikaamet.** (2022). *Statistika andmebaas*.
- Statistikaamet.** (2022). *Tõetamm/heaolu indikaatorid*.
- Vainu, V.** (2020). *Elanikkonna tegevuspiirangute ja hooldusvajaduse uuring*. Turu-uuringute AS. Tellija: Sotsiaalministeerium.
- Vainu, V., Strapatsjuk, I., Södör, K., Oblikas, A., Kaldaru, K.** (2022). *Elanikkonna hoolduskoormuse uuring*. Tallinn: Turu-uuringute AS. <https://sm.ee/media/2686/download> (10.02.2023).

⁷ Võimalikke tulevikustrateegiaid on kirjeldatud nt Arenguseire Keskuse raportis, mis käsitleb pikaajalise hoolduse tulevikku (Haljasmets jt 2021).

Kelly Toim, Kirsti Melesk*uuringu autorid, poliitikauuringute keskus Praxis*

Pikaajalised toimetulekutoetuse saajad vajavad rohkem tuge

KOKKUVÕTE

Uuringu¹ eesmärk oli hinnata toimetulekutoetuse saajate tööturukäitumist Eestis ning anda selle põhjal soovitusi nende aktiivsuse toetamiseks tööturul. Analüüsiti ka toetuse saajatel võlgade tekkimist ja selle mõju töömotivatsioonile.

Kirjanduse ja registriandmete, välisriikide kogemuste, küsitluse ning intervjuude põhjal kirjeldati ja analüüsiti toimetulekutoetuse saajate profiili, tööturul osalemist, võlgnevuste tekkimise põhjuseid ja seda, kuidas toimetulekutoetus ning võlanõustamisteenus on aidanud paremini toime tulla. Täiendavalt hinnati ka 2018. aastal rakendunud toimetulekutoetuse süsteemi muudatuste (tõise tulu erandi rakendamine) mõju.

Uuringust selgus, et pikaajalised toimetulekutoetuse saajad vajavad raskuste ületamiseks rohkem tuge, mida kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajad ei saa aga praeguse töökoormuse tõttu sageli pakkuda. Kaks kolmandikku toimetulekutoetuse saajatest on viimase aasta jooksul kogenud makseraskusi, neist 82% on kokku puutunud võlgnevusega rohkem kui kaks korda. Toimetulekutoetuse süsteem peab peale minimaalse sissetuleku tagamise pakkuma ka teenuseid, mis toetavad tööle saamist ja vajadusel võlgadega toimetulekut.

MÄRKSONAD

Toimetulek, kohalik omavalitsus, võlanõustamine

Eesti sotsiaalkaitsesüsteemis tagab minimaalse sissetuleku toimetulekutoetus, et katta eluks vajalikud kulutused. Väikese sissetuleku tõttu võib leibkond sattuda keerulisse olukorda, nii et raha ei jätku enam igakuiste arvete tasumiseks ja võivad

tekkida võlad. Võlgade tasumine võib muuta keeruliseks ja raske on leida võimalusi iseseisvalt toime tulla.

Poliitikauuringute keskus Praxis korraldas sotsiaalministeeriumi tellimusel uuringu, et hinnata toimetulekutoetuse ja

¹ Poliitikauuringute keskuse Praxis uuring „Toimetulekutoetuse ja võlgnevuse mõju tööturuaktiivsusele ning sotsiaal-majanduslikule toimetulekule“ (Melesk jt 2022).

võlgnevuste mõju tööturuaktiivsusele ning sotsiaalmajanduslikule toimetulekule.

Kõige sagedamini saavad toimetulekutoetust töötuliikmeks ja lastega leibkonnad.

Uuringus vaadeldi toimetulekutoetuse saajate profiili ja tööturul osalemist ning 2018. aastal rakendunud teise tulu erandi mõju, aga ka võlgade tekkimist ning leevendamist toimetulekutoetuse ja võlanõustamisteenuse abil.

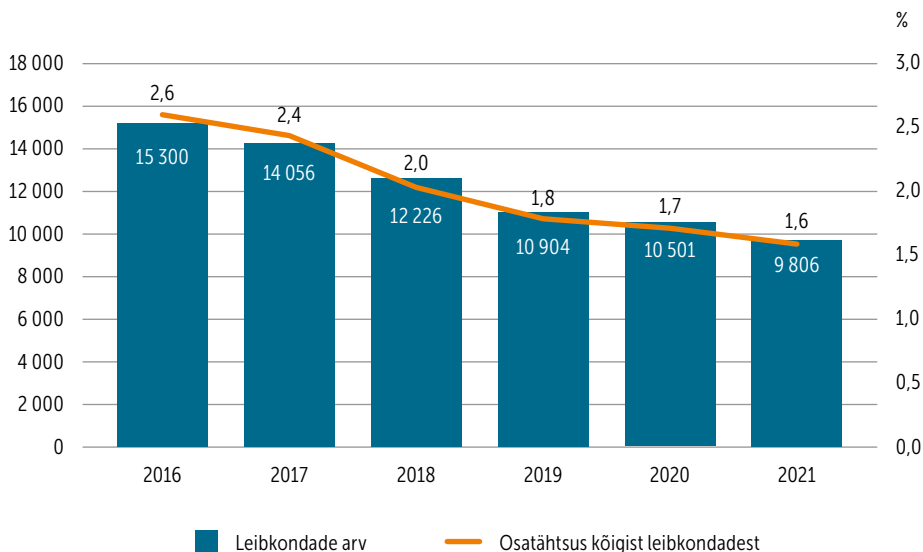
Uuringu käigus tehti ülevaade miinimumsissetuleku toetuse saajate aktiivsust toetavate meetmete rakendamisest teistes riikides ja analüüsiti Eesti toimetulekutoetuse saajate registriandmeid aastaist 2016–2021, mis võimaldas uurida nii tööturuaktiivsust toetavate meetmete rakendamisele eelnenud kui ka järgnenud aega.

Lisaks korraldati 2020. ja 2021. aastal toetust saanute seas küsitlus, et analüüsida lähemalt võlgade tekkimist ja mõju toimetulekutoetuse saajatele ning intervjueriti omavalitsuste sotsiaaltöötajaid, et saada põhjalikum ülevaade elanike toimetulekust ja sellega seotud probleemidest vahetult sihtrühmaga kokku puutuvatelt spetsialistidelt.

Järgnevalt anname ülevaate uuringu peamistest tulemustest.

Toimetulekutoetuse saajad

Toimetulekutoetust saanud leibkondade arv on Eestis aasta-aastalt vähenenud, jõudes 15 300 leibkonnalt 2016. aastal 9806 leibkonnani 2021. aastal (joonis 1). Kõigist Eesti leibkondadest sai 2021. aastal toimetulekutoetust seega 1,6% (2016. aastal 2,6%). Ka COVID-19 kriis ei toonud kaasa toimetulekutoetuse saajate arvu suurenemist, kuigi taotlemise kahanemistempo aeglustus. Nüüdseks teame, et trend on

Joonis 1. Toimetulekutoetust saavate leibkondade arv ja osatähtsus kõigist leibkondadest, 2016–2021

Allikas: sotsiaalministeerium (toimetulekutoetuse statistika), statistikaamet (leibkondade arv), autorite arvutused

2022. aastal pöördunud energiakriisi ja Venemaa sõjategevuse tõttu Ukrainas ning toimetulekutoetuse taotlejate arv on märgatavalt suurenenud (Sotsiaalministeerium 2022), nagu kinnitasid ka sotsiaaltöötajad intervjuudes.

Igas kolmandas toetust saanud leibkonnas kasvas lapsi, suurem osa neist on üksikvanemaga pered.

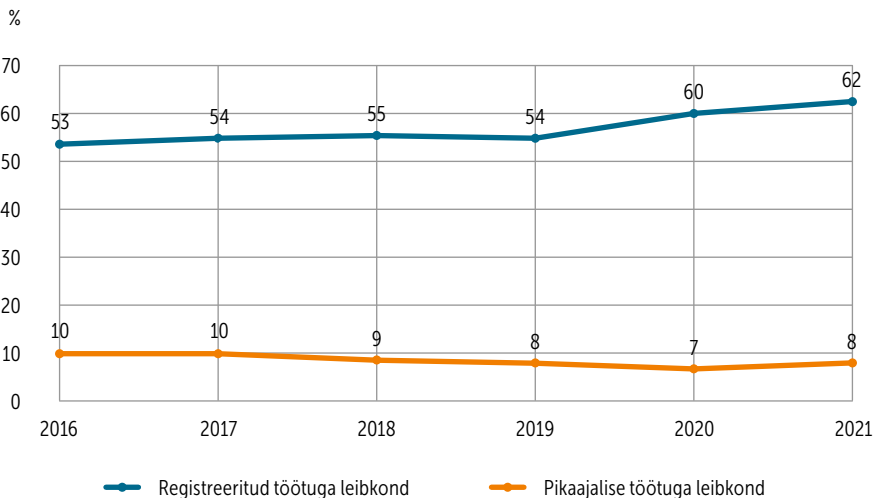
Kõige sagedamini saavad toimetulekutoetust töötu liikmega ja lastega leibkonnad. Enam kui pooltes toetust saavates leibkondades on töötu liige (joonis 2). Nende osa on 2016. aastaga võrreldes suurenenud. Kuigi leibkondade toimetulek on aastatel 2016–2021 üldiselt paranenud, on töötutega leibkondadel endiselt toimetulekuraskusi.

Kuigi pikaajaliste töötute osatähtsus toetuse saajate hulgas on paari protsendipunkti

võrra vähenenud, on toetuse saajate hulgas suurenenud nende pikaajaliste töötute osa, kes ei ole tööle saanud ja kelle töötutoetus või hüvitised on lõppenud: 2018. aastal 11% pikaajalistest töötutest, 2021. aastal 38%. See viitab, et rohkem on neid töötuid, kes on saanud esmalt ära kasutada töötutoetuse või töötuskindlustushüvitise, kuid seejärel pöörduvad tööd leidmata kohaliku omavalitsuse poole toimetulekutoetust taotlema.

Töötud on sagedamini mehed (60%, kõigi toimetulekutoetuse saajate seas on mehi 53%), kes on enamasti lasteta leibkondadest (79%) ja pigem 40. eluaastates või vanemad. Töötute toimetulekutoetuse saajate jaotus erineb piirkonniti ja vastab üldisele töötuse määrale maakonnas: selliseid leibkondi on kõige enam Ida-Virumaal (79%) ja kõige vähem Hiiumaal (37%), Raplamaal (44%) ja Viljandimaal (44%).

Igas kolmandas toetust saanud leibkonnas kasvas lapsi, suurem osa neist on üksikvanemaga pered (68%). Kõigist lastega

Joonis 2. Registreeritud töötutega leibkondade osatähtsus kõigi rahuldatud toimetulekutoetuse taotlejate hulgas, 2016–2021

Allikas: sotsiaalministeerium (toimetulekutoetuse statistika), autorite arvutused

leibkondadest aga on üksikvanemaga vaid 13%, seega on ühe vanemaga leibkondade osa toetust saavate lastega leibkondade seas ebaproportsionaalselt suur. Toetust saavad lastega perede täisealised liikmed on kõige sagedamini 20.–30. eluaastates. Toetust saavad lapsevanemad on peamiselt naised (67%), sealjuures üksikvanematest on 90% naised. Toetust saavaid lastega leibkondi on kõige enam Põlva- ja Tartumaal (37%), kõige vähem Hiiumaal (18%) ja Ida-Virumaal (21%). Vähemalt kolmelapselisi leibkondi on toimetulekutoetuse saajate seas olnud viimased neli aastat püsivalt umbes 5%. Vähemalt kolmelapseliste perede osa vähenes rohkem aastail 2016–2018 (8 protsendilt 4,5-le). Selle põhjus võis olla 2017. aastal kehtestatud lasterikka pere toetus (perehüvitiste seaduse § 21), mis võis pakkuda vähemalt kolmelapselistele peredele tuge ning neil polnud vaja taotleda toimetulekutoetust.

Kaks eri lähenemist vajavat rühma

Toimetulekutoetuse saajad jagunevad toetuse saamise sageduse järgi kahte rühma: lühiajalised toetuse saajad, kes taotleavad toetust kuni kuuel kuul aastast, ja pikaajalised toetuse saajad, kes saavad toetust 7–12 kuud aastast. Lühi- ja pikaajalistel toetuse saajatel on vahel erinevad probleemid.

Lühiajaliselt toetuse saajatel on sageli ajutised raskused: tihti suudetakse ise lahendusi leida, et kindlustada oma toimetulek ja ollakse motiveeritumad tööd otsima. Sellel rühmal on raskustega toimetulekul olulisem psühholoogiline tugi ja ärakuulamine.

Pikaajalistel taotlejatel on sageli ter- vise- või sõltuvusprobleemid ning muud keerulisemad sotsiaalsed probleemid. Neid on keerulisem motiveerida aktiivselt tööd otsima. Keskmisest sagedamini ollakse töötud. Teiste riikide kogemused (nt Saksamaa

ja Soome, loe lähemalt Dengler jt 2013; Blomberg ja Kroll 2020; Saikkonen ja Ylikännö 2020), on näidanud, et keerulisemas olukorras ja pikka aega tööturul eemal olnud inimeste tööturuaktiivsuse suurendamiseks on vaja eraldi plaani, samuti märkimisväärselt palju aega ja investeringut teenuste osutamiseks. Seda on Eesti sotsiaaltöötajatel raske saavutada, sest iga kliendi probleemidega tegelemise ja temale individuaalplaani koostamise aeg on väga piiratud. See eeldab tihedat koostööd töötukassa ja kohalike omavalitsuste vahel, millele on viimastel aastatel ka üha rohkem tähelepanu pööratud. Teadaolevalt on omavalitsuste sotsiaaltöötajate koormus viimastel aastatel niigi suurenenud. Soomes aga ilmnes, et toetuse lühiajaliste taotlejatega ei ole vaja nii individuaalselt ja põhjalikult tegeleda ning neile piisab üldkorras osutatud teenustest.

Nendest kogemustest lähtudes võiks ka Eestis proovida kombineeritud lahendust. Toimetulekutoetuse lühiajaliste taotlejate taotlusi ja neile vajaduse korral teenuste osutamist tuleks menetleda üldkorras või määrata nende juhtumite menetlemine kohalikul tasandil eraldi töötajatele.

Ka Eestis võiks proovida kombineeritud lahendust, kus toetust pikaajaliselt taotlevatele inimestele saab pakkuda rohkem tuge.

Toetuse pikaajaliste taotlejate juhtumeid menetleksid aga sotsiaaltöötajad, kellel on asjaomane väljaõpe ja piisavalt aega. Tuleb silmas pidada, et ka lühiajalise toetuse taotlejatel on vaja psühholoogilist tuge, et tulla välja ajutistest raskustest. Lihtsamate juhtumite menetlemiskoormuse vähendamine

kohalikul tasandil võimaldaks sotsiaaltöötajatel keskenduda keerulisematele juhtumitele, milleks on vaja kaasata mitu osalist. Taani kogemus (Ravn ja Nielsen 2019) on näidanud, et juhtumeid menetlevate sotsiaaltöötajate koormuse vähendamine mõjus sotsiaalabi saajate tööhõivele hästi.

Tõise tulu erand

Selleks et motiveerida toimetulekutoetuse saajate tööle asumist, on toetuse saajatel alates 2018. aastast olnud võimalik saada toimetulekutoetust enam kui kahel järjestikkusel kuul koos töötasuga: esimesel kahel töötamise kuul töötamisest saadud sissetulekut toimetulekutoetuste maksmisel arvesse ei võeta, sellele järgneval neljal kuul võetakse arvesse pool saadud teisest sissetulekust.

Andmetes selgub, et suurem osa leibkondadest jätab aga leibkonnaliikme tööle asumisel tõise tulu erandi kasutamata. Alates 2018. aastast kasutas tõise tulu erandit vaid 18% inimestest, kes olid toimetulekutoetuse saamise järel tööle asunud ja enamik neist (81%) kasutas seda vaid esimesel kahel kuul seaduses ette nähtud maksimaalse kuue kuu asemel.

Tõise tulu erandit kasutavad tihedamini nooremad (30. eluaastates) naised, kes kuuluvad lastega või üksikvanemaga leibkondadesse. Sagedamini elavad erandi kasutajad Eesti edelapiirkonnas (Pärnu- või Saaremaal) ja harvemini Lõuna-Eestis või Jõgevamaal. Kasutamata jätvavad erandi sagedamini vanemad (vähemalt 50-aastased) mehed. Sagedamini elavad erandit mitte kasutavad inimesed Lõuna-Eesti maakondades (Võru-, Valga- ja Põlvamaal), Lääne- ja Raplamaal.

Uuriti ka erandi kasutamata jätmise põhjuseid, küsitledes toimetulekutoetuse saajaid. Selle järgi teadsid tõise tulu erandi võimalusest 36% vastanutest. Peamiselt

jäeti tööle saamise järel toetus taotlemata, sest ei teatud, et toetust võiks edasi taotleda või arvati, et seda ei saa enam teha. Osa inimesi (küsitluse järgi 14% tööle asunutest) ei soovinud rohkem toetust taotleda või ei pidanud seda enda jaoks vajalikuks. Selleks et seadusemuudatus saaks eesmärki täita, peaks parandama selle rakendamist: teadlikkus selle kasutamise võimalusest peab olema suurem, et see saaks suurendada tööle asumise motivatsiooni.

Aastast 2018 hakkas kehtima ka seadusemuudatus, mille järgi ei arvestata õpilaste sissetulekuid toimetulekutoetuste arvestamisel leibkonna sissetulekute hulka. Muudatuse eesmärk oli soodustada toimetulekutoetust saavate leibkondade noorte tööle asumist. Vahetult pärast erandi kehtestamist ka suurenes töötasu teenivate õpilaste arv: 2018. ja 2019. aastal oli neid võrreldes eelneva kahe aastaga rohkem ilmselt nii seadusemuudatuse kui ka paranevate majandustingimuste koosmõju tõttu (joonis 3, lk 48).

Suurem osa leibkondadest jätab leibkonnaliikme tööle asumisel tõise tulu erandi kasutamata.

Töötavate õpilaste arv vähenes 2020. ja 2021. aastal COVID-19 kriisi tagajärjel: kannatasid majandussektorid, kus õpilased sagedamini töötavad. Peamiselt töötavad õpilased suvekuudel ja veidi sagedamini nendes leibkondades, kus on vähemalt üks töötu lapsevanem või vaid üks lapsevanem. Tähelepanuväärne oli, et õpilaste tõise sissetuleku erandi kehtestamise järel suurenes deklareeritud sissetulek oluliselt: 224 eurolt 2017. aastal 341 eurole 2021. aastaks. Seda mõjutas sissetulekute üldine suurenemine ja tõenäoliselt ka parem tulu deklareerimine muudatuse järel: pered ei pea enam kartma

toimetulekutoetuse kaotamist lapse suvise töötamise pärast. Tõise tulu erand on positiivselt mõjutanud õpilaste töötamist ja sissetulekute deklareerimist.

Kaalutusotsus

Omavalitsuse sotsiaaltöötajal on õigus toimetulekutoetuse suurust vähendada või selle maksmine (ajutiselt) peatada, kui toetuse saaja ei täida kokkuleppeid, mis on sõlmitud selleks, et toetada iseseisva toimetuleku poole püüdemist.

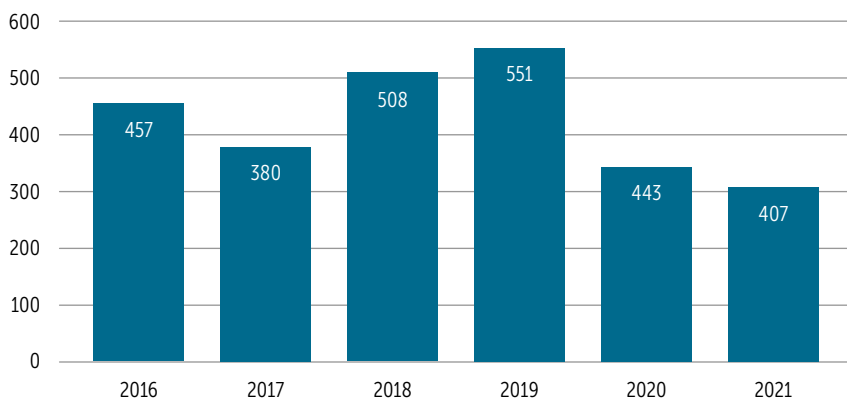
Taotluste kogu arvu arvestades (enam kui 60 000) kasutatakse toetuse peatamise või vähendamise õigust harva (kohalike omavalitsuste aruannete kohaselt kuni sada korda aastas). Intervjuudest sotsiaaltöötajatega selgus, et õigus teha kaalutusotsus jäetakse kasutamata, kui keerulisemate probleemidega inimestel puudub muu turvavõrk oma toimetuleku tagamiseks, kuid sotsiaaltöötajad ei soovi inimest hätta jätta. Sotsiaalkindlustusamet pakub sotsiaaltöötajatele seaduste rakendamisel juhiseid ja tuge, kuid intervjuude järgi on sotsiaaltöötajate ebakindlus nende otsuste tegemisel

endiselt üsna suur. Sotsiaaltöötajad vajavad seega tuge kaalutusotsuse tegemisel, juhtumikorralduslike võtete kasutamisel ja parimate kogemuste jagamisel.

Kaalutusõiguse rakendamine eeldab, et igal sotsiaaltöötajal on rohkem aega ja võimalusi tegeleda ühe inimese probleemidega ning suunata teda vajalike asutuste ja spetsialistide poole, et toetada kokkulepete täitmist. Samuti vajavad nad täiendavaid töövahendeid või sekkumisi, mida rakendada klientide toetuse lõppemise korral: millist järelnõustamist pakkuda, milliste teenuste juurde abivajaja suunata või kuidas toetada tema toimetulekutoetuse tingimuste edasist täitmist.

Tõise tulu erand on positiivselt mõjutanud õpilaste töötamist ja sissetulekute deklareerimist.

Norra kogemus (Malmberg-Heimonen 2015) on näidanud, et toetuse saajate järelkontrollil on kaalukas osa nende aktiveerimisel. Sotsiaaltöötajate eraldi intensiivne

Joonis 3. Toimetulekutoetust saanud leibkondadesse kuuluvate töötasu teeninud õpilaste arv, 2016–2021

Allikas: statistikaamet, tulu- ja sotsiaalmaksu deklaratsiooni register 2022, autorite arvutused

koolitamine selles valdkonnas on andnud häid tulemusi nii nende endi töö vaatepunktist kui ka väljendunud selles, et nende kliendid leiavad tööturul paremini rakenduse. Tuleb aga silmas pidada, et intensiivse individuaalse töö eeltingimus on rohkem aega keeruliste juhtumitega tegelemiseks.

Võlanõustamine

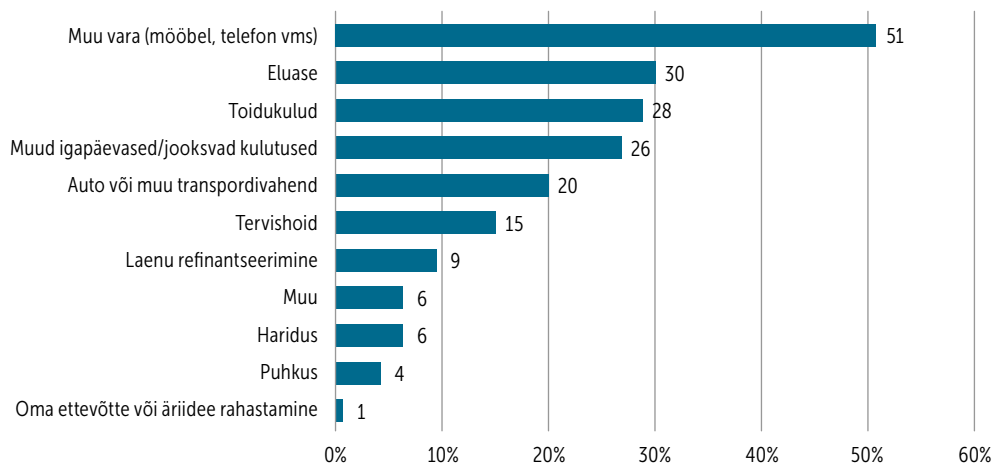
Toimetulekutoetuse saajatel tekivad sageli võlad, mis teeb keerulisemaks iseseisva toimetuleku. Võlgu on olnud 66% toimetulekutoetuse saajatest, neist 82% vähemalt kaks korda. Rohkem võlgu on olnud kuni 50-aastastel toetusesaajatel, vähemalt kolme liikmega leibkondades ning lastega leibkondades. Peamine põhjus on olnud keeruline olukord eraelus (üksikvanem, lähedase hooldaja, vähenenud töövõime vms).

Ligikaudu kolmandikul võlgadega inimestel on nende hinnangul selle põhjus töö kaotus. Võlgade tekkepõhjusedena toodi välja ka töökoormuse vähenemine, kehv kulutuste planeerimisoskus, suur tarbimiskulu,

õnnetusjuhtumid, ootamatud elusündmused (haigus, pereliikme töökaotus või surm), ootamatud kulutused (nt kodumasina või auto rikkimine) ja hinnatõus.

Sotsiaaltöötajad vajavad tuge kaalutusõiguse rakendamisel, juhtumikorralduslike võtete kasutamisel ja parimate kogemuste jagamisel.

Märgatav osa toimetulekutoetuse saajatest kasutab argielus vajalikeks väljaminekuteks laenusid ja järelmaksusid ning tekivad võlad. Laen, liising või järelmaks on 44% toimetulekutoetuse saajatest, kellest 43,5% on kolm või enam kohustust. Enam kui pooled nendest on mingil ajal sattunud raskustesse laenukohustuste täitmisel: 56% on jäänud tasumisega hätta, neist 66% kaks või enam korda. Peamine laenu-liisingu-järelmaksu võtmise põhjus on mõne eseme soetamine laenuga ja argikulude katmine (joonis 4).

Joonis 4. Küsitlusele eelnenud 12 kuu jooksul olnud laenude, liisingute ja järelmaksude põhjuste jaotus (protsent neist, kellel on laen, liising või järelmaks)

Oma oskusi võlgadega toime tulla hindavad toetuse saajad üldiselt üsna heaks: 36% hindas oma oskusi keskmisteks, 37% pigem või väga heaks. Abi otsitakse eelkõige perelt ja sõpradelt, alles seejärel kohalikust omavalitsusest, kuid on ka neid, kes jäävad oma murega üksi: 18% ei ole kelleltki abi küsinud.

Võlgadega toimetulekuks saavad kohalikud omavalitsused ja töötukassa osutada võlanõustamisteenust. Kõigi kohalike omavalitsuste kaudu teenusel osalejate (s.t mitte ainult toimetulekutoetuse saajate) arv on suurenenud alates 2018. aastast 21% (2018 – 1873 inimest; 2021 – 2273 inimest). Töötukassa kaudu rahastatava võlanõustamisteenusega on kokku puutunud 9% toimetulekutoetust saanud leibkondadest. Aastail 2016–2021 kasutas teenust 4173 inimest 3998 leibkonnast. Toimetulekutoetuse saajatest, kellel olid võlad, oli küsitluse andmetel viiendik eelnenud 12 kuu jooksul kasutanud võlanõustamise teenust. Enim kasutati töötukassa pakutavat teenust (54%), kohaliku omavalitsuse teenust kasutas 28% ning 13% vastanutest osales võlanõustamisteenusel nii töötukassa kui ka kohaliku omavalitsuse kaudu.

Märgatav osa toimetulekutoetuse saajatest kasutab argielus vajalikeks väljaminekuteks laenusid ja järelmaksusid ning tekivad võlad.

Võlanõustamisteenusel on üldiselt positiivne mõju. Võlanõustamisteenuse kasutajatest 60% said teenusest vähemalt mõninal määral abi. Peamine abi nii küsitletute kui ka sotsiaaltöötajate hinnangul on uute võlgade tekke vältimine, olemasolevate võlgadega tegelema hakkamine ning

teadlikkuse suurenemine oma olukorrast. Ka registriandmete analüüs kinnitas võlanõustamisteenuse positiivset mõju: kuus kuud pärast töötukassa kaudu teenusel osalemist on toimetulekutoetuse saajate osa vähenenud 12 protsendipunkti.

Võlanõustamisteenuse peamiste puudujääkidena töid küsitletud välja, et ei saadud piisavalt infot oma olukorra kohta ning teenus ei aidanud leida raha võlgade tagasimaksmiseks. Intervjuudest sotsiaaltöötajatega tuli välja, et järjekorrad on pikad ega jätku lepingupartnereid. Küsitletute sõnul ei osaleta võlanõustamisteenusel, sest arvatakse, et saadakse ise hakkama ning teenusest teatakse vähe. Sotsiaaltöötajad viitavad ka võlgadega tegelemise tahte puudusele. Sellest võib järeldada, et võlanõustamisteenuse kättesaadavust ja teadlikkust sellest tuleb parandada.

Ettepanekud süsteemi tõhustamiseks

Uuringust selgus, et pikaajalised toimetulekutoetuse saajad vajavad raskuste ületamiseks rohkem tuge. Lihtsamate juhtumite menetlemiskoormuse vähendamine kohalikul tasandil võimaldaks sotsiaaltöötajatel tegeleda süvitsi keerulisemate juhtumitega. Rohkem tähelepanu tuleks pöörata ka sotsiaaltöötajate toetamisele kaalutlusotsuste tegemisel, juhtumikorralduslike võtete kasutamisel ja parimate praktikate jagamisel.

Makseraskustele tasub tähelepanu pöörata varem ja suunata inimesed täiendavatele teenustele, et ennetada võlgu jäämist. Võlanõustamisteenuse kättesaadavus juba esimeste raskuste korral võib aidata leevendada suurte ja keerukate võlgade teket, seega on sellega võimalik toetada inimeste toimetulekut ja tööturuaktiivsust. Kohaliku omavalitsuse

võlanõustamisteenusel osalemise andmed võiksid olla ka registriandmetega seotud – nii saab pidevalt analüüsida teenuse kättesaadavust ja tulemuslikkust.

Intensiivse individuaalse töö eeltingimus on rohkem aega keeruliste juhtumitega tegelemiseks.

Vaja on parandada nii toetuse saajate kui ka kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate teadlikkust tõise tulu erandist. See on vajalik, et see meede saaks suurendada toetuse saajate tööle asumise motivatsiooni.

Poliitika kujundamisel on tarvis siduda toimetulekutoetus kui toimetulekut tagava turvavõrgu alus töötushüvitiste, tööturutoetuste ning teiste sotsiaalkaitse ja -kindlustuse meetmetega, et tagada toetuse saajale väärikas elustandard, ent soodustada tema osalemist ja liikumist tööturul.

Eestis võiks kaaluda julgemat ja teadlikumat sekkumiste katsetamist, mis aitavad kasvatada toimetulekutoetuse saajate heaolu ja aktiivsust. Eri tüüpi sekkumiste süsteemne ja teadlik katsetamine rikastab märkimisväärselt nende sihtrühmadega töötavate spetsialistide tööriistakasti, mille abil toetuse saajaid aidata ja nende heaolu suurendada.

Viidatud allikad

- Blomberg, H., Kroll, C.** (2020). For Better and for Worse? On the Transformation of the Finnish Social Assistance Scheme. *Social Work and Society*, 18(1), 1–10.
- Dengler, K., Hohmeyer, K., Moczall, A., Wolff, J.** (2013). Intensified activation for disadvantaged welfare recipients in Germany: Does it work? *International Journal of Sociology and Social Policy*, 33(5/6), 289–308.
- Malmberg-Heimonen, I. E.** (2015). Social Workers' Training Evaluated by a Cluster-Randomized Study: Reemployment for Welfare Recipients? *Research on Social Work Practice*, 25(6), 643–653.
- Melesk, K., Toim, K., Lehari, M., Kadarik, I., ... Peterson, S.** (2022). *Toimetulekutoetuse ja võlgnevuse mõju sotsiaal-majanduslikule toimetulekule ning tööturuaktiivsusele*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Ravn, R., Nielsen, K.** (2019). Employment effects of investments in public employment services for disadvantaged social assistance recipients. *European Journal of Social Security*, 21(1), 42–62.
- Saikkonen, P., Ylikännö, M.** (2020). Is There Room for Targeting within Universalism? Finnish Social Assistance Recipients as Social Citizens. *Social Inclusion*, 8(1), 145–154.
- Sotsiaalministeerium.** (24.10.2022.) *Toimetulekutoetusi on sel aastal välja makstud 27 miljoni euro eest*. Pressiteade, 24. oktoober.

Regina Lind

ajakirja Sotsiaaltöö vastutav toimetaja

Eetikakoodeks on sotsiaalvaldkonna professionaalne kompass

Uuendatud „Sotsiaalvaldkonna töötaja eetikakoodeksile“ toetudes saab analüüsida eetilisi dilemmasid, kutsuda arutelulele ja kujundada oma tööd.

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni (ESTA) eetikakomitee liikmetele võib õnne soovida: 2022. aasta novembris paljude osaliste ajamahuka ja hoolika töö tulemusena valminud sotsiaalvaldkonna töötaja eetikakoodeks on juba saanud kasutajatelt head tagasisidet. Kuidas tulemuseni jõuti ja millist tuge pakuvad eetikapõhimõtted sotsiaalvaldkonna töötajate igapäevatoos, sellest rääkisid veebivestlusringis eetikakomitee liikmed Helen Kool, Airi Mitendorf, Kersti Peterson ja Triin Vahula.

Palun tutvustage end ja rääkige, miks otsustasite kaasa lüüa eetikakomitee töös.

Helen Kool: Olen Tallinna Tehnika-kõrgkooli teenusmajanduse instituudi sotsiaaltöö juhtivlektor, õppekava juht, õppejõuna töötanud üle kümne aasta. Eetikakomiteesse astusin vabatahtlikult, sest nägin vajadust uue eetikakoodeksi järele,

2005. aasta dokument oli selgelt vananenud. Hakkasime sel ajal ka rajama heaolutehnoloogiate laborit, mis toetaks sotsiaaltöö õpetamist – laboris on koos mitmesugused sotsiaalvaldkonnas kasutatavad tehnilised lahendused. Avastasime, et tehnoloogia eetilist, inimeste huve arvestavat kasutamist hoolekandes ei olnud kuidagi reguleeritud, kuigi tehnoloogiad on laialt kasutuses.

Triin Vahula: Õpetan sotsiaaltööd Heleniga samas koolis. Eetikaprobleemidega olen tegelenud pea viieteist aastat, mistõttu haarasin kinni võimalusest anda panus eetikakoodeksi uuendamisse. See oli mulle väga oluline nii isiklikus kui ka professionaalses plaanis.

Kutse-eesitika on miski, mis on sotsiaalvaldkonnas väga oluline.

Airi Mitendorf: Töötan Tervise Arengu Instituudi arendusjuhina. Olen ka sotsiaaltöö uurija ja sotsiaaltöö eriala õppejõud. Kogu mu väljaõpe kuni doktoritööni on olnud seotud sotsiaaltööga. Sotsiaaltöö eriala areng ja arendamine on mulle tähtis. Sotsiaaltöö on väga keerukas ja kompleksne. Väljakutsete rohkes ühiskonnas tegutsevatel spetsialistidel on vaja pidepunkte: nii eetika-põhimõtted kui ka inimõigused saavad kaoses ja keerukuses abiks olla.

Kersti Peterson: Eetikakomiteesse kandideerides olin Tartu Ülikooli Pärnu kolledži sotsiaaltöö ja rehabilitatsioonikorralduse eriala esimese kursuse üliõpilane. Täna töötan Tervise Arengu Instituudis projektjuhina ja korraldan hoolekandeesutustele dementsuse-teemalise sisekoolitajate programmi tegevust. Tahan olla aktiivne, panustada ja eelkõige ise õppida. Olen saanud valdkonnas palju targa-maks tänu sellele, et saan eetikakomitee töös kaasa lüüa.

Mis ülesande te endale püstitasite? Millise koodeksi tahtsite valmis saada?

HK: Kohe alguses pidasime silmas, et koodeks oleks kõige otsesemas mõttes kirjutatud inimeselt inimesele. Üheselt arusaadav ja loogiline.

TV: Kindlasti ka tänapäevane.

HK: Jah, et see sobiks nii tänasesse kui ka homsesse päeva. Eriala, kogu ühiskond, probleemid muutuvad pidevalt. Püüdsime koostada dokumendi võimalikult ettevaatavalt.

AM: Tahaksin meenutada Marju Selga, kelle panus oli alguses hästi oluline. Mina liitusin, kui eetikakoodeksi loomine oli juba käivitunud. See on olnud põnev teekond: olulised teemad, erinevad arusaamad, kui põhjalik ja mahukas peaks koodeks olema, mida me inimkeelse sõnastuse all mõtleme. See oli eesmärk, aga kuskilt jookseb ka ülima lihtsuse piir: koodeks on mõeldud spetsialistidele, kes valdavad eriala sõnavara.

KP: Pärts alguses oli ju nõnda, et pidi tulema mitu dokumenti. Marju Selja mõte oli tookord, et üks dokument oleks abisaajate lähedastele, mis aitaks neil saada ülevaate sotsiaalvaldkonna nõuetest, teised eri haridustasemega valdkonna töötajatele. Töö käigus otsustati siiski koostada koodeks, mis oleks mõistetav nii kõigile erialainimestele kui ka avalikkusele.

Koodeksis on viidatud rahvusvahelisele dokumendile „Eetikapõhimõtted sotsiaaltöös“. Kas lähtusite teemade valikul eelkõige sellest või ka teistest materjalidest?

HK: Töötasime meeskonnana läbi mitu rahvusvahelist dokumenti. Oluliste teemade valimisel kaalusime erinevaid vaatenurki. Ideede pörgatamise ja peegeldamise käigus selgusid teemad, mis olid kõigile võrdselt tähtsad.

AM: Tutvusime ka Eesti teiste erialade eetikakoodeksitega, et vaadata, mida seal rõhutatakse, aga ka seda, millist stiili on kasutatud. Näiteks arstide eetikakoodeks on palju konkreetsem, isegi direktiivsem, üteldes ette, mida tohib või ei tohi teha. Sotsiaaltöö on normatiivne eriala, kuid me valisime pehmema stiili.

Peale põhimeeskonna osales koodeksi koostamisel päris suur hulk inimesi.

KP: Koodeks läbis kolm kooskõlasturingi. Saatsime dokumendi ülikoolidele, valdkonna ekspertidele, kohalikele omavalitsustele, kõigile ESTA liikmetele. Arutasime läbi kõik ettepanekud, andsime tagasisidet. Mõnikord me küll pakutud sõnastust ei kasutanud, kuid parendasime tänu sellele mõnd teist punkti. Suur osa ettepanekutest olid väga konstruktiivsed.

HK: Ka sotsiaalministeeriumist ja sotsiaalkindlustusametist, ajakirja Sotsiaaltöö toimetuselt ning Eesti Linnade ja Valdade Liidult tuli väga sisukat abistavat infot.

Läheme nüüd koodeksi sisu juurde. Mis on kutse-eetika ja mis on selle koht sotsiaaltöös?

HK: Kutse-eetika on vundamendikivi, sotsiaaltöö eriala alus. See on väga tihedalt seotud erialal töötavate inimeste sisemise tunnetusega.

TV: See on sotsiaalvaldkonna töötaja professionaalsete, ühiskonna ja isiklike väärtuste kogum, mis aitab praktikaolukordadega toime tulla. Kutse-eetika on miski, mis on sotsiaalvaldkonnas väga oluline: ühtsed väärtused, arusaam, kuidas sotsiaaltöö ja sotsiaaltöötaja toimib. Teisest küljest aitab see meid ka inimesena.

HK: Tegelikult ei tahaks jääda kinni sellesse, et kutse-eetika on ainult tegutsemisraamistik.

AM: See on spetsialisti sisemine kompass.

HK: Eetikakoodeks võimaldab ka sotsiaalvaldkonnas tegutsejate väärtussüsteemi peegeldada väljapoole. See toob nähtavale, milliseid põhimõtteid erialal oluliseks peetakse ja milliseid väärtusi sotsiaalvaldkonna inimesed kannavad. Nüüd on see saanud ka viiele-kuuele lehele kirja. See töötab ühtpidi, aga see kindlasti töötab teistpidi ka.

KP: „Sisemine kompass“ – mulle see sõnapaar väga meeldib! Airi ja Heleni jutu jätkuks: veebiseminaridel olid meil töötoad, kus arutlesime eetiliste dilemmaade üle. Mõlemas töötoas, kus mina olin, sõnastati enne lahendus ja siis vaadati koodeksist, mis punkt selle juurde sobiks. Koodeks kinnitas meie sisemise äratundmise järgi tehtud otsuste õigsust. See näitab, et see ongi praktiline dokument.

Kui sotsiaaltöötaja võtab koodeksi ja süveneb, siis loodetavasti ta tunneb ennast ära.

Palun valige koodeksist mõni põhimõte, millele olete mõelnud, ja tooge näiteid, mis küsimused võivad sellega haakuda.

AM: Üks teema, millest põhjalikumalt rääkisime, on seotud digimaailmaga. Näiteks COVID-i ajal vestlemine hooldekodu elanikega digivahendeid kasutades. Milliseid õigusi võime rikkuda, kas vestlus lindistatakse, kuidas salvestist hiljem kasutatakse. Või näiteks ressursipuuduses sotsiaalsüsteem – teame, et lähiaastatel on juurde vaja väga palju hooldustöötajaid. Kui inimene vajab hooldekodus ööpäevaringset valvet, kas tohib panna tema tuppa näiteks kaamera ja jälgida, ega ta ole kukkunud? See on abinõu inimese kaitseks, kuid ka tema privaatsuse rikkumine.

HK: Tehnoloogiaga seotud dilemmasid on hästi palju. Näiteks erinevate

meediaplatvormide ja suhtlusrakenduste kasutamine noorsootöös. Kui suur on risk, et noor, kellega sõnumirakenduse abil vestlus käib, ei ole tegelikult see, kellega arvatakse end vestlevat? Noorte telefonid käivad ju käest kätte. Info võib sealt minna liikuma viisil, mida me ettegi ei kujuta. Päriselust on minuni jõudnud küsimus, mida teha, kui lähedased soovivad eakat jälgida tema turvalisuse huvides. Kas võib inimesega kokku leppimata tema koju paigaldada koduanduri või pigem mitte? Sest kui eakale öelda, siis ta võib ju anduri ära visata.

TV: Needsamad koduandurid – üks asi, et need tekitavad turvalisust, aga nendega ju kogutakse mõningal määral ka andmeid. Tuleb tagada, et andmed oleksid kaitstud.

HK: Olen veel märganud, et viimastel kuudel on arutletud noorukite üle, kes kogunevad ja käituvad vägivaldselt. Kui lihtne on selle kohta teha pealiskaudseid järeldusi ja minna seda teed, et püüda noori kambast „välja karistada“ ja vägivalda eest hukka mõista! Oluline aga oleks näha nende noorte eluilm, kogemusi, millest nad on läbi tulnud. Eetikakoodeks annab üsna selged viited, mis suunas vaadata, kui me päriselt tahame inimeseni jõuda, töötada temaga nii, et sellel oleksid tulemused.

KP: Mul on süda teises punktis: enesemääramisõiguse edendamine. See läheb mulle nii korda! Alles hiljuti väljendas üks leinagrupi juht arvamust, et kui inimene hakkab ära surema, siis tema omaksed peaksid saama temaga hüvasti jätta, muidu jääb palju ütlemata sõnu. Aga kui surija või lähedane ütleb, et ta ei taha?

Eetikakoodeksi neljas punkt ütleb, et peame arvestama enesemääramise õigusega, inimese keskkonna ja soovidega. Mis siis, kui meile tundub, et inimese soovid ei ole nii hästi läbi mõeldud. Kui ta ei ohusta ennast ega teisi, peame respektierima, et

kõigil on võrdne õigus arvata ja olla. Samas tuleb enesemääramisõigust vaadata kooskõlas teiste väärtuste ja kohustustega. Sellega haakub ka seitsmes punkt, mis räägib inimese tervikkusest.

HK: Me vaatame inimest kui tervikut, biopsühhosotsiaalset olendit, ja suhtume temasse kui võrdsesse. Sellist mõtestatud kontakti, teise inimese väärtustamist, aega ja ruumi elukogemuste ärarääkimiseks, olukordade mõtestatud lahkamist on väga vaja. Lähtume sellest, et vaatamata kõigele, mis on tema elus juhtunud, tema elu keerukusest hoolimata ei ole tal midagi põhimõtteliselt puudu. Ta ei ole meist kuidagi vähem või kehvem. Ja ka vastupidi – tegutsedes sellelt positsioonilt, et spetsialistidena teame paremini, mida on inimesel vaja, paneb see ta automaatselt tundma end vähem väärtuslikuna.

AM: See on täpselt see, mida tahtsin välja tuua! Minu varasemas töös vägivallaohvrite abistamisel on olnud samad küsimused: kuidas toimida, kui täiskasvanud inimene keeldub abist, edasisest menetlusest, ohvriabitöötaja või sotsiaaltöötajate toest? Alati ei ole ühte õiget vastust. Ja kui tuua enesemääramisõiguse küsimus laiemasse pilti: keda me teenime, kas süsteemi, mille normide järgi püüame inimest elama panna, või töötame inimese ja tema väärtuste heaks?

Rääkides Kersti toodud näitest, kus kellelgi tuli teha raske otsus, mis puudutas surija lähedasi ... Üks asi, mida tuleks jälgida: abistajad projitseerivad mõnikord pahaaimamatult oma varasema kogemuse, võib-olla ka iseenda kogemuse mingisse olukorda, unustades, et me räägime ikkagi teise inimese olukorrast. Eetikakoodeks aitab selliste dilemmade korral võimalikke valikuid kaaluda.

HK: Võtaksin Airil sõnasabast kinni: uus eetikakoodeks juhib tähelepanu sellele,

et sotsiaaltöötaja peab iseennast kõigis protsessides hoidma. Oluline on tegeleda enda vaimse tervise, sisemise seisundiga, kas või selleks, et vähendada oma kogemuste ülekandmist teistele. Sotsiaalvaldkonnas töötab ka inimesi, kellel on endal varasemad valusad kogemused sotsiaalprobleemidega, traumataust. Sellisel korral on eriti oluline seda tähelepanu keskmes hoida, sest vastasel juhul hakkab see n-ö värvima praktikat.

TV: Tööandjal on omakorda kohustus luua psühhosotsiaalsete riskide maandamise tingimused. Ka see on eetikakoodeksis eraldi välja toodud. Loomulikult on esmane, et inimene hoiab iseennast, aga ka tööandja peaks seisma hea selle eest, et tema töötajad on nii vaimselt kui ka füüsiliselt terved.

Koodeksi üks eesmärk on kutsuda eetiliste dilemmade aruteludele.

AM: Jõudsimeni, et eetika ei ole mitte pelgalt sisemine, vaid ka professionaalne kompass. Millest me täna ei ole rääkinud, on ka professionaalsete piiride hoidmine, eetikakoodeks peaks seda toetama. Võiksim üle saada suhtumisest, et kogu ööpäev, pidevalt tules olla on professionaalne. Mis ei tähenda, et täpselt kell viis kukub pastakas – see ei tööta ka. Kriisilukorras tuleb ikka tegutseda. Aga spetsialistil on vaja head piiride tunnetust.

KP: Ka selles osas, mis puudutab võimalikke rollikonflikte. Mäletan, et meil oli koos Marju Seljaga harjutus, mille üle pikalt arutlesime. Kui sotsiaaltöötaja läheb anonüümsete alkohoolikute gruppi ise kui abivajaja ja näeb seal oma klienti, mis ta siis teeb? Kas ta peaks ära minema, et töö ja eraelu lahus hoida, või pigem võiks teda tunnustada selle eest, et ta julgeb oma viga tunnistada? Kust läheb piir töö ja eraelu vahel?

AM: Jah, mitmes rollis olemine ning see, millist käitumist saab endale lubada vabal ajal, on ka üks valdkond, mis vajab läbimõtlemist. Sotsiaaltöötajalgi on õigus eraelule.

Kuidas peaks sotsiaaltöötaja tegutsema, et olla eetiline?

HK: Teate, mis ma arvan? Kui sotsiaaltöötaja võtab koodeksi ja süveneb, siis ta tunneb ennast ära. Sest inimesed ei satu valdkonda juhuslikult. Meie sotsiaaltöötajatena kanname neid väärtusi ja ühiskonnas toimuv puudutab meid kõiki üsna ühtmoodi. Mõneti teeb see äratundmine tööga toimetuleku lihtsamaks, sest saadakse aru, et need on kõigi ühised dilemmad ja printsiibid. Konkreetset juhust, mida sotsiaaltöötaja peab ühes või teises olukorras tegema, ei saagi anda, kui me ei tea, mis tema mure täpselt on.

AM: Sellised juhendid peaksid olema enesejuhtimise vahendid. Ma näeks nii, et eetikakoodeks on laua peal, üks töövahend, mille abil oma tegevust reflekteerida. Mida ma olen oma tudengitele õpetanud ja mida ka ise teen, on oma tegevuse järjepidev analüüs ja refleksioon. Ilma toetavate põhimõtete või küsimusteta kipume ikkagi kordama oma mõttemustrit.

Võib-olla on abiks, kui lihtsamates või ka raskemates olukordades püüda leida koodeksist vastuseid. Juurde võiks lugeda ka inimõiguste teemadel, näiteks veebiväljaannet inimõigusteraamat.ee. Kui kujundada need põhimõtted endale läbivalt refleksiooni raamistikuks, siis arvan, et mingil hetkel jõuab iga spetsialist selleni, et ta on enamjaolt neist läbi imbunud. Kui on raske olukord, siis saab uuesti koodeksi punktid üle vaadata, nüüd juba nüansirikkamalt.

Kui oleme raamistatud inimõigustega, läheme põhiväärtustest, siis meil ei teki küsimusi näiteks Ukraina sõjapõgenike abistamisel või sellega, kes kellega tohib abielluda. Siis

hakkavad tekkima hoopis teised küsimused. Arvan, et iga sotsiaaltöötaja, meie ka, hoopis teistel tasanditel, võiks harjuda esitama endale professionaalseid küsimusi eetikakoodeksi põhjal. Kas ma andsin sellele inimesele võimaluse otsustada ise oma elu üle? Kui ei andnud, siis miks, mis oli puudu? Kas ma reageerisin üle? Need on ju kõik hästi lihtsad praktilised küsimused. See on eneskriitika, loomulikult. Aga ilma selleta professionaalsus ei kujune.

Siia tuleb juurde organisatsiooni tasand, et saab ka kolleegidega arutada.

KP: Jah, koodeksi üks eesmärk ongi kutsuda eetiliste dilemma aruteludele. Kui sotsiaalvaldkonna töötaja reflekteerib oma tööd, siis on tal eetikakoodeksi abil ka võimalus ühisel pinnal kellegagi arutada. Raamistik on ühesugune. Kui arutus tekib veel küsimusi või inimene peaks häta jääma, siis miks ka mitte eetikakomiteele kirjutada.

Mis on eetikakomitee plaanid ja millist tuge te pakute?

ESTA eetikakomitee liikmed on Helen Peeker, Airi Mitendorf, Helen Kool, Kersti Peterson, Pille Jaasi, Triin Vahula ja Anne Klettenberg.

HK: Sellel kalendriaastal on ESTA-l kavas mitmeid tegevusi. Alustati eetikakäsiraamatu koostamist. Oleme arutanud, et ehk peaks olema ka veebirakendus, kus oleks käsitletud nii koodeksit kui ka dilemmaid ja leiaks ka juhised ning abi. Kindlasti jätkame ka tavapärase tööga: ESTA eetikakomitee poole võib alati pöörduda, kui vajatakse nõu eetikaküsimustes.

KP: Miks mitte korraldada eetiliste dilemma arutelusid kord kvartalis? Sügisel toimunud kaks veebiseminarit koos töötubadega olid väga kasulikud, sealt tulid nii head mõtted! See võiks olla jätkusuutlik ja praktikasse lõimitud tegevus.

AM: Oleks hea, kui meil tekiks võimalus muutavas olukorras kerkivate eetiliste küsimuste aruteluks. Igapäevaelu pakub uusi nüansse. Oleks tore, kui pöörduks eetikakomitee poole ja kutsutaks arutlema. Hästi palju on piiripealseid olukordi, mis ongi suur väljakutse. See võib olla veel avastamata maa, milliste eetikadilemmadega sotsiaalvaldkonnas pörkutakse.

Sotsiaaltöö eetika dokumendid eesti keeles

1997 valmib esimene eetikakoodeksi projekt

Ilmub Anne Tiko ja Peeter Pinti õpik „Inimkäsitlused ja eetika sotsiaaltöö lähtekohana“

2005 ESTA eetikakomitee koostab „Sotsiaalala töötaja eetikakoodeksi“, mis võetakse vastu Eesti sotsiaaltöö III kongressil

2012 Marju Seljal valmib Soome dokumendi „Argipäev, väärtused, elu, eetika“ tõlge

2013–2020 ESTA eetikakomitee roll täpsustub: kaebuste menetlemise asemel teadvustatakse vajadust pakkuda sotsiaalala töötajale rohkem tuge. Otsitakse koodeksi uuendamise võimalusi. Parima lahendusena nähakse koostada pigem eetikajuhised või käsiraamat.

2019 Marju Seljal valmib IASSW dokumendi „Eetikapõhimõtted sotsiaaltöös“ tõlge

2021–2022 ESTA eetikakomitee koostab uue „Sotsiaalvaldkonna töötaja eetikakoodeksi“

Kairiin Nuudi, MA

Erialaajakirja roll Eesti sotsiaaltöös

KOKKUVÖTE

Sotsiaaltöö toetab inimesi keerulises ja pidevalt muutuv maailmas. Selle ülesande täitmiseks on sotsiaaltöötajail vaja mitmekülgset teadmust¹ ja teadlikkust, kuidas seda kõige paremini kasutada.

Ajakiri Sotsiaaltöö on sotsiaalvaldkonna töötajate professionaalset arengut ja laiapõhjalist teadmist toetav erialaajakiri. Minu magistritöö eesmärk oli tuua lugejate ja sotsiaaltöö arendamises osalevate organisatsioonide esindajate arvamuste põhjal välja ajakirja roll Eesti sotsiaaltöös. Kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit: andmed pärinevad kümnest poolstruktureeritud intervjuust ja neid on analüüsitud temaatilise analüüsi meetodil.

Tulemustest selgub, et ajakiri Sotsiaaltöö pakub lugejatele uute teadmiste ja info kõrval ka palju muud: näiteks toetab see nende professionaalset identiteeti, annab tunde, et sotsiaaltöö on väärtustatud ning võimaldab saada tööalast tuge.

MÄRKSÕNAD

Sotsiaaltöö profession, tööalane tugi, erialaajakiri

Ajakiri Sotsiaaltöö on ilmunud järjepidevalt üle 25 aasta, seega võib eeldada, et sellel on Eesti sotsiaaltöös välja kujunenud kindel roll. Selleks et seda rolli paremini mõista, on oluline esmalt mõtestada selle töö mitmetahulist olemust, mida sotsiaaltöötajad, olenemata ametinimetusest, teevad.

Sotsiaaltöö olemuslik keerukus tuleneb kontekstist, kus seda tehakse: tänapäeva maailm on väga kompleksne, selles oma identiteedi ja stabiilse elukorralduse kujundamine on paras proovikivi igapäevale (van Ewijk 2010a), sest eeldab erakordset paindlikkust ja kohanemisvõimet. Järjest rohkem on inimesi, kes ei suuda erinevate olukordade, rollide

¹ Teadmus on laiem mõiste kui teadmine, sisaldades nii teadmise abstraktset-teoreetilist kui ka praktilist aspekti, nii teadvustatud kui ka intuiitiivset teadmist.

ja ootuste vaheldumisega piisavalt kiiresti kohaneda.

Inimeste toetaja kiiret kohanemist nõudvas maailmas

Sotsiaaltöö kui kutseala toetab inimesi nendes keerulistes oludes. Sotsiaaltöötajad aitavad üksikisikutel või gruppidel märgata ja kasutada olemasolevaid võimalusi oma heaolu parandamiseks. Thompson (2000) rõhutab, et kui spetsialistil ei õnnestu pakkuda ilusaid ja lihtsaid lahendusi, pole see tema nõrkuse või läbikukkumise märk, vaid pigem viitab inimeksistentsi üldisele ebakindlusele ja iseäranis keerulistele olukordadele, millega sotsiaaltöö kliendid silmitsi seisavad.

Samal ajal taotleb sotsiaaltöö ka laiemat sotsiaalset muutust, seistes ühemõtteliselt inimõiguste ja sotsiaalse õigluse eest ning lähtudes sellest, et kõigil inimestel peavad olema võrdsed võimalused ühiskonnas osalemiseks (IFSW 2014).

Isikliku ja sotsiaalse kokku puutepunkt

Sotsiaaltööd tehakse pingelisel alal, kus tuleb tegelda ühelt poolt struktuursete puudustega ühiskonnas ja toetada inimeste püüdliks oma elu (ümber) kujundada ning teiselt poolt aidata kaasa, et inimesed kohaneksid ühiskonna nõudmistega (Morén ja Blom 2003). See toepeltroll samal ajal toetaja ja kontrollijana teebki sotsiaaltöötaja töö keeruliseks, aga ka väga huvitavaks: sotsiaaltöö on isikliku ja sotsiaalse kokku puutepunkt. Kahjuks ei lange seetõttu tihti kokku poliitikute, meedia, sotsiaaltöö klientide ja nende lähedaste, praktikute, tööandjate ning sotsiaaltöö õpetajate seisukohad selles osas, mida sotsiaaltöö endast kujutab (Askeland ja Payne 2001).

Sotsiaaltöö tegijaid on alati saatnud ebakindel suhtumine erialaidentiteeti,

avalikkuse ambivalentne arusaam sotsiaaltöö rollist ja negatiivsed hoiakud (Morrison 2007). Van Ewijk (2010b) on samuti välja toonud, et mitmes riigis ja ka rahvusvaheliselt pole tugevat ega selgelt ühtset sotsiaaltöö professionaalset identiteeti. Selg (2012) toob ühe põhjusena välja asjaolu, et mitmest teisest professionist erinevalt puudub sotsiaaltööl kindel tegutsemispaik.

Vajadus toime tulla ettekirjutuste paljususega

Sotsiaaltöö on olemuselt profession, kus eetikal on väga oluline koht. Igat inimest nähakse täievolililena ja vabana toimima oma elus just selle järgi, mida tema peab väärtuslikuks (van Ewijk 2018a). Sotsiaaltöö (ja sealhulgas klientide) liigne raamidesse surumine, nt erinevate hindamisinstrumentide ja tõendus põhiste sekkumiste kasutamise korral, läheb vastuollu kutseala põhimõtetega. On vähe kasu, kui paigutame inimesed eelnevalt kindlaks määratud kategooriatesse ja seame selle järgi ka eesmärgid. Sotsiaaltöö on edukas vaid siis, kui see suudab laiendada võimalikku tegevus- ja olekukogumit, milles inimesed toimivad ning seavad oma eesmärgid omaenese väärtustest lähtudes (Otto jt 2009).

Järjest rohkem on inimesi, kes ei suuda erinevate olukordade, rollide ja ootuste vaheldumisega piisavalt kiiresti kohaneda.

Ka Eesti sotsiaaltööd iseloomustab teenusekesksus ja ettekirjutuste paljusus. See muudab sotsiaaltöö tehniliseks ja normidele allutatuks ning võib panna käsitlema inimese olukorda liiga lihtsustatult. Sotsiaaltöö nõuab selle tegijalt suurt paindlikkust ning jäik ja rutiinil

põhinev tegevus võib tuua kasu asemel kahju (Strömpl 2012).

Tänapäevase arusaama järgi iseloomustavad professionaalset sotsiaaltöötajat uurimusmeelsus ja refleksiivsus ning laialdased teaduspõhised teadmised (Otto jt 2009). Moorhead jt (2016) on välja toonud, et sotsiaaltöötajaid tuleks senisest enam näha elukestvate reflekteerivate õppijatena.

Kutseala, kus on oluline tööalane tugi

Sotsiaaltöö emotsionaalselt ja moraalset nõudlik olemus eeldab, et praktikud mõtlevad oma säilenõtkusele ja toimetulekustrateegiatele. Stressi ja läbipõlemise vähendamisel on olulised toetav organisatsioonikultuur, tähelepanu pööramine töökoormusele, tööga rahulolu suurendamine (Moriarty jt 2015) ning ettenähtud puhkuse võimaldamine. Selg (2011) on välja toonud, et arendada tuleks töökultuuri, mille loomulik osa on oma igapäevatöö üle arutamine, olgu need siis korrakindlad keskustelud kolleegidega, reflekteerimine või supervisioon.

Sotsiaaltöö emotsionaalselt ja moraalselt nõudlik olemus eeldab, et praktikud mõtlevad oma säilenõtkusele ja toimetulekustrateegiatele.

Sotsiaaltöös on väga oluline ka kollegiaalne toetus: üksteise toetamine, mõistmine ja teadmine, et on keegi, kellega erialastest probleemidest, aga ka positiivsetest külgedest rääkida. Kütt (2016) toob oma magistritöös välja, et klientidelt saadav valdavalt negatiivne tagasiside ja juhtide vähene toetus teeb Eesti sotsiaaltöötajatele eriti oluliseks toetavate kolleegide olemasolu ja üksteise

tunnustamise. Sarnastele tulemustele on jõudnud ka Lihtsa (2018), kelle uurimusest selgus, et maaomavalitsuses peetakse kolleegideks peale oma asutuses töötavate sotsiaaltöötajate ka teiste asutuste sama tasandi töötajaid.

Ajakiri Sotsiaaltöö

Sotsiaaltöötajate toetamiseks nende mitmekülgses rollides on erinevaid võimalusi, teiste hulgas ka erialajakiri. Ajakirja Sotsiaaltöö eesmärk on aidata kaasa sotsiaalvaldkonna töötajate professionaalsele kasvule ja silmaringi laiendamisele ning selle peamine sihtrühm on sotsiaaltöö praktikud ja üliõpilased. Ajakiri ilmub järjepidevalt 1997. aastast.

Sotsiaaltöö nõuab selle tegijalt suurt paindlikkust. Jäik ja rutiinil põhinev tegevus võib tuua kasu asemel kahju.

Van Ewijk (2015) on toonud välja, et Sotsiaaltöö ajakirjas on info, praktika ja teooria omavahel läbi põimunud ning see formaat võimaldab kõigil osalistel anda panus professioni arengusse. Ta nimetab ajakirja ühe eesmärgina ka kutseala võimestamist (van Ewijk 2018b).

Ajakirja väljaandja on Tervise Arengu Instituut koos sotsiaalministeeriumiga, toimetuse juures on ka kolleegium ehk ühiskondlikel alusel tegutsev nõuandev kogu, kuhu kuuluvad erinevate alade asjatundjad.

Aastal 2021 korraldatud ankeetküsitluse põhjal on lugejad ajakirjaga üldiselt rahul ning peavad seda vajalikuks ja hästi loetavaks. Avatud küsimusele ajakirja suurima väärtuse kohta toodi vastustes kõige enam välja võimalust olla kursis valdkonna arengusuundumuste ja päevakohaste

küsimustega, kuid oluliseks peeti ka kogemuste vahetamist ning sotsiaaltöö erialale keskendumist (sh peeti vajalikuks, et sotsiaaltöötajatel oleks oma häälekandja). (Nuudi 2021)

Uurimus

Magistritöös² uurisin, milline on ajakirja Sotsiaaltöö roll Eesti sotsiaaltöös. Täpsemalt soovisin teada, kuidas toetab ajakiri sotsiaaltöötajate professionaalset identiteeti; kuidas aitab ajakiri kaasa sotsiaaltöötajate teadmuse kujunemisele ja kuidas tajuvad sotsiaaltöötajad igapäevatoos ajakirja toetavat rolli. Selleks korraldasin 2021. aastal kümme süvaintervjuud, millest pooled tegin ajakirja lugejatega ja teised sotsiaaltöö arendamises osalevate organisatsioonide esindajatega (valitsusasutustest, kõrgkoolidest ja erialaorganisatsioonist).

Kui sotsiaaltöötajad tunnevad end väärtustatuna, siis on tugevam ka nende professionaalne identiteet ning profession tervikuna.

Koroonaviiruse leviku risk oli Eestis sel ajal suur, seetõttu toimusid intervjuud veebi vahendusel. Intervjuude analüüsimiseks kasutasin temaatilist sisuanalüüsi. Uurimistulemuste tutvustamisel kasutan ka osalejate tsitaate, need on esitatud kaldkirjas.

Ajakiri kui tööalase toe pakkuja

Thompson (2000) rõhutab, et sotsiaaltööd tehes tuleb maadelda komplekssete ja nõudlike küsimustega, millest nii mõnelegi polegi lahendust. Sarnaselt kirjeldati

määramatusest põhjustatud stressi sotsiaaltöötaja igapäevatoos ka intervjuudes: „Ma arvan, et õudselts suur stressi allikas *praktiseerivatele sotsiaaltöötajatele ka – just see määramatuse faktor. Et tahaks, et oleks mingisugune kindlus, mingisugune stabiilsus, aga kus ta siis on.*“

Uurimuses osalenute hinnangul ei ole supervisioon ega teised tööalase toetuse võimalused Eestis endiselt veel kõigini jõudnud. Varasemates magistriuurimustes (nt Kütt 2016, Liblik 2020) on välja toodud, et vähese kokkupuute tõttu ei osata neid võimalusi ka väärtustada. Intervjuudest selgus ka, et vaid vähesed tööandjad juhiavad teadlikult sotsiaaltöötajate kutsealast arengut. Mitu autorit (nt Acquavita jt 2009, Moriarty jt 2015) aga on rõhutanud just toetava organisatsioonikultuuri olulisust stressi ja läbipõlemise vähendamisel.

Uurimuses osalenud töid välja, et kui tööülesannete täitmisel jäädakse hätta, pöörduakse abi ja nõu saamiseks üldiselt kolleegide poole. Enamasti soovitakse tööküsimusi arutada sama tasandi kolleegidega, sh nendega, kes töötavad samal ametikohal mõnes teises asutuses. Seetõttu hindavad Eesti sotsiaaltöötajad ka vahetuid kohtumisi (koolitused, infopäevad jms) ametikaaslastega (vt ka Riba 2019, Selg 2011).

Kui nõu on vaja kiiresti ja kolleegi pole käepärast, siis otsisid intervjuudes osalenud sotsiaaltöötajad abi internetist või Sotsiaaltöö ajakirjast. Info otsimine ja selekteerimine eri allikatest on sotsiaaltöötajate kogemuse põhjal väga aeganõudev. Seetõttu on mõnikord lihtsam pöörduda juba loetud ja läbitöötatud Sotsiaaltöö numbrite juurde ning leida sealt vajalik info, värskeid mõtteid või suisa hetkel puuduv n-ö kollegiaalne

² Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis 2022. aastal kaitstud magistritöö „Erialaajakirja tähendus sotsiaaltöö professionile Eestis“, juhendaja Reeli Sirotkina.

toetus: „*Et mina olen oma teenuspunktis ainuke lastekaitsetöötaja /.../. Siis ongi see, et kui ma tahaks kolleegi arvamust kohe nagu teada saada või noh arvamust küsida, siis mul ei ole seda võimalust, kuna tema on ikkagi nii kaugel /.../ Siis ongi hea – võtan jälle ajakirja lahti – mälus enam-vähem mäletan, kus mis asi on. Võtan selle lahti, loen läbi ja saan sealt siis mingit värskendust juurde või kinnitust sellele. Et mina teen nii-pidi jah.*

Ajakiri kui õppematerjal

Ajakirjaga puututi esimest korda kokku õpingute ajal või töökohal. Üliõpilasena tuli artikleid lugeda koolitööde raames, lugemist soovitati loengutes ning ülikooli kaudu saadi ka reklaampakkumisi. Intervjuudes osalejate seas oli neidki, kes on ajakirja lugenud selle ilmumise algusest peale ehk juba 25 aastat.

Sotsiaaltöös on väga oluline kollegiaalne toetus.

Õppetöös kasutatakse artikleid, mis aitavad kaasa sotsiaaltöö põhiteadmiste omandamisele, ja ka neid, mis pakuvad võimalust sotsiaaltöö praktikas toimuvat reflekteerida. Ajakiri võimaldab teadmisi saada emakeeles ja sellele ei ole head alternatiivi, sest Eesti autorite koostatud sotsiaaltööõpikut pole ning eesti keeles ilmunud raamatud sotsiaaltöö teooriast on juba üle 25 aasta vanad. „*Ma tegelt hästi hindan jah igasugu selliseid teooriate käsitlusi, sest eestikeelset sotsiaaltöö kirjandust on endiselt jube vähe ja see nii-öelda õppetöös sobiva lugemise leidmine, mis oleks mõttekas ja kus oleks mingi idee, miks lugeda ...*“.

Just õpingute ajal tekib harjumus ajakirja lugeda ja end nõnda täiendada. Esmalt

tehaksegi seda pigem seetõttu, et õppetöö näeb lugemist ette, kuid tasapisi hakatakse vaatama ka teisi artikleid ja kujuneb harjumus saada sotsiaaltöö kohta teavet just ajakirjast.

Hea töövahend praktikule

Sotsiaaltöötajana loetakse ajakirja selleks, et saada töö jaoks uut infot ja värskaid mõtteid ning olla kursis riiklike arengusuundadega. Intervjuudes osalenud sotsiaaltöötajad loevad üldiselt erinevatel teemadel ja eri sihtrühmi käsitlevaid artikleid, mitte vaid oma töövaldkonna kohta. „*Võib-olla ma võiks juba enda kohta öelda nagu sotsiaalvaldkonna fanatt, et ma ei saa nagu süveneda ainult oma sellesse erihooletandele valdkonda, et sotsiaalvaldkond on ju üleüldine ja noh, ma olen nüüd koolis õppides ka aru saanud, et kui tahad olla hea sotsiaaltöötaja, siis pead kõigest teadma. Mitte kõike põhjalikult, aga võiksid ikkagi osata kaasa mõelda ja võib-olla niimoodi natuke kriitiliselt mõelda, et kas asjad on nii, nagu need pealtnäha paistavad.*“

Ajakirja loetakse siis, kui ilmub uus number, kuid vanade numbrite juurde pöörduakse ka tagasi, kui tekib vajadus. On lugejaid, kellel on välja kujunenud oma kindel süsteem, kuidas ajakirjas märkmeid tehakse, et vajalik oleks hiljem hõlpsasti leitav. „*Kasutuses on kogu aeg see paberil materjal. /.../ Mul on nad ära sildistatud ja ära märgistatud, et nad on kohe olemas seal töökohal – terve hunnik kohe nende aastatega kogunenud. /.../ Jälle kuskil mälus sobran seal ja et seal ajakirjas oli midagi samalaadset ja siis loen jälle läbi ja tuulutan ja värskendan.*“

Uurimuses osalejad peavad positiivseks, et ajakiri koondab kogu valdkonna olulise info ühte kohta, seega ei pea sotsiaaltöötaja ise seda eri allikatest otsima ja saab olla kindel, et ajakirja lugedes on ta valdkonna arenguga kursis. Oluliseks peetakse ka

sotsiaalvaldkonna ürituste ja koolituste info koondamist. Lisaks on ajakiri kogemuste vahetamise platvorm, mille kaudu eri piirkondade sotsiaaltöötajate tegemistega kursis olla.

Samal ajal on ajakirjal oluline roll väljaspool Eestit tehtava teadustöö ning sotsiaaltöö tutvustamisel. Teiste riikide praktikaga seotud infot ei oskaks uurimuses osalenud sotsiaaltöötajad ise otsida, kuid peavad seda siiski väärtuslikuks, et vaadata oma tööd ning kutseala uue pilguga: „*Sest ma ei saa kunagi kuskilt ju teada, kuidas Hollandis tehakse /.../, et ma ei oska otsida, kuidas mujal tehakse.*“

Ajakirja Sotsiaaltöö eesmärk on aidata kaasa sotsiaalvaldkonna töötajate professionaalsele kasvule ja silmaringi laiendamisele.

Intervjuudest selgub, et ajakirja nähakse ka sotsiaaltöö teaduse ja praktika sillana. See aitab praktikutel kursis olla teaduse uuemate suundadega: „*Kui iga päev teed oma erialast tööd, siis väga ei jõua neid lõputöid lugeda, ei jõua ka iga päev surfata siis erinevates teadusartiklite andmebaasides, et otsida üles, mis need uued trendid on.*“ Samal ajal on teadusmaailmas tegutsevatel ja/või sotsiaaltöö õpetamisega seotud inimestel võimalik saada ajakirjast infot, milliste küsimustega seisavad praktikud silmitsi. „*Ta on natuke ka reality check, et millest kirjutatakse, millest praktikud räägivad. Kas me peaksime [sotsiaaltöö õppesse] mingi teema sisse tooma, äkki mingi teema pole enam aktuaalne.*“

Sotsiaaltöö olemuse ja muutuvate olude tõttu ei piisa intervjuude põhjal vaid erialahariduse omandamisest, et teha oma tööd hästi: end on vaja pidevalt täiendada ja

Sotsiaaltöö ajakirja lugemine on koolituste kõrval üks viis seda teha: „*Kui sind ikkagi see valdkond huvitab, siis see on möödapääsmatu – sa pead nende asjadega kursis olema. Et vastasel juhul sa jääd nagu rongist maha ja sa ei saa ka olla hea „klienditeenindaja“ kui sa ei tea neid asju, mis hetkel ilmas toimuvad.*“

Professionaalse identiteedi kujundaja

Võib öelda, et Sotsiaaltöö ajakirja lugemine toetab sotsiaaltöötajate professionaalset identiteeti, hoiab ja kujundab seda. Ühtlasi aitab see professioni esindajatel kutseala olemust mõtestada: ajakiri peegeldab asjaolu, et sotsiaaltöö on enam kui etteantud juhistele tuginev humaanne abistamistöö: „*Minu jaoks nagu [on] oluline minna nagu kaugemale või üle sellest, et sotsiaaltöö on abistamistevõime. Me kipume jääma sellesse kinni – sotsiaaltöö on abistamistevõime, punkt.*“

Ajakirja üks oluline roll on ka eri piirkondade ja asutuste sotsiaaltöötajate ühtekuuluvustunde tekitamine ja hoidmine. Intervjuude põhjal saab kinnitust, et sotsiaaltöötajatele on tähtis määratleda end sotsiaaltöö professioni esindajana. „*Ja siis kui sa mõtled selle Eesti peale. Kui kõik on nii hajali ka, siis see on midagi, mis kergelt nagu ühendab ka kogu seda sektorit. Aeg-ajalt loetakse samu asju ja diskussiooni teemad [tekivad] sealt.*“

Intervjuudest selgub ka, et ajakirja lugemine annab võimaluse reflekteerida oma tööd ja sotsiaaltöö sekkumiste mõju ühiskonna erinevatele gruppidele: „*Pidev eneserefleksioon, et milline olen mina sotsiaaltöötajana ja mis on need teadmised ja oskused, mida ma võiks teada /.../ Et teen oma sellist lihtsalt igapäevatööd, siis ma ei mõtle nendele teemadele ja mul pole aega, ma ei oska ka sellist infot otsida. Aga tuleb mul see ajakiri ja mul on kõik seal koos.*“

Ajakiri Sotsiaaltöö väärtustab sotsiaaltöötajate tööd ja kuigi see võib ajakirja teiste funktsioonide kõrval kõlada vähem tähtsana, pakub see sotsiaaltöötajatele tegelikult tuge ning kinnitab soovi senises ametis jätkata. Kui sotsiaaltöötajad tunnevad end väärtustatuna, siis on tugevam ka nende professionaalne identiteet ning profession tervikuna.

Ajakiri on olnud kaua Eesti sotsiaaltöö üks osa, seega on intervjueeritavatel raske ette kujutada, et ajakirja ei ole olemas: ajakirja lugemine on kinnistunud nende professionaalsesse identiteeti. „*Ma arvan, et ajakiri on ikkagi hästi selgelt ... nagu kinnistunud professionaalsesse eneseteadvusse.*“

Enesearengu ja kutseala arengu toetaja

Kuigi sotsiaaltöös kasutatakse üha rohkem erinevaid instrumente ja standardeid, ilmneb intervjuudest, et sotsiaaltöötajad on igapäevatoos siiski pigem autonoomsed ning üldiselt hindavad nad võimalust otsustada ise oma tööprotsessi üle. Vestlustest jääb mulje, et ettekirjutuste asemel vajatakse just võimalust diskuteerida ametiga seotud otsustusprotsesside üle, värskeid mõtteid, millele toetudes tööd paremini teha ja eetilisi dilemmasid lahendada. Sellise diskussiooni üheks ülalhoijaks võib pidada Sotsiaaltöö ajakirja.

Just sotsiaaltöötaja professionaalse identiteedi ja enesearengu teemal artiklid on need, mida pole võimalik leida eesti keeles mujalt: „*Mida ma näen, mille järele vajadus on, on see sotsiaaltöö enda mõtestamine, sotsiaaltöö konstrueerimine. /.../ see sotsiaaltöö enda mõtestamine on sotsiaaltöötajaks kujunemise juures niivõrd oluline.*“

Uurimuses osalejad toovad välja, et ajakirjal on lisaks veel Eesti sotsiaaltöö ajaloo talletamise funktsioon. Ka McKenzie ja Nash (2008) on rõhutanud, et erialajakiri

on kutseala arengu ja oluliste teemade ajalooline dokumenteerija.

Sotsiaaltöö „kaubamärk“ ja erialade koostöö toetaja

Arutledes selle üle, kellele võiks ajakiri olla mõeldud, arvavad intervjueeritavad pigem, et sihtrühm peaks olema laiem kui vaid sotsiaalvaldkonna töötajad: seda võiksid lugeda ka kõik sotsiaaltöoga kokku puutuvate elualade esindajad. Ajakirjas peab alles jääma spetsialisti tasand: ajakirja roll ei ole kõnetada Eesti iga inimest nagu see võib olla päevalehtedel. Siit võib märgata soovi tutvustada ajakirja kaudu sotsiaaltööd ja selle eripära oma koostööpartneritele ning siduserialade esindajatele. Soovitaksegi, et kutsealast väljaspool mõistetak, kui kompleksne ja sisukas on sotsiaaltöö. Ajakirja üks ülesanne on toetada erialade koostööd.

Võib aga öelda, et praeguse sihtrühma jaoks on ajakirjal oma kindel roll. Ajakirja kolleegiumi endine liige Marje Paljak (2018) võrdles ajakirja majakaga, mis aitab sotsiaalvaldkonnas õiget suunda hoida. Ühest intervjuust jäi kõlama mõte ajakirjast kui lipust, mis sümboliseerib sotsiaaltöö kogukonda: „*Ükskõik kui põhjalikult sa ajakirja loed, ükskõik, mida sa sellest arvad ja kas leiad igas numbris lugemist või mitte – see on olemas, see paistab silma. See on umbes nagu lipp. Sotsiaaltöö kogukonna lipp või nagu sümbol.*“

Sotsiaaltööd tehes tuleb maadelda komplekssete ja nõudlike küsimustega, millest nii mõnelegi polegi lahendust.

Huvitaval kombel on erialajakirja olemasolu professioni sümboliks (ingl *badge*) nimetanud ka Briti sotsiaaltöö ajakirja kunagine toimetaja (Shaw jt 2016).

Enamik valdkonnas töötajaid on ajakirjaga tuttav, järgmise sammuna oodatakse ka väljapoole paistmist, et ajakiri kui sotsiaaltöö sümbol oleks teada ka teiste erialade esindajatele.

Ootused edaspidiseks

Intervjuude käigus arutleti ka selle üle, millele võiks ajakiri tulevikus rohkem rõhku panna. Ajakirja nähakse laiemaid suundumisi kajastavate teemade korral ka heas mõttes suunamudijana: ajakirja roll on tuua esile ja hoida pildis uusi mõtteviise, kuniks need on kinnistunud sotsiaaltöötajate teadvusesse: „*Praegu see kogukonna aktiveerimine ja kogukonnatöö. Seda fookust on vaja nihutada – kuna sotsiaaltöö muutub, ühiskond muutub, siis seda võiks kogu aeg olla, see võiks läbi joosta, sest üleminek sellisele uuele mõtteviisile on raske, aga kui see on kogu aeg silme ees, siis see hakkab kinnistuma.*“

Ajakiri võimaldab teadmisi saada emakeeles ja sellele ei ole head alternatiivi.

Intervjuudest võib järeldada, et ühest küljest peab ajakiri pakkuma harivat ja kutsealast arengut toetavat materjali, kuid ka lugusid, mis aitavad kaasa teineteise tunnustamisele, emotsioonide väljendamisele ja pingete maandamisele.

Soovitakse, et ajakiri kõnetaks sotsiaaltöötajat kui ametnikku või oma kutseala esindajat ja ka laiemalt teda kui inimest, kes lähtub oma elus sotsiaaltöö väärtustest. Lõpuks moodustavad kõik inimese elu tahud terviku.

Siit võib märgata, et intervjuude ajal räägiti sotsiaaltöötaja rollist kui millestki laiemast, mitte vaid ametinimetusest kabinetiuksel:

sega võib pidada mõne inimese elustiiliks, mis teeb töö- ja eraelu vahele selge piiri tõmbamise keeruliseks ning võib-olla ka tarbetu. Ka Strömpl (2012) on ühe sotsiaaltööle iseloomuliku aspektina välja toonud selgete piiride puudumist spetsialisti ja erasisiku vahel. See ei tähenda, et sotsiaaltöötaja peaks olema pidevalt ka väljaspool tööaega klientidele kättesaadav, vaid pigem, et tema professionaalsed ning isiklikud väärtused on omavahel läbipõimunud ja kooskõlas.

Järeldused

Uurimuse põhjal saab kinnitada, et ajakirjal on Eesti sotsiaaltöös oluline roll. See täidab sotsiaaltöötajate jaoks erinevaid olulisi ülesandeid ja osalt korvab ka teatavaid puudujääke, mida sotsiaaltöötajad oma ameti juures tajuvad.

- Ühest küljest on sotsiaaltöötajatele autonoomsus ehk iseseisev otsustusõigus meeltemööda, teiselt poolt toob see kaasa suure vastutuse. Ajakiri aitab saada otsustustamisel lisatuge.
- Sotsiaaltöötajad näevad, et kutsealal töötamine nõuab neilt pidevat enesetäiendamist ja oma praktika arendamist, reflekteerimist ning oma teadmuse teadlikku kujundamist. Sotsiaaltöö ajakiri aitab täiustada selleks vajalikku tööriistakasti. Ajakirjast on kasu praktiliste küsimuste lahendamisel, mis igapäevatoos ette tulevad, aga ka enda kui sotsiaaltöötaja rolli mõtestamisel.
- Teaduse ja praktika suhe sotsiaaltöös on olnud pidevate diskussioonide allikaks, kuid ajakirja võib näha justkui silda nende kahe vahel.
- Sotsiaaltööd tehakse eri ametikohtadel, väga erinevates tegutsemispaikades ja kogu Eestis hajali. Ajakiri aitab kaasa ühtekuuluvustunde ning professionaalse identiteedi kujunemisele.

- Sotsiaaltööd kutsealana ei hinda ühiskond ega ka teised kutsealad vääriiselt, ajakiri aitab kaasa sotsiaaltöö väärtuslikkuse ning väärtuste esiletõusmisele. Ajakiri soodustab ka erialade koostööd.
- Eestis pole endiselt head tööalase toetuse süsteemi, korralikud supervisioon ei ole kõigile kättesaadav. Ajakiri pakub võimalust saada tuge kolleegidelt ja oma tööd reflekteerida: lugedes võetakse hetk, et mõelda ka endale kui sotsiaaltöötajale.
- Ajakiri seob teiste riikide asjatundjate intervjuude ja tõlkeartiklite kaudu Eesti sotsiaaltöötajad rahvusvahelise sotsiaaltöö kogukonnaga.
- Infot on palju ja see on lihtsasti kättesaadav, kuid selle usaldusväärsus pole alati teada ning info üleküllus tekitab üldiselt pigem ärevust. Ajakiri võimaldab saada erialainfot ühest kindlast ja usaldusväärsest allikast.
- Ajakiri pakub võimaluse nii praktikutele, tudengitele kui ka teadlastele arendada erialast eesti keelt ning jäädvustab sotsiaaltöö ajalugu.

Kindlasti on ajakirjal rohkemgi funktsioone. Uurimuse põhjal võib öelda, et ajakirjast on saanud Eesti sotsiaaltöö osa ja selle ilmumist peetakse loomulikuks ning hädavajalikuks: selleta ei osata erialatööd enam ette kujutada.

Oodatakse, et ajakiri kui sotsiaaltöö sümbol oleks teada ka teiste erialade esindajatele.

Intervjuude põhjal võib öelda, et Eesti sotsiaaltöötajad on laia silmaringiga kriitiliselt mõtlevad haritud spetsialistid, kes lähtuvad sotsiaaltöös laiemalt tunnustatud väärtustest ja neil on tugev sotsiaalne missioon. Ajakiri Sotsiaaltöö peab toetama sotsiaaltöö tegemiseks vajalike omaduste hoidmist ja arendamist, kuid pakkuma ka võimalust saada toetust oma vaimsele tervisele ning tööroõmu säilitamisele. Toimetusel tuleb endiselt pingutada, et ajakiri suudaks täita sellele seatud ülesandeid ja ootusi.

Viidatud allikad

- Acquavita, S. P., Pittman, J., Gibbons, M., Castellanos-Brown, K.** (2009). Personal and organizational diversity factors' impact on social workers' job satisfaction: Results from a national internet-based survey. *Administration in Social Work*, 33(2), 151–166. doi:10.1080/03643100902768824
- Askeland, G. A., Payne, M.** (2001). What is valid knowledge for social workers? *Social Work in Europe*, 8(3), 13–23.
- IFSW.** (2014). *Global Definition of Social Work*. www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition (15.01.22).
- Kütt, E.** (2016). *Sotsiaaltöötajate tööalase toetuse kogemused ja kutse taotlemine* (magistritöö). Tartu Ülikool, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava.
- Liblik, C.-A.** (2020). *Tervishoiusotsiaaltöötajate kui mitte-meditsiinilise personali juhtimine ja tööalane toetamine haigla kontekstis* (magistritöö). Tartu Ülikool, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava.
- Lihtsa, T.** (2018). *Maaomavalitsuse sotsiaaltöötaja ametiidentiteet* (magistritöö). Tartu Ülikool, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava.
- McKenzie, M., Nash, M.** (2008). Remembering, reflection and action: The evolution of the Aotearoa New Zealand Social Work journal. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 2, 2–13. doi:10.11157/anzswj-vol20iss2id346

- Moorhead, B., Bell, K., Bowles, W.** (2016). Exploring the Development of Professional Identity with Newly Qualified Social Workers. *Australian Social Work*, 69(4), 456–467. doi:10.1080/0312407X.2016.1152588
- Morén, S., Blom, B.** (2003). Explaining Human Change. *Journal of Critical Realism*, 2(1), 37–60, doi:10.1558/jocr.v2i1.37
- Moriarty, J., Baginsky, M., Manthorpe, J.** (2015). *Literature review of roles and issues within the social work profession in England*. www.professionalstandards.org.uk/docs/default-source/publications/research-paper/literature-review-roles-and-issues-within-the-social-work-profession-in-england-2015.pdf (31.10.2021).
- Morrison, T.** (2007). Emotional Intelligence, Emotion and Social Work: Context, Characteristics, Complications and Contribution. *British Journal of Social Work*, 37(2), 245–263. doi:10.1093/bjsw/bcl016
- Nuudi, K.** (2021). Ajakirja Sotsiaaltöö lugejakusitus 2021. *Sotsiaaltöö*. www.tai.ee/et/sotsiaaltoo/ajakirja-sotsiaaltoo-lugejakusitus-2021 (15.01.2022).
- Otto, H.-U., Polutta, A., Ziegler, H.** (2019). Reflexive Professionalism as a Second Generation of Evidence-Based Practice. Some Considerations on the Special Issue „What Works? Modernizing the Knowledge-Base of Social Work”. *Research on Social Work Practice*, 19(4), 472–478. doi:10.1177/1049731509333200
- Paljak, M.** (2018). Tutvustame Sotsiaaltöö kolleegiumi liikmeid: kes nad on ja mida arvavad ajakirjast. *Sotsiaaltöö 20. aasta juubeli erinumber*, 8.
- Riba, M.** (2019). *Lastekaitsetöötajate arvamused Tervise Arengu Instituudi korraldatud täienduskoolitusest* (magistritöö). Tartu Ülikool, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava.
- Selg, M.** (2011). Eesti sotsiaaltöötaja vajab rohkem toetust. *Sotsiaaltöö*, 6, 37–39.
- Selg, M.** (2012). Sotsiaaltöö konteksti kujundavad diskursused. Teoses: J. Strömpl, M. Selg, M. Linno (toim.) *Narratiivne lähenemine sotsiaaltöövuurimuses* (62–112). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Shaw, I., Jobling, H., Jang, I. H., Czarnecki, S., Ramatowski, A.** (2016). *The British Journal of Social Work: A Case Study of Applied Scholarship. Final Report*. www.york.ac.uk/media/spsw/documents/research-and-publications/History_of_BJSW-2.pdf (02.01.2022).
- Strömpl, J.** (2012). Erialaidentiteedi peegeldus Eesti sotsiaaltöö narratiivis. *Sotsiaaltöö*, 5, 49–53.
- Thompson, N.** (2000). Existentialist Practice. Teoses: P. Stepney, D. Ford (toim.) *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice*. (116–124). Lyme Regis: Russell House Publishing.
- Van Ewijk, H.** (2010a). Sotsiaaltöö positsioneerimine sotsiaalselt tundlikus ühiskonnas. *Sotsiaaltöö*, 4, 29–34.
- Van Ewijk, H.** (2010b). *Social policy and social work. Citizenship based social work*. Abingdon: Routledge.
- Van Ewijk, H.** (2015). Vajadus uuriva sotsiaaltöö spetsialisti järele. *Sotsiaaltöö*, 3, 60–62.
- Van Ewijk, H.** (2018a). *Complexity and Social Work*. Abingdon/New York: Routledge.
- Van Ewijk, H.** (2018b). Ajakirja Sotsiaaltöö olemus. *Sotsiaaltöö 20. aasta juubeli erinumber*, 15–17.

Felika Tuul, Triinu Sarapuu

sotsiaalkindlustusamet

Dagmar Narusson, Marko Uibu

Tartu Ülikool

Avatud Dialoog laste sotsiaalses rehabilitatsioonis

Rehabilitatsiooniteenusele suunatud lastele ja nende võrgustikele mõeldud projekt võimaldas osaliste koosloomes õppida tundma Avatud Dialoogi põhimõtteid, katsetada uuel viisil töötamist, hinnata selle tulemuslikkust ning koguda mõtteid peresid võimestavate teenuste arendamiseks.

Sotsiaalkindlustusamet alustas 2019. aastal Euroopa Sotsiaalfondi toetuse andmise tingimuste (TAT) „Sotsiaalse rehabilitatsiooni pakkumine töövõimereformi sihtrühmale ning raske ja sügava puudega 0–15-aastastele lastele“ tegevustega, millest kaks peamist olid seotud praeguse riikliku rehabilitatsiooniteenusega. Täiendavalt rahastati valitud sihtrühma tööealiste ja laste rehabilitatsiooniteenust, et tagada teenuse parem kättesaadavus ja inimeste osalemine tööelus.

Rehabilitatsiooni arendusvajadus

Projekti meeskond analüüsis süvitsi rehabilitatsiooniteenuse korraldust Eestis ja jõudis järeldusele, et seda on vaja sisuliselt arenda.

Seetõttu hakati 2020. aastast ellu viima projekti alategevust „Avatud Dialoogil põhineva mobiilse sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse arendamine rehabilitatsiooniteenusele suunatud 0–15-aastaste lastele“.

Arendustegevust oli vaja, sest märgati, et teenuse praegune korraldus ei toeta laste rehabiliteerumist piisavalt. Sotsiaalkindlustusameti statistika näitab, et umbes 75% rehabilitatsiooniteenusele suunatud lastest kasutab teenuseid pika aja jooksul järjepidevalt. Teenuse kasutajate hulgas esineb rahulolematust ja on kaebusi. See tekitab küsimuse, mis on sotsiaalse rehabilitatsiooni sisuline eesmärk. Kas see ongi elukestev ja järjepidev toetus ning abi? Kas sotsiaalne rehabilitatsioon sellisel kujul vastab inimeste vajadustele ja on nüüdisaegne?

Praegune korraldus võib olla väga keerukas kõigile, nii rahastajale, teenuse osutajale kui ka saajale. Lapsel tuleb rehabilitatsiooniteenusele saamiseks läbida pikk teekond: diagnoosimine, puude määramine, teenuse taotlemine, asutusse teenusele registreerumine, korduv hindamine jms, mis nõuab perelt suuri jõupingutusi ja ajakulu. Kahjuks on teenuse kättesaadavus ja kvaliteet Eesti eri paikades ebahühtlane.

Teenuseosutajaid ja spetsialiste ei jätku, eriti äärealadel. Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust osutatakse peamiselt individuaalselt asutustes kohapeal ja teenusel käimine võib olla osaleja(te)le koormav. Samuti seab teenuse üks-ühele osutamine ja vähene mobiilsus, mis ei võimalda teha tööd lapse keskkonnas, piirangud laiemale võrgustikutööle, mis on oluline abivajaja toimetuleku toetamisel.

Rehabilitatsiooni kui sisseostetud teenusega on riigil kui rahastajal omajagu probleeme: ametnikel tuleb kontrollida teenuse osutamist ja selle eelarvet juhtida teenuse osutamise protsessis osalemata ning juhtumite unikaalsust mõistmata. Peamiselt lähtutakse „optimeerime või tõhustame“ väärtustest (uus haldusjuhtimine, ingl *new public management*) ehk pakutakse inimese profiilile vastavaid lahendusi (plaanid, raamistik, limiidid, juhised jne). Toimib segmenteerimine ja kliendikohtumiste aeg ning eel- ja järeltöö tingimused on juba ette kindlaks määratud. Juba teenuse algetapis eeldatakse kindlate eesmärkide seadmist ja teenuse lõppedes tulemuslikkuse kirjeldusi. Kõik see ei võimalda alati tegelikke vajadusi komplekselt märgata, toob osalistele kaasa tugeva surve ja ka administratiivse koormuse.

Standardised sotsiaalteenused ei pruugi vastata inimeste tegelikele vajadustele.

Teenuse saajatega kohtumiseks on vähe aega, mistõttu pole häid tingimusi, et mõista inimeste olukorda. See soodustab standardseid sekkumisi ja lahenduskeskseid abistamisviise. Nende valik toetub eelnevale analüüsile või oleneb meeskonna spetsialistidest. Standardised sotsiaalteenused aga ei pruugi deklareeritud „kliendikesksusele“

vaatamata vastata inimeste tegelikele vajadustele ja teenused võivad tekitada sõltuvust, selmet toetada iseseisvust. Sellisel korraldatud teenuste osutamine ei ole efektiivne. Inimene kui „klient“ ei jää ikka rahule, kuigi teenuste osutamise koormus riigile on suur (sh kerkivad hinnad), rääkimata sellest, et inimese käsitlemine kliendina on juba olemuslikult halb.

Uutmoodi teenus osaliste koosloomes

Tõenduspõhise lahendusena töötab teenuste korraldamisel laiem koosloomelisem ideoloogia (ingl *new public governance*). See tähendab, et ametnik-spetsialist toob seotud osalised kokku, võimaldab ja võimestab avatud ja võrdset arutelu ning üheskoos koordineeritud tegutsemist (Ansell ja Torfng 2021). Sellele vastab teenuse osutamine Avatud Dialoogi (AD) põhimõtetel, mida on juba mitukümmend aastat eri riikides praktiseeritud.

Sotsiaalkindlustusametis hakati 2020. aastal planeerima AD-l põhinevat lastele suunatud mobiilse sotsiaalse rehabilitatsiooni arendus- ja teadustegevust. Kolm peamist omavahel tihedalt seotud tegevust olid: 1) AD-koolitus rehabilitatsiooniteenuse osutajatele ja korraldajatele, 2) AD-l põhineva mobiilse sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse osutamine lastele ja 3) tegevusuuring.

Eestis on AD uus ja senisest erinev teenuse osutamise viis, seetõttu soovis sotsiaalkindlustusamet liikuda koosloomes, kaasates kõik osalised: korraldajad, teenuseosutajad ja teadusasutuse. Teati, et AD-d on maailmas rakendatud ja uurinud kinnitavad selle efektiivsust. Iga riigi kultuuriline kontekst ja sotsiaalsüsteemi areng aga on erinev, seega ei saa ühtegi abi osutamise viisi lihtsalt üle võtta. Teenuse jätkusuutlikkuse tagamiseks vajasime Eestis

oma tõenduspõhist alust, mistõttu otsustati korraldada ka lastele pakutava AD-I põhineva mobiilse sotsiaalse rehabilitatsiooniteenuse tegevusuuring.

Aastal 2021 korraldati partnerite leidmiseks kolm rahvusvahelist hanget. Koolitajateks said Open Dialogue Approach UK Ltd ja Tartu Ülikool; teenuse osutajateks Põhja-Eestis Papaver MTÜ, Kesk-Eestis Akersoni OÜ ja Lõuna-Eestis ProVida Kliinik OÜ.

AD koolituse raames toimus välistreeneritega treening Tartu Ülikoolis. Samasuguse programmi alusel korraldatakse treeninguid kogu maailmas. Treeningule lisandus juhendatud praktika, auditoorne supervisioon ning individuaalõpe. Kokku oli koolitusprogrammi maht 352 tundi.

Koolituse läbinud meeskondade liikmed osutavad Eestis AD-I põhinevat mobiilset sotsiaalset rehabilitatsiooniteenust kuni 15-aastastele rehabilitatsiooniteenusele suunatud lastele ja nende võrgustikele. Lisainfot saab küsida asutustest või sotsiaalkindlustusametist.

AD uurimisprojekti raames tehti kolm uuringut. Klientide vaate ja kogemuse teadasaamiseks tehti intervjuud puudega laste vanematega. Teises uuringus tehti intervjuud koolituse läbinud AD-d rakendavate spetsialistidega ja SKA ekspertidega. Kolmas uuring hõlmas sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse korraldajate ja meeskonnajuhtide vaadet AD rakendamise korralduse kohta. Tegevusuuringu tegi ja e-kogumiku koostas Tartu Ülikool.

Avatud Dialoogi olemus

Huvi AD-I põhineva töö vastu kasvab maailmas järjest ja tõenäoliselt peamiselt seetõttu, et seda nähakse võimalusena töötada olukordadega, mille algne keerukus on tingitud küll tervisemuredest, kuid kuhu (inimeste

Avatud Dialoogi põhimõisted

AD mõisteid kasutatakse ka teistes valdkondades, kuid AD kontekstis erineb nende tähendus.

Mure keskmes inimene on kriisis või raskustes inimene, kelle pärast pereliikmed ja teised ümbritsevad inimesed on mures.

Võrgustiku moodustavad mure keskmes inimese pereliikmed, lähedased, sõbrad, naabrid, sugulased ja teised inimesed tema ümber ning spetsialistid, kes reaalselt on olukorra pärast mures ja olukorraga seotud.

AD-spetsialistide meeskond (seda nimetatakse ka reflekteeriv tiim) koosneb kahest või enamast treeningu läbinud spetsialistist, kes tuginevad oma töös AD aluspõhimõtetele ja kaheteistkümnemele elemendile ning korraldavad võrgustikukohtumisi.

Reflekteerimine AD-s erineb sisu poolest konventsionaalsest peegeldamisest. Selle käigus pöörduvad spetsialistid üksteise poole, s.t vaatavad kolleegi(de), mitte võrgustiku poole; räägivad võrgustikust kolmandas isikus, inimeste nimesid ei nimetata, räägivad subjektiivselt ja nii, nagu räägiks iseendaga ja paneks sõnadesse oma sisemist dialoogi; spetsialistid väljendavad reflekteerimisel lühidalt oma isiklikku subjektiivset tunnetust ja mõtteid, luues polüfooniat ja andes mõista, et esitatav mõte on ainult üks paljudest võimalikest mõtetest (vt lähemalt Avatud Dialoogi e-kogumikust ptk 2.10).

Mõisteid on veelgi ja nende kohta saab lugeda e-kogumikust.

elu-olu arvestades) lisanduvad pinged pere elukontekstis, peresuhetes, koolis ja tööl ning millega kaasuvad majanduslikud raskused (lisakulud tervise tõttu, täiskasvanute töölt eemaloleku tõttu) (Sunthararajah jt 2022).

Nendes riikides, kus AD-d juba rakendatakse, on uuringutes (Sunthararajah jt 2022) välja toodud, et tegemist on inimõigustel põhineva tööga. Inimesed saavad kogemuse, et teenust ja abi võib usaldada (need on usaldusväärsed) ning tugi on otsene ehk tegelikkusega kooskõlas.

Avatud Dialoogi rakendamine laste sotsiaalses rehabilitatsioonis on andnud mitmekülgse kogemuse kõigile osalistele.

Inimest, peret ja võrgustikku toetatakse n-ö oma tugisüsteemi ülesehitamisel. See loomuliku võrgustiku osalistele tuginev abi on järjepidev ja toimib sisulises mõttes kooskõlas rehabilitatsiooniteenuse ja vaimse tervise teenuste süsteemi kaudu osutatava abiga ka edaspidi (pärast AD rakendamist). Kliendil või klientidel on hääle- ja otsustusõigus (ingl *choice and voice*) ja inimeste tegelikesse kogemustesse (nagu kogemused teenuste saamisel, laste õppetöö korralduse aspektid koolis) suhtutakse tõsiselt ning nendega tegeletakse.

AD-l põhinevale tööle on omane, et mure keskmes oleva inimese, tema pere ja tegeliku võrgustikuga teeb koostööd reflekteeriv tiim, mis koosneb olukorra keerulisusest olenevalt vähemalt kahest spetsialistist. Koostöö on järjepidev ja kestab seni, kuni klient-pere-võrgustik teavad, et saavad edasi ise hakkama. Seejuures ei pakuta standardseid valmis-lahendusi. Reflekteeriv tiim arvestabki tegeliku

olukorraga, on paindlik, ei suuna edasi, võtab vastutuse ja kõigest räägitakse kõigi osaliste juuresolekul. Niisugune järjepidev tegelikkusega kooskõlas koos töötamine kujundab olukorra, et lõpuks võtavad kõik osalised vastutuse. AD võrgustiku kohtumiste tegevus ja individuaalselt osutatavad teenused (nagu psühholoogi individuaalnõustamine jm) seostatakse nii, et need moodustavad terviku, kaob teenuste killustatus ja dubleerimine. Reflekteeriva meeskonna tegevust iseloomustab see, et nad teevad võrgustiku kohtumistel refleksioone, muutes sellega vestluse voogu ning dünaamikat, mis võimaldab algusetapis luua polifooniat, kuid hiljem jõuda dialoogini, mille käigus selgineb uus arusaam olukorrast ja edasisest tegevusest.

Kokkuvõtteks

AD rakendamine laste sotsiaalses rehabilitatsioonis on andnud mitmekülgse kogemuse kõigile osalistele. Rehabilitatsioonimeeskonnad praktiseerivad seda nii Eesti eri paigus ja kodudes (koolides) teenust osutades kui ka rehabilitatsiooniasutustes peredega kohtudes. Rakendajate kogemused näitavad, et on võimalik uut moodi töötada. Ka projektis osalenud pered väljendasid intervjuudes, et neil on sellistest kohtumistest käegakatsutav abi: need aitasid välja tuua ja lapse kasuks tööle panna nii pere kui ka võrgustiku liikmete võimalused.

AD-l põhineva mobiilse sotsiaalse rehabilitatsiooni kohta saab põhjalikumalt lugeda Avatud Dialoogi e-kogumikust.

Viidatud allikad

- Ansell, C., Torfng, J. (2021). *Public governance as co-creation: A strategy for revitalizing the public sector and rejuvenating democracy*. Cambridge University Press.
- Sunthararajah, S., Clarke, K., Razzaque, R., Chmielowska, M., ... Pilling, S. (2022). Exploring patients' experience of peer-supported open dialogue and standard care following a mental health crisis: Qualitative 3-month follow-up study. *BJPsych Open*, 8(4), E139. doi:10.1192/bjo.2022.542

Projektis osalevate meeskondade kogemused

Palusime projektis osalevate meeskondade liikmetel rääkida lähemalt, mida nad ütleksid Avatud Dialoogi kohta sotsiaalse rehabilitatsiooni valdkonna spetsialistidele, kes pole varem sellega kokku puutunud, aga ka jagada oma kogemusi selle töö- ja mõtteviisi kasutamisel.

Evi Vilgats ja Kadri Vilgats, Papaver MTÜ

Avatud Dialoogi (AD) põhimõtted on kantud paljuski sellest, mis on meile praktikutena justkui teada ja tuntud, kuid jõuab klienditöösse vaevaliselt, kui üldse. AD võtmeelementide sisu toetab mitmel moel sotsiaalhoolekande seaduses kirjeldatud teenuste kvaliteedipõhimõtete järgimist. AD pakub ka kohtumiste kindla formaadi, sestap on koolitus andnud väga hea töövahendi kvaliteetse ja kliendikeskse teenuse osutamiseks.

Tavapraktikaga võrreldes on AD-l nii mõnigi erinevus. Esmalt see, et iga võrgustikukohtumist juhib vähemalt kaks spetsialisti, kes teevad koostööd. See aitab pakkuda väga head teenust. Just koos kolleegiga ausalt ja hellalt välja öeldud mõtted, peegeldus kohtumisel osalejate öeldule muudab tavapärase nõustamise polüfooniliseks dialoogiks.

Kolleegi kohalolek annab turvatunde ka praktikule endile. Sotsiaalses rehabilitatsioonis puutume tihti kokku komplekssete taustalugudega võrgustikega, seetõttu on täiendava mõõtme lisamine väga väärtuslik. Klient saab mitme spetsialisti arvamuse, kellel on oma arusaam ja kes märkavad nii erinevaid võimalusi kui ka murekohti.

Kõige väärtuslikumad võivad olla just need hetked, kui spetsialistid on eri meelt. Inimene saab vahetult kogeda, kuidas ausalt kõneledes ning teineteist hoides vestluspartneri arvamusega mitte nõustuda, kuid läbi paistvalt oma sisemist dialoogi väljendada. Nõustamisel kerkivad isiklikumad teemad ja konfliktikohad nõuavad paratamatult head taktitunnet.

Lisaks tagab kahe praktiku osalemine teenuse järjepidevuse. Inimesed on väsinud sellest, et peavad teenusele jõudes jälle oma lugu algusest rääkima. AD-kohtumine võimaldab ühe praktiku välja vahetada, kui peaks tekkima vajadus. Samuti aitab kahe praktiku koostöö ennetada läbipõlemist. Kui peaks tekkima küsimusi, saab kaaslasega neid analüüsida ja leida lahendusi, enne kui muremõtted hingesoppidesse idanema jäävad.

AD kandev idee on usk iga kliendi (ja olukorra, aeg-ruumi) unikaalsusse. Nõustajatena ei tohi unustada, et klient on oma elu ekspert. Ükskõik kui sarnane tema lugu mõne teisega tundub või mitu korda oleme taoliste toimetulekuraskuste korral nõu andnud, on iga inimese elutee ja ka kogemus ainulaadne. Lahendused, või ka nendeni jõudmise viis, mis on töötnud teistel, ei pruugi töötada selle inimesega.

Nõustajad sõnastavad oma mõtted ja peegeldused just olukordade kohta, mida võrgustik on sellesse aega ja ruumi toonud.

Oluline on märgata ka võrgustiku rolli uute teadmiste loomisel. AD korral on just kliendil õigus otsustada, kes on tema jaoks need olulised inimesed, keda just praegu oma teele kaasata. Seda saab ka iga kohtumise lõpus järgmist kavandades täpsustada, sest eri etappidel võivad inimese soovid muutuda. Samas aeg-ruumis ühiselt loodu ja refleksiooni kaudu väljapakutu on just see kollektiivselt tekitatud uus teadmine, mille najalt võrgustik saab soovi korral edasi liikuda. Nõnda ellu kutsutud muutused inimeste elus on väga erinevad sellest, mida oleme harjunud nägema tavapärasel sotsiaaltöös, kus tihti keskendutakse kindlate lahenduste pakkumisele või ka meditatiivses terapeutilises kontekstis, kus töö eesmärk on esile kutsuda paranemine (Seikkula ja Arnkil 2019, 114–115).

Kuulamise, märkamise, väikeste detailide kaudu saame leida abivajajaga ühise keele, võita tema usalduse.

Aeg, ruum ja tempo, mida võrgustik ja reflekteeriva tiimi liikmed AD-struktuuri ja printsiipidega kooskõlas mitmehäälselt pakuvad, on midagi erilist. Vahel on isegi klientide endi sõnul just selline kohumine ainuke koht, kus nii keerulistest küsimustest, mis parasjagu kerkivad, rääkida saab. Niisamuti on vahel „pelgalt“ just nende uute metafooriliste ruumide tekitamine ja hoidmine vestluse käigus reflekteeriva tiimi liikmete see tegevus, mida on vaja, et dialoog oma poliüfoonilises kõlas just võrgustikule vajalikul kombel heliseda saaks. Kindlasti nõuab see nõustajatelt olukorrajalgust ja usaldust, et paratamatult

tekkivat ebakindlust välja kanda ja sellega ka oma seesmiste küsimuste või mõtetega toime tulles leppida. Teisest küljest tundub sellisel suhtlusviisil olevat just see võimestav mõju, millest AD-teoreetikud kirjutavad. See võimaldab kuulata ja kuulda iseend teiste peegeldustes, kuulata ära oma pereliikme või abistaja mõtted nii, et on võimalus ka iseendas selgusele jõuda.

Mõni nädal tagasi sõnastas kohtumiselt lahkuv võrgustikuliige kaunilt, et isegi kui ruumis olles veel ei märka või ei võta teadlikult kaasa vestluses pakutut, toimub dialoogiline protsess enda sees kohtumiste vahele jääval ajal edasi ning mõni päev hiljem tabad end mõjutatuna mõnest ahhaa!-momendist, mis aitab jälle oma perspektiivi sättida ja mõnest valupunktist edasi liikuda.

Kaja Koger, Erle Maidla, Elena Erm, Ruth Sepp, Akersoni OÜ

AD võimaldab töös abivajajaga kasutada neid loomulikke ressursse, mida indivi-duaalteenused ei võimalda – need on olulised inimesed, toetavad suhted ja raskuste ning murekohtade ühine teadvustamine ning lahenduste leidmine. See annab kõigile osalejatele võimaluse saada turvalises keskkonnas selgust iseendas, avaldada oma mõtteid ja arusaamu olukorrast ning võimalikult lahendusest.

Väga oluline on kuulamine. Kuulamise, märkamise, väikeste detailide kaudu saame leida abivajajaga ühise keele, võita tema usalduse.

Tundub, et reflekteerimine on kuldvõtmeke, millega saab avada kõik ukсед – see paneb mõtlema ja järeldusi tegema, oma käitumist analüüsima. Oma loo tagasipeegelduse kuulamine paneb ka kõige püsimatuma lapse või ükskõiksema lapsevanema mõtlema, enda sisse vaatama, elevust tundma: nad räägivad ju minu juttu. AD

annab spetsialistile ka oskuse, kuidas positiivse tähendusvarjundiga sõnu kasutades rääkida muredest nii, et see ei tee abivajajale haiget ega ole halvustav.

Kohtumistel lapse kodus näeb meeskond tema igapäevast elukorraldust ning keskkonda. See aitab saada terviklikuma pildi. Võimalik on näha, kuidas laps oma kodus käitub, sest kodu on tema jaoks turvaline koht. Nii on meeskonna liikmel hõlpsam teenuse kulgu kavandada. Näiteks saab vaadata, kas kodus on kehtestatud piirid ja reeglid. Kui ei ole, võiks aidata lapsevanemal neid luua. Kindlasti pakuvad sellised kohtumised ka meeskonnale vaheldust, s.t võimalust tulla oma ruumidest välja ja sõita Eestis ringi.

AD-võrgustikutöö laseb lahendada probleeme rahumeelselt. Ei ole oluline, kes on mida teinud – kes on süüdi. Lahendused tulevad kohtumis(t)e käigus võrgustikust endast, spetsialistid ei paku ühtegi lahendust-soovitust. Inimesed, kes on AD-kohtumisele tulnud skeptiliselt, on lahkunud väga positiivses meeleolus ja on olnud üllatunud, et see kõik neid siiski suuremal või vähemal määral mõjutas.

AD õppimine ja praktiseerimine on aidanud rohkem tunda õppida ka iseennast. Õpikoht on olnud mitte seada lühieesmärke, mitte kiirustada, anda aega asjadel kulgeda nii, nagu võrgustiku lugu kulgeb. Märksõnad võiks olla „hõlbustamine“ ja „ebakindluse tolereerimine“.

AD-meeskonna liikmed on ka üksteist paremini tundma õppinud ja teada saanud üksteise nõrku ja tugevaid külgi.

Ewa Roots, Marika Käggo ja Mirjam Veermäe, ProVida Kliinik OÜ

AD vormis töötamine soodustab võrgustikutööd ning kliendi lähedaste – sõprade, perekonna, kolleegide, õpetajate ja teiste

– kaasamist. Varasematest pereteraapia kogemustest teame, et väga keeruline on tegeleda inimesega tema argikeskkonnast ja mõjutajatest lahus ning sekkuda üksikisiku pinnalt: suhted inimeste ja keskkonnaga mõjutavad meid ning meie mõjutame vastu, sellest ei saa üle ega ümber. Tähtis on, et kõik olulised asjaosalised on ühises infoväljas ja neid kuulatakse. Praegu osalevad lapsed ja täiskasvanud tegevustes eri süsteemide kaudu, mille rakendajad ei tee koostööd. AD-kohtumine võimaldab kutsuda nad kokku, mis aitab tõhusamalt jõuda tulemuseni.

AD korral on just kliendil õigus otsustada, kes on tema jaoks need olulised inimesed, keda just praegu oma teele kaasata.

Üldiselt käib rehabilitatsioonisüsteemis töötamise kaasa eesmärkide seadmine. AD põhimõtetest lähtudes ei ole eesmärk muutuse esilekutsumine, kuigi nii mõnigi kord on olnud tunne, et murrang toimus. Enamasti on lapse ümber teda toetav pere, osavõtlikud ja aidata soovivad sõbrad, õpetajad ning muud spetsialistid. Teinekord aga pole abistamissoovi kohe näha, mõnele tundub, et teine ei hooli või on lausa negatiivselt meelestatud, asutakse erinevas infoväljas, kaitse seisundis. Ühte ruumi kokkutulek ja avastamine, et tegelikult kõik soovivad aidata, on oluline nii abivajajale kui ka inimestele tema ümber. See, et saadakse välja öelda ka oma tunded ja mõtted, mis ei ole süüdistused ega korraldused, on andnud uusi vaatenurki. Nii mõnigi kord on tulnud hakata tegelema hoopis muu küsimusega, kui oli algul kokku lepitud.

Abivajajad on erinevad. Abi vajava lapse võrgustikku võib kuuluda mitu peret, vanemad ja kasuvanemad või on lapse eestkostja

hoopis omavalitsus. Sel juhul võib AD-st kõige rohkem kasu olla, sest kõik tuuakse ühte ruumi ja eesmärgid jäetakse korraks kõrvale, võttes aega sel hetkel olulisele. Eriline kogemus ongi olnud töö võrgustikuga, kuhu kuuluvad väga erinevad liikmed. Need kohtumised tundusid olevat kõige toetavamad, kutsudes esile ka muutusi, mida ükski varasem sekkumine ei võimaldanud. Ilmselt oli põhjus ka see, et kuigi eesmäärke oli seatud ja kokkuleppeid sõlmitud varemgi, tõi dialoogi tekitav, ebakindlust taluv ja polüfooniat kui tugevat külge välja toov käsitlus esile hoopis teise vaatenurga.

Kindlasti aitas kaasa ka see, et kohtumised toimusid väljaspool meie asutust abivajajatele mugavas ja turvalises keskkonnas. Aga ka see, et neid kuulati ja pandi tähele. Keegi ei õpetanud, neid hoopis tunnustati, mõisteti.

Tundub, et reflekteerimine on kuldvõtmeke, millega saab avada kõik ukSED.

Paradoksaalne on, et just sellise võrgustiku abistamiseks ei ole Eestis võimalusi. AD-l põhinevat rehabilitatsiooni saab kasutada ainult pere, aga kui lapse eestkostja on omavalitus, siis nemad praegu abikõlblikuks ei osutu. Loodame, et saame rahastuse ka nende jaoks, kes seda kõige enam vajavad: pered, asenduspered, perekodud – igasugused kooslused, kus abivajav laps asub.

AD on terviklik meeskonnatööle suunatud käsitlus. Kui kogu rehabilitatsioonimeeskond järgib selle põhimõtteid, aitab

see kindlasti kaasa kooskõlastatud tegutsemisele. Oleme töötanud peamiselt laste ja noortega, kuid tähelepanu liigub tihti ruttu täiskasvanutele. Suurelt unistades (kui selleks oleks ette nähtud aeg ja raha) võiksid AD-põhimõttel töötavad rehabilitatsioonimeeskonnad teha koostööd haiglatega ning sekkuda võimalikult ruttu ka esmaste psühhooside korral. Rehabilitatsioonis on oluline võrgustikutöö, mis on eelkõige erivajadustega inimestega töös esmatähtis. Kahjuks mõistetakse selle olemust rehabilitatsioonis erinevalt. AD-põhimõtete juurutamine ühtsustaks arusaamu ja looks paremad võimalused töötada tõhusalt.

Psühholoog Ewa Roots kommenteerib: „Olen Avatud Dialoogi kasutanud aasta ja ikka sellest sisse võetud. See on võrgustikutöö, turvalise kohtumispaiga loomine abivajaja(te) perele ja teistele tema jaoks olulistele inimestele, kus kõik osalejad saavad hääle ja kogevad mõistmist. See on väga vajalik ja võimas käsitlus, mis on arendav ja pakub uusi võimalusi ning vaateid.

See on spetsialisti jaoks väga toetav ja pakub erinevaid võimalusi. Su kõrval on meeskonnakaaslane, kellel võib küll olla sinust erinev arusaam, aga selles ruumis, sel hetkel sa tead, et võid alati talle toetuda, teda usaldada ka väga keerulistes oludes. Olen seda vägevast tunnet oma meeskonnakaaslastega kogenud, tajunud nii tohutut sarnasust, sõnadeta mõistmist ja ühes kohas olemist kui ka erinevuste võlu ja teineteise täiendamist, tunnet, et ka mina spetsialistina olen hoitud. Kindlasti tahan Avatud Dialoogi rakendada edaspidigi.“

Viidatud allikas

Seikkula, J., Arnkil, T. E. (2019). *Open Dialogues and Anticipations. Respecting Otherness in the Present Moment*. National Institute for Health and Welfare. PunaMusta Ltd, 3–201.

Dagmar Narusson, Ph.D.
Tartu Ülikool

Ebakindluse tolereerimine

Sotsiaalvaldkonna spetsialistid saavad arendada endas oskust olukordade ebakindlust taluda ning toetada teisi kogukonnaliikmeid ja inimesi, kellega nad töötavad, ebakindlusega toimetulekul.

Vahel on elus olukordi, mida on väga raske taluda. Kui mõelda, miks see nii on, tulevad esile kaks asjaolu. Kriise ja muresid taluda on emotsionaalselt raske, see tekitab valu-said tundeid, millega on valus olla. Raske on taluda ka seda, kui me ei tea, mida olukorra lahendamiseks teha.

Pean silmas näiteks kriise ja muresid, mis on praegu aktuaalsed kõigi jaoks Eestis, nagu sõda Ukrainas, sellest tingitud majanduslik ebastabiilsus ja energiakriis. Aga see võib olla ka mõni üksikisikut, perekonda või inimeste rühma puudutanud sündmus, millega ei osata toime tulla, nagu tervise või suhete probleemid. Sotsiaalvaldkonna spetsialistidel on omakorda mure, kuidas ühiskonda tabanud kriisidele või uutele olukordadele lahendusi leida ja välja töötada teenused, mis uues (kriisi) olukorras aitaksid.

Iga uus kriis on unikaalne! Unikaalsele olukorrale ei ole standardlahendust. Küsimus ei olegi niivõrd kiires lahenduse leidmises (kui ei ole just elu-surma küsimus), vaid selles, kuidas inimesed kriisides mõtleavad ja käituvad ning kuidas päevast päeva

kriisis suudetakse olla ja kesta. Lõpuks ei tule lahendus mitte (kriisi)protsessist eraldiseisva nähtusena, vaid protsessi loomuliku osana. Et aga kriisi ja sellega kaasnevat ebaturvalisust sallida ja taluda protsessi kestel, oleks hea mõista kriisidega kaasas käivaid nähtusi.

Tom Andersen (2007) jõudis elu lõpu-aastatel arusaamiseni, et on kolm erinevat reaalsust, kuhu inimesed võivad end asetada, kui leiavad end keerulises olukorras olevat. Igaüheda kaasneb erinev mõtteviis, keelekasutus, olemis- ja tegutsemisviis. Igaüks neist uue olukorraga kohtumise viisidest paneb inimesi erinevalt edasi liikuma.

„See või ...“

Andersen on kirjeldanud seda kui toimetulekustrateegiat, kus olukorda püütakse defineerida varasemate teadmiste ja juba tuntud olukordade kirjelduste kaudu, kuigi kontekst on muutunud. Kui olukord on defineeritud (tuginedes tegelikult teatud määral aegunud teadmistele), siis vaadatakse varem väljatöötatud lahendusteid ja nendest valitakse üks või teine (ka juba

varem välja töötatud) ehk hetkel kõige paremini sobituv.

Nõnda tegutsedes juhtub kaks asja. Ühelt poolt tekib tunne, et olukorrast või kriisist on mingi pilt olemas, kuna kasutatakse juba varasemate kogemuste, olukordade, nähtuste analüüsile tuginevaid teadmisi. Ka olukorra kirjeldus, selle määratlus, on auditooriumile (inimestele, kellele sellest jutustatakse) arusaadav ehk nähtav (läbipaistev).

Teiselt poolt ütleb Andersen (2007), et nii selline olukorra defineerimine kui ka otsuste tegemine olemasolevate ehk varem välja töötatud lahenduste alusel ja lahendused ise on n-ö juba eos surnud. Kui olukord on uus, siis on komponente, mida me veel ei tunne (me ei ole neid veel märkama hakanud) ja varasemate olukordade kohta välja töötatud lahendused ei toimi (piisavalt) uues olukorras.

„See ja ...“

See on vaade olukorrale, mis lähtub mõistmisest, et keerulist olukorda saab kirjeldada mitut moodi (Andersen 2007; 1995). Olukorra mõistmisele lähemale jõudmiseks antakse ruumi erinevatele häälele, s.t inimeste mõtteid kuulatakse ilma, et neid valeks või õigeks kuulutataks. Ehk olukorda püütakse selgitada erinevate vaatekohtade kuulamise kaudu. Üksteise kuulamise käigus liigutakse omakorda edasi ja kujundatakse ühist keelt ning kompleksse situatsiooni kirjeldus muutub järjest kohtumisest kohtumisse, sest olukorra nüansid annavad ennast järjest kätte.

Seda otsinguprotsessi saadab ebakindlus, sest päris kaua ei teata, mida hakata ette võtma. Sel viisil keerulise olukorraga tegelemist saab iseloomustada ka sõnaga „elav“, sest tähelepanu on päris asjadel ja tegelikel kogemustel. Inimesed, kes on olukorra keskel, sõnastavad oma kogemusi ja kuulavad

vastastikku. Keskmes on retsiprookse ehk vastastikuse suhtlusprotsessi kaudu konstrueeritud mõistmise tekkimine (Seikkula ja Arnkil 2019). Kui olukorra kohta hakkab kujunema ühiselt jagatud arusaam, selginevad selle komponendid, siis mõistetakse, et tegutseda saab ühel ja teisel viisil. Üht ainuõiget lahendust ei ole. Need on protsessi „see ja ...“ head küljed.

Küsimus ei olegi niivõrd kiires lahenduse leidmises, vaid selles, kuidas inimesed kriisides mõtlevad ja käituvad ning kuidas päevast päeva kriisis suudetakse olla ja kesta.

Kuid on ka ohte. Saadakse küll aru, et olukorra defineerimiseks on oluline dialoog, kuid ohukoht on, et kellelgi tekib kiusatus aruteluprotsessi üle kontrolli saavutada ja seda hoida, et kindlustunnet suurendada ning ebakindlust vähendada. Eesmärgile orienteeritus (ka varjatud kujul) kaaperdab dialoogi, s.t respekt teistsugususe vastu kipub asendumas poolehoiuga ükskord juba usalduse pälvinud lahenduse vastu, et ebakindlust ohjeldada (Seikkula ja Arnkil 2019).

„Ei see ega ...“

See on kolmas vaade ja olukorras olemise viis. Selle puhul teatakse ja kogetakse, et midagi on toimumas, kuid sel hetkel ei ole veel võimalik sõnadesse panna, mis see täpselt on, mis aset leiab. Pole üks ega teine seni teada või kogetud situatsioon, keerukus või kriis.

Andersen (2007) juhhib tähelepanu sellele, et kohalolu kaudu oleviku hetkes ehk sees olija vaadet hoides on võimalik hakata tunnetama kõiki komponente, mis on uued. Alguses ei ole sõnu ja on vaid sõnastamata tunnetus, kuid sammhaaval on võimalik

hakata toimuvat sõnadega väljendama. Teisiti öeldes, enne saavad olukorras sees olivad sellest teadlikuks ja alles siis tekivad neil kogemuse kohta sõnad. See viitab dialoogi imepisikestele ehk mikroaspektidele. Avatus ja tähelepanu pööramine, mida ja kuidas teised räägivad, on siin olulisim, et inimesed ei triiviks mööda teistest inimestest (kes on sama olukorra osalised), ei liiguks ära kohalolu hetkest või jätaks märkamata võimalusi, mida olukord pakub.

Enne saavad olukorras sees olivad sellest teadlikuks ja alles siis neil tekivad kogemuse kohta sõnad.

Ohukoht on see, kui üks inimene (keegi) hakkab andma tähendusi teiste vaadete, kogemuse kohta või neid selgitama (sest siis ta asub vaatleja ja kõrvalseisja positsioonile). Hoiduda tuleks kavatsuslikkusest, et mitte minna monoloogi (Seikkula ja Arnkil 2019). „Ei see ega ...“ vaates tunnustatakse teist kui teistsugust ja tema kogemuse teistsugusust ning suhtluses on vastastikkus, s.t osaliste lausungeid kuulatakse vastastikku. Öeldule vastatakse, sidudes see dialoogi voogu. Distant inimeste vahel väheneb. Esile hakkavad kerkima võimalused. Inimestevahelisel alal hakkab esile kerkima uus teadmine olukorra ja sellest edasi liikumise kohta. Seikkula ja Arnkil (2019) kirjeldavad, et dialoogilise suhte ning suhtluse kujunemiseks on vaja tähelepanelikult kogu oma olemusega kuulata (näha, kuulata, tunded teise emotsioone, märgata pingeid inimeste vahel ja kas või hingamist tajuda), saada teadlikuks inimestega toimuvast ning tingimusteta aktsepteerida ja respektierida teiste inimeste unikaalsust.

„Ei see ega ...“ väljavaate juurde kuulub liikumine ühe inimese isiklikust teadmisest

intersubjektiivse teadmiseni, kus dialoogi kaudu tekib jagatud arusaam olukorrast, edasiliikumise võimalustest ja kus kõik osalised taipavad, mida nemad olukorrast edasiliikumiseks teha saavad. (Seejuures ei ütle keegi teisele, mida too tegema peab.) Keskne protsess on dialoog ja see viis, kuidas dialoogis ollakse.

Kuidas on võimalik saavutada dialoogilisust ja „ei see ega ...“ olemise viis? Alustada tuleb inimese olemuse aspektide kirjeldamisest ja seejärel pöörata tähelepanu sellele, mis inimesi kriisis pidurdab dialoogilisuseni liikumisel. Neid nähtuseid tundes on võimalik hoida pidet ja liikuda raskustest läbi ning jõuda kriisides dialoogilisuseni.

Inimloomus kujuneb mitmekesistes suhetes

Inimloomus kujuneb väikelapse east polüfooniliste suhete kontekstis (Seikkula ja Arnkil 2019). Võiks öelda, et on terve külatäis inimesi, kellega väike laps juba suhtleb. Igaüks neist inimestest esindab mingisuguseid hääli. Lapse jaoks aktiveeruvad need hääled ehk konkreetse inimese vaated, käitumine iga kord, kui ta selle inimesega kokku puutub (nt ema kõnele reageerib ühtmoodi, vanaisa kõnele teistmoodi). Inimene kujuneb välja polüfoonilistes suhetes. Polüfoonilisuse ja paljude väga erinevate suhete keskel olemine ei ole inimesele võõras. See on üks aspekt, mida arvestada.

Kriisides võivad avalduda inimestes sisemised protsessid, mis pärsivad võimet kuulata polüfooniat ja otsida dialoogi. Tavaolukorras suudetakse polüfoonilisusega toime tulla, kuid kriisis see muutub.

Kõigepealt, ootamatu kriis mõjub nagu emotsionaalne tõke ja tuleviku võimaluste nägemise blokeering. Kriisi kogemus takistab ligipääsu inimeste psühholoogilistele ressurssidele (Seikkula ja Arnkil 2019). Sel

hetkel tundub sees olijatele, et olukorrast väljapääsu ei ole. Tuleb teada, et inimestes on psühholoogilised ressursid tegelikult olemas, kuid kontakt nendega on kriisihetkel ära lõigatud.

Inimene kujuneb välja polüfoonilistes suhetes.

Teiseks, kriisis kipuvad inimesed isoleeruma ehk omaette tõmbuma. See on loomulik reaktsioon ootamatule olukorrale (mille üheks osaks võivad olla pingelised suhted). Teatavatel hetkedel või mingi aja vältel võib näida võimatu tulla kokku ja koos tuleviku üle mõelda. (Kuigi just siis on vajadus dialoogi järele kõige suurem).

Kolmandaks, muret tekitavas olukorras ja kriisis kerkib vastupandamatu soov monoloogilise ja autoritaarse diskursuse järele. Inimestel on raske taluda uut, muutunud ebamugavat olukorda ja loodetakse saada üks õige ning kiire vastus, et kriisist välja saada. Kuid see on ohtlik. On vaja mõista, et autoritaarne vaade olukorrale on piiratud ja autoritaarne diskursus on Bakhtini (1984) sõnul lõplik. See, kes autoriteedina ütleb, kuidas olukord näib ja mida tuleb teha, teeb oma otsused kiiresti ning ootab, et teised kuulaksid vaatekohast ära, nõustuksid ja tegutseksid selle kohaselt. Monoloogiline vastus katkestab dialoogilise protsessi. Kuid tegelikult just dialoogis saaks koos hakata üksteist kuulates taipama, missuguse olukorraga päriselt silmitsi seistakse. Monoloog väljendab soovi saavutada kontroll olukorra ning teiste inimeste mõtete ja tegude üle.

Neljandaks, kriisis võib olla muretsemise foon väga tugev, on paigal tammumise tunne ja ükski kiiresti pähe tulev lahendus ei näi mõistlik. Kellelgi aga ei ole pakkuda

head kiiret lahendust, seetõttu hakatakse süüdistama. Süüdistatakse üksteist, süüdistatakse teisi organisatsioone ja nende teenuseid, vastutavatel kohtadel inimesi (Seikkula ja Arnkil 2006), näiteks nägime seda, kui Eestisse jõudis suur hulk Ukraina põgenikke. Ka see on loomulik nähtus ebanormaalsena tajutavas olukorras. Kuid teadma peab, et kui lahendus oleks juba olemas, s.t varem välja kujunenud, siis situatsioon ei oleks inimeste jaoks kriis, vaid ebameeldiv raskus, mis tuleb ületada. Peab vahet tegema, mis on kriis ehk seni tundmatu olukord ja mis on ebameeldiv raskus ehk üsna tuttav olukord, ebameeldiv ja häiriv, kuid mille tarvis on vahendid olemas. Kui olukord on ootamatu, talumatult raske ja kriis, siis ei ole veel lahendust olemas ega tasu proovidagi midagi inimestele peale suruda (Seikkula ja Arnkil 2006).

Kuidas ebakindlusega toime tulla?

Kriis on emotsionaalselt raskesti talutav olukord. Raskeks teeb olukorra asjaolu, et kiiret lahendust ei ole ega ole teada, kui kaua tuleb olla olukorras, mida on väga raske taluda.

Esimene oluline aluspõhimõte on ebakindluse tolereerimine (Arnkil ja Seikkula 2015). Selleks et inimesed suudaksid sallida ebakindluse kestmist teatud aja vältel, on vaja kujundada omavaheline usaldus ja koos olemise turvalisus. Sest ebakindlust on võimalik taluda koos inimestega, kellega ollakse kontaktis.

Turvalise suhtlusruumi kujundamist alustades saab (spetsialist) märgata inimesi ja seejärel tunnustada neid kui inimesi (nt öeldes „Ma näen, kuidas olukord teile korda läheb ja kuidas te soovite anda enda poolt kõik, mis võimalik, et lahendust leida“). Märkamine ja tunnustamine

vähendavad ärevust ning suurendavad omavahelise seotuse tunnet, mis tähendabki, et nad suurendavad turvatunnet.

Tõeline kontakt ja kogemus, et kuulatakse ning kuuldakse, on piisav, et taluda olukorra ebakindlust.

Tunnustamisele järgnev samm on teadlikult kujundada õhkkond, kus inimesi ja igäihe teistsugusust aktsepteeritakse tingimusteta. Dialoogilise ruumi kujundajate ülesanne on tekitada suhtlusruum, kus ükski inimene ei pea tundma, et ta peaks mõtlema või tundma teisiti, kui ta tunneb, või tal ei ole õigus selles, mida ta räägib (Olson jt 2014).

Spetsialistid vastutavad, et kohtumistel saaks igäüks ennast väljendada ja kellegi häält ei kustutataks (või ta ise ei kustutaks seda). Selleks on vaja kujundada psühholoogiliselt turvaline ruum, kus inimesel on piisavalt avarust olla see, kes ta on.

Tõeline kontakt ja kogemus, et kuulatakse ning kuuldakse, on piisav, et taluda olukorra ebakindlust. Ebakindlas olukorras tekib turvalisus teiste inimestega kontaktis olemise kaudu. Kuid ei piisa üksteise olemasolu teadmisest, vaid vaja on tõelist kontakti, kus kõik osalised saavad aru, et nad on samas olukorras, nad jagavad sama kogemust, keegi ei aseta ennast olukorrast väljapoole, keegi ei tunne end olukorras sees olijate tõttu ohustatuna ja iga inimene tunneb, et teda on sügavalt kuulatud. **S**

Viidatud allikad

- Andersen, T.** (1995). Reflecting processes; acts of forming and informing. Teoses: S. Friedman (toim.), *The reflecting team in action* (11–37). New York: Guilford.
- Andersen, T.** (2007). Human participating: human „being“ is the step for human „becoming“ in the next step. Teoses: H. Anderson ja D. Gerhart (toim.), *Collaborative therapy. Relationships and conversations that make a difference*. New York: Routledge/Taylor & Francis.
- Arnkil, T. E., Seikkula, J.** (2015). Developing dialogicity in relational practices: Reflecting on experiences from open dialogues. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 36(1), 142–154.
- Bakhtin, M.** (1984). Problems of Dostojevskij's Poetics. *Theory and History of Literature*: Vol. 8. Manchester: Manchester University Press.
- Olson, M., Seikkula, J., Ziedonis, D.** (2014). *The key elements of dialogic practice in open dialogue: Fidelity criteria*. Worcester, MA: The University of Massachusetts Medical School.
- Seikkula, J., Arnkil, T. E.** (2006). *Dialogical Meeting in Social Networks*. H. Karnac Books Ltd.
- Seikkula, J., Arnkil, T. E.** (2019). *Open Dialogues and Anticipations. Respecting Otherness in the Present Moment*. Helsinki: PunaMusta Ltd.

Riina Järve-Tammiste, MSW
sotsiaaltöötaja, Pool&loop OÜ asutajaliige

Haavatavus kui tugevus

Kuidas tuleb pere toime kaotuse ja leinaga, kui lähedase vaimne tervis esitab väljakutseid? Me saame olla tugevad, kui oleme kogunud, kuidas tunda ennast nõrgana. Iga selline sündmus annab võimaluse õppida mõistma oma tugevaid külgi ja olla teistele suunanäitaja.

Inimestena oleme haavatavad. Haavatavaks muudavad meid traumaatilised sündmused, mis tekitavad stressi ja mõjutavad vaimse tervise tasakaalu ning võimekust olukorda ohjes hoida. Traumaatiline sündmus võib olla sõda, vägistamine, tulekahju. Kui kaotatakse töö, mis oli eksistentsi kese, on see traumaatiline sündmus. Kui koolis kiusatakse, on see traumaatiline sündmus. Traumaatiline sündmus tekitab tühjuse ja lootusetuse tunde, vaenulikkuse enda ja oma eksistentsi vastu, raskusi emotsioonidega toimetulekul. (Perrotta 2019)

Kuigi inimene on võimeline traumaatilise sündmuse unustama, elab ta hiljem selle vaimselt ja füüsiliselt uuesti läbi.

Kuigi inimene on võimeline traumaatilise sündmuse unustama, elab ta hiljem selle vaimselt ja füüsiliselt uuesti läbi, sest sündmus ja selle ajal kogetud emotsioonid

talletuvad mälus ning uuesti läbi elamiseks piisab mõnest päästikust (ingl *trigger*) (Cowen ja Keltner 2021). Näiteks vaimse tervise probleeme kogunud inimesele piisab psühhiaatria haiglast mööda sõitmisest, et kogeda uuesti tegevust ja emotsioone, mis on selle kohaga seotud.

Me saame olla tugevad, kui oleme kogunud, kuidas tunda ennast nõrgana. See ei tähenda, nagu tuleks mõelda, et negatiivsed elusündmused on antud meile kindla põhjusega, kuid iga selline sündmus annab võimaluse õppida mõistma oma tugevaid külgi ja olla teistele suunanäitaja.

Kaotus ja lein

Sõnadega „kaotus“ ja „lein“ seostub tavaliselt surm, lähedase lõplik kaotus. Kuid neil sõnadel on ka teisi tähendusi. Kaotuse tunne võib kaasneda lähedastest eraldumisega, töövõimetuks jäämisega, võõrsile kolimisega, ümberasumisega, tööst ilma jäämisega, lapse sünniga, pensionile jäämisega, erialaoskuste kadumisega (Parkers 1998).

Ka psüühikahäirest teada saamine on haigestunule šokk ja sellest algab leinaprotsess, sest kaotatakse nii sisemine kui ka väline maailm – kõik, mis on olnud minevikus tähenduslik, on kadunud ega teata, kuidas igapäevaeluga hakkama saada ning mida toob tulevik (Mauritz ja van Meijel 2009). Pereliikmed kaotavad lähedase haigestumisel peale majandusliku turvalisuse, rolli ühiskonnas, usu paremasse elusse, oskuste, igapäevarutiini ja kontrolli elu üle ka inimese, kelle tulevikku on idealiseeritud, kuid see kaotus ei ole lõplik, sest inimene jääb alles, lihtsalt muutununa (Richardson jt 2013).

Psüühikahäirega elava lähedase eest hoolitsevad vanemad on vanemad kogu eluks: kaotades oma lapse võimalused, kaotavad nad ka oma vabaduse (Ryan 1993). Seega tuleb vanemana leida jõudu olla toeks, ise samal ajal tuge vajades ja oma isikliku taastumisprotsessiga ning leinaga tegeledes.

Leinaprotsess ja selle toetamine

Elumuutuste vastuvõtmiseks tuleb leida jõudu ja läbida areng, mida nimetakse leinaprotsessiks. Seda on Kübler-Ross (1969) kirjeldanud viie-etapilisena.

1. Eitamine ja isolatsioon
2. Viha
3. Kauplemine
4. Depressioon
5. Leppimine

Toetav isik, abistaja peab väga hästi tajuma, millises leinaprotsessi etapis inimene on, ja mõistma, miks ta käitub nii, nagu käitub. Survestamine pärsib leinaga leppimiseni jõudmist. Kui inimene on näiteks eitamise etapis ja soovib ennast tühjaks rääkida sellest, mis ja miks juhtus, tuleks leida

võimalus ta ära kuulata. Ei ole harv, kui oma muret jagades saadakse vestluspartnerilt vastus, mis sisaldab süüdistusi, et ollakse elus valesid valikuid teinud. Sageli lisandub süüdistustele halvaks panu ja tõrjumine. Viha etapis võidakse soovida kohtuda teiste sarnast lugu kogenud inimestega, et aru saada, kuidas neil läheb. Sel ajal võib soovitus minna koolitusele, kus räägitakse psüühikahäire diagnoosidest, tunduda survestamise ja tegeliku olukorra mittemõistmisena. Taastumiseks on vaja aega ja mõistmist.

Elumuutuste vastuvõtmiseks tuleb leida jõudu ja läbida areng, mida nimetakse leinaprotsessiks.

Maailma Terviseorganisatsiooni andmetel elab 13% maailma elanikkonnast psüühikahäiretega, skisofreeniaga üks täiskasvanu 200-st (WHO 2022). Haigestunutel on omakorda pereliikmed ja teised lähedased, keda olukord mõjutab. See tähendab, et maailmas on üsna palju inimesi, kes kogevad kaotust ja läbivad leinaprotsessi psüühikahäirete mõjude tõttu.

Haavatavus või tugevus

Sõprade, sama kogemusega kaaslaste, pereliikmete ja vaimse tervise spetsialistide pühendumuse ja toetuseta on personaalne taastumine (Narusson 2021) ning oma koha leidmine ühiskonnas (Noiseux ja Ricard 2008) samahästi kui võimatu. Avatud Dialoogi meetodi (Seikkula ja Alakare 2004) rakendamine on näidanud, et personaalseks taastumiseks on oluline, kui psühhoosi avaldudes teeb haigestunu kogu turvaline võrgustik koostööd esimese 24 tunni jooksul (Narusson 2021).

Pool&looP OÜ peab väga oluliseks pere- ja võrgustikutööd, väga tähtis on see eelkõige kriisi ajal ning oleme näinud selle mõju osalejatele. Oleme näinud, kuidas mõjuvad psüühikahäirega seotud kaotused ja leinaprotsess ning mida tajutakse kogedes sellega kaasnevat kaotusi, ebaõnnestumisi ja pettumisi. Oma töös peame aitama peredel seada eesmärged edaspidiseks, sest lootus on edasiviiv jõud.

Tugevad küljed aitavad haavatavusega toime tulla.

Leinaprotsessis vanemale, kelle üks ja ainus eesmärk on saada endine rõõmus laps tagasi, ei ole aga võimalik lubada, et ta oma eesmärgi saavutab. Kuid saame olla toeks, et ta saaks leinaprotsessi ajal avastada oma tugevad küljed ja neid kasutama õppida.

Kõikehõlmava rehabilitatsioonikäsitle (ingl *comprehensive approach of rehabilitation* – CARE) meetodikas kirjeldatud maatriks põhineb viiel tugeval küljel: 1) ma soovin, 2) ma oskan, 3) ma olen, 4) mul on, 5) ma tean (Wilken ja den Hollander 2015). Tugevad küljed aitavad haavatavusega toime tulla.

Oleme näinud, et kui laseme leinaprotsessil loomulikult kulgeda ja oleme sealjuures mõistvalt toeks, leiavad lapsevanemad üles oma tugevad küljed.

- Eitamise etapis võib avastada, kes ma olen: olen võitleja, ellujääja, abikaasa, sõber, töökaaslane.
- Viha etapis võib õppida teadvustama, mis mul on: mul on olemas võimalused olla armastatud, teha tööd, õigus teha nalja, õigus naerda. Võib avastada, et mul on sotsiaalsed rollid ja ma tegutsen nendes rollides.
- Kauplemise etapis võib avastada, mida ma tean: olen elus teinud otsuseid täpselt nii, nagu otsuste tegemise ajal oskasin ja minu oskused otsuseid teha arenevad.
- Depressiooni etapis võib avastada, mida ma tahan: mul võib tekkida soov olla uuesti õnnelik.
- Leppimise etapis võib avastada, mida ma oskan: mul on võimalik õppida, töötada, laulda, tantsida.

See on igapähele individuaalne, millises leinaprotsessi etapis milline tugev külg avastatakse, kuid iga avastus on väärtus omaette. Tavaliselt on vaja toetust ja suunamist, et leinaprotsessis märgata oma kogemustes avaldanud tugevaid külgi. Kui ollakse neid teadvustanud, võib tugevaks küljeks saada ka arusaam, et endist last tagasi saada ei ole võimalik, kuid saab tundma õppida uut inimest koos tema potentsiaaliga: inimest koos tema haigusega (Berry 1997).

Toetusvõimalused peredele

Pool&looP on kogukonnale suunatud keskus, mis mujal maailmas on tuntud kui Recovery Learning Community, kus kogemusõppe kaudu leitakse taastumisvõimalusi kogu perele. Oleme oma tegevust laiendanud ja peale täiskasvanute on klientideks nüüd ka lapsed.

Oleme pereliikmetega rohkem töötanud individuaalselt, kuid näeme, et käesoleval aastal on vaja alustada peredele mõeldud toetust pakkuva ja tugevaid külgi otsida aitava rühmatööga. Kui tekib huvi, saab meiega ühendust telefonil 5551 2119 või e-postiga pool.osauhing@gmail.com.

Viidatud allikad

- Berry, D.** (1997). *Living with Schizophrenia: The Carer's Story – An Introductory Video and Booklet for Carers and the Professionals Who Work with Them*. London: Institute of Psychiatry.
- Cowen, A. S., Keltner, D.** (2021). Semantic space theory: A computational approach to emotion. *Trends in Cognitive Sciences*, 124–136.
- Kübler-Ross, E.** (1969). *On death and dying*. New York: Macmillan.
- Mauritz, M., van Meijel, B.** (2009). Loss and Grief in Patients With Schizophrenia: On Living in Another World. *Archives of Psychiatric Nursing*, 3, 251–260. doi:10.1016/j.apnu.2008.06.006
- Narusson, D.** (2021). *Lootuse hoidjale*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Noiseux, S., Ricard, N.** (2008). Recovery as perceived by people with schizophrenia, family members and health professionals: A grounded theory. *International Journal of Nursing Studies*, 45, 1148–1162. doi:10.1016/j.ijnurstu.2007.07.008
- Parkers, C. M.** (1998). Coping with loss. Bereavement in adult life. *National Library of Medicine*, 316, 856–859.
- Perrotta, G. (2019). Psychological Trauma: Definition, Clinical Contexts, Neural Correlations and Therapeutic Approaches. Recent Discoveries. *Current Research in Psychiatry and Brain Disorders*.
- Richardson, M., Cobham, V., McDermott, B., Murray, J.** (2013). Youth Mental Illness and the Family: Parents' Loss and Grief. *Journal of Child and Family Studies*, 22, 719–736. doi:10.1007/s10826-012-9625-x
- Ryan, K. A.** (1993). Mothers of adult children with schizophrenia: an ethnographic study. *Schizophrenia Research*, 11, 21–31. doi:https://doi.org/10.1016/0920-9964(93)90034-G
- Seikkula, J., Alakare, B.** (2004). Avoin dialogi: vaihtoehdotoin näkökulma psykiatrisessa hoitojärjestelmässä. *Aikakauskirja Duodecim*, 289–296. www.duodecimlehti.fi/lehti/2004/3/duo94071
- Wilken, J. P., den Hollander, D.** (2015). *Supporting Recovery and Inclusion. Working with the CARE Model*. SWP Books Amsterdam.
- World Health Organization.** (2022). *World mental health report. Transforming mental health for all*.

Kairiin Nuudi
ajakirja Sotsiaaltöö toimetaja

Per Isdal: töö inimestega muudab meid inimestena

Menuka raamatu „Aitamise hind“ autor Per Isdal kutsub üles teadvustama mõju, mida avaldab abistavate elukutsete esindajatele nende töö ning jagab soovitusi, kuidas sellega toime tulla.

Sotsiaalkindlustusameti Ohvriabi ja Verge Eesti korraldasid mullu novembris Tallinnas elamus- ja inspiratsioonikonverentsi „Aitamise hind“, et innustada abistavate elukutsete esindajaid ja pakkuda praktilisi enesehoiu tööriistu. Konverentsi peaesineja oli Norra tunnustatud psühholoog ja psühhoterapeut Per Isdal. Artikkel põhineb tema ettekandel ja ajakirjale antud intervjuul.

Üks ja seesama küsimus

Per Isdal leiab, et abistavate elukutsete esindajate töö on alati kaks poolt: ühel pool on kõik positiivne, mis sellega kaasas käib, nagu näiteks klientide edulood ja tänutunne, teisel aga hind, mida tuleb tööst tasuda. Aitamise ja kaastunde hinnast räägitakse veel vähe.

Teiste abistajad, nagu näiteks psühholoogid, sotsiaaltöötajad ja terapeutid, peaksid senisest rohkem teadvustama, et töö, mida nad teevad, mõjutab neid endid. Inimestena on kõigil spetsialistidel tunded, nad on

empaatilised. „Meie tööga kaasas käivad terviseriskid on sekundaarne traumaatiline stress ja kaastundeväsimus,“ nendib Per Isdal oma ettekande alguses.

Per Isdal on 1987. aastast tegutseva organisatsiooni „Alternatiiv vägivaldale“ (Alternativ til vold) üks asutajatest. See oli kogu Euroopas esimene keskus meeste jaoks, kes kasutavad vägivalda oma naiste vastu. Nüüdseks on Isdal seega töötanud üle 30 aasta klientidega, kes võivad olla vägivaldsed.

„Mulle meeldis mu töö väga. See oli huvitav, põnev ja ootasin iga päev tööleminekut ning nõustamisi,“ meenutab Isdal oma esimesi tööaastaid. „Siiski oli mu elus üks väga tüütu ja ärritav asi. Ükskõik, kuhu läksin, küsiti mult ikka ja jälle üht sedasama nõmedat küsimust. Seda esitasid taksojuhid, endised õppejõud, mu sõbrad, baarmenid, mu ema,“ räägib ta. See küsimus oli „Kuidas sa jaksad nende jubedate asjadega töötada?“. Isdalile meeldis tema töö, sestap ei saanud ta sellest aru ja vihastas ning ärritus iga kord,

Per Isdal konverentsil „Aitamise hind“.

Foto: Tanel Murd

kui pidi sellele vastama. Psühholoogina aga oskas ta seda mitte välja näidata ja vastas alati viisakalt: „Tegelikult on see tore ja põnev töö. Ja pea meeles, et mind on õpetatud sellega hakkama saama.“

Siiski lükkas see viha ja ärritus tema sees käima mingi protsessi. Ta hakkas mõtlema, miks nii küsitakse. Alles pärast kümnet aastat tööd terapeudina mõistis ta, et võib-olla küsivad kõik seda, sest see on kõige ilmselgem küsimus üldse. Aga millegipärast on abistajate emotsioonid tabuteema. Nii jõudis Per Isdal järeldusele, et tegelikult tuleks kõigil teiste aitajatel endalt aeg-ajalt küsida: „Kuidas ma saan hakkama nende raskete asjadega, mis minu tööga kaasas käivad?“

Kui Isdal pidi 1997. aastal ühel konverentsil üles astuma, otsustas ta sellele küsimusele lõpuks ausalt vastata. Ta ütles: „Tegelikult olen ma nii väsinud ja õnnetu kõigi nende jubedate asjade tõttu, millega töö kokku

puutun. Olen inimesena muutunud, näen pea igal ööl luupainajaid ja tihti vilksatavad mu alateadvusest läbi kohutavad vägivaldsed pildid. Mind vaevavad peavalu, keskendumisraskused ja seedehäired. Olen kaotanud lootuse ja mulle tundub, et kõik, mida teen, on kasutu. Mõnikord on mul tahtmine oma klient maha lüüa ning aeg-ajalt kogen ka teisi agressiivseid impulsse ja soove. Tunnen, et kõikjal on ainult kurjategijad, pedofiilid ja vägistajad ning ma ei julge oma lapsi üksi õue mängima lasta. Olen kodus sageli vihane, norin töö juures tüli ja leian, et enamik inimesi, kellega ma kohtun, on idioodid. Vihkan palju ja paljusid. Ma ei taha inimesetega suhelda, eelistan kodus mõttetuid tele- saateid vaadata. Mu maitse on muutunud: olen hakanud kuulama kantrimuusikat ning vaatama romantilisi komöödiaid, mida ma varem ei teinud. Mul on häbi. Aga muidu on mul elus kõik hästi.“

Kuigi need tunded ei olnud talle võõrad, oli ta neid seniajani usinalt vältinud. See oli esimene kord, kui ta jõudis äratundmisele, et töö on teinud temaga nii mõndagi.

Töö jätab jälje

Kuigi psühholoogiaõpingud olid kestnud kuus aastat, jõudis Isdal neile tagasi vaadates järeldusele, et teda polnud ette valmistatud selleks, mida töö võib temaga teha, ega ka selleks, mida saaks teha, et seda ennetada. „Pigem oli meie väljaõpe kantud uskumusest, et kui oleme piisavalt kvalifitseeritud, siis suudame kõigega toime tulla, olenemata sellest, kui hullumeelne, hälbiv või hirmutav see ka oleks. Professionaalidena peame suutma oma tunded ja reaktsioonid kõrvale jätta,“ meenutas Isdal oma kogemust ülikooliajast. Õppejõududelt kõlas pigem nõuandeid stiilis „Ära võta tööd koju kaasa“.

Kõigil teiste aitajatel tuleks endalt aeg-ajalt küsida: „Kuidas ma saan hakkama nende raskete asjadega, mis minu tööga kaasas käivad?“

Üliõpilasena tundus see Isdalile hea nõuandena ja nii otsustaski ta, et oma tööd ta küll koju kaasa ei hakka võtma. „Aga ilmnes, et ma ei suuda seda teha. See tuli minuga kaasa – nii ärevusena kui ka mu mõtetega ja mõtlesin ka vabal ajal sellele, kuidas mu kliendid toime tulevad,“ kirjeldab ta. See aga tekitas tunde, nagu oleks ta nõrk psühholoog: „Uskusin, et kõik teised psühholoogid suudavad seda. Nüüdseks tean, et see on täielik jama, see pole inimlikult võimalik.“ Per Isdali arvates peaks erialaharidus meid valmistama hoopis ette selleks, et paratamatult tuleb töö ka koju kaasa: „Me oleks pidanud ülikoolis õppima, kuidas töö

mõjuga hästi toime tulla, et see ei mõjutaks liialt meie teisi tähtsaid rolle elus.“

Tööga, mis seisneb teiste aitamises, käivad kaasas sügavad muljed, kuid inimestena on meil suurepärane oskus asjadega harjuda: harjuda pea kõigega nii, et peagi tundub see normaalsena. „Arvan, et on tähtis endale aeg-ajalt meelde tuletada, milles meie töö seisneb ja millega me iga päev või iga nädal kokku puutume,“ selgitab Isdal. Meeles pidamiseks, mis tüüpi muljed tema iga-päevatööga kaasas käivad, on ta endale kokku pannud fotoseeria.

- Pilt, mis meenutab vestlusi rasketest asjadest. Terapeudina tuleb tal iga päev istuda vastamisi inimestega, kes räägivad kohutavaid lugusid vägivallast ja teistele haiget tegemisest. Samuti jubedaid lugusid sellest, mida nad ise lapsepõlves kogesid.
- Pilt, mis kujutab naistevastast vägivalda. Per Isdalil on kaks tütart ja naine. Lood sellest, kuidas naised on tõsiselt viga saanud, mõjutavad teda. Ta ei näe oma töö juures haavu ega verevalumeid päriselt, aga näeb neid lugude kaudu, mida mehed räägivad.
- Pilt, mis kujutab enesevigastamist. See pilt on teraapiakabinetis tavapärane ja seda on valus näha.
- Pilt, mis kujutab surma. Töö, mida ta teeb, on elu ja surma piiril. Tal on olnud kliente, kes on teinud enesetapu. Mõte sellest, et mõni klientidest võib seda teha, käib temaga kaasas ka väljaspool kabinetti.

Pikaajalised üleelamised muudavad meid

Per Isdal mõistis juba 1997. aastal, et see, mida ta koges, oli seotud tema tööga. Kuid selleks, et mõista, kui ulatuslik see mõju on, kasutas ta meetodit, mida nimetab

inventuuriks. „Selleks tuleb vaadelda oma elu erinevaid valdkondi, nii nagu inventuuri ajal vaadatakse poes järgemööda üle osakonnad,“ kirjeldab ta.

Esimest korda oma elu inventuuri tehes meenutas Isdal elu enne seda, kui oli vägi-valdsete meestega töötamist alustanud ja teise ringi oma „poes“ tegi ta 15 aastat hiljem. „Esmalt üritasin saada üldmulje: mis mulle vastu vaatab?“ kirjeldab ta protsessi. Ta märkas, et on tõsisem, aga ka vihasem inimene kui varem. Seejärel vaatles ta oma elu erinevaid osiseid.

„Mu muusikamaitse oli muutunud, telekast vaatasin uudiste, poliitdebattide ja dokumentaalide asemel hoopis tõsielusarju. Varasemast kohaliku filmiklubi liikmest oli saanud romantiliste komöödiate fänn,“ kirjeldab Per Isdal, mis talle inventuuri ajal vastu vaatas. Lisaks: varem oli lugemine olnud tema suur kirk, kuid nüüd ei suutnud ta tõsisemaid teoseid üle paarikümne lehekülje lugeda ja öökapi oli kogunenud poolleiolevate raamatute virn. „Pärast aastaid vägivallaga töötamist otsisin lihtsalt midagi toredat ja kergemat,“ järeltas Isdal inventuuri põhjal. Kõige hirmuäratavam aga oli sõpruse ja sotsiaalsete vajaduste muutus. „Olen alati olnud ekstravert, mulle meeldis inimestega kokku saada ja nendega suhelda. Aga pärast vägivallaga pikalt töötamist tahtsin lihtsalt üksi olla ja et mind rahule jäetaks. Mind ärritas see, kui keegi mind kuhugi kutsus,“ kirjeldas ta olukorda, kuhu oli toona jõudnud.

Võib muidugi mõelda, et see on lihtsalt vanusega kujunenud muutus. Aga tegelikult sai Per Isdal peagi aru, et need on kõik stressi sümptomid: tal oli sekundaarne traumaatiline stress. „Töö oli keeruline, seega kõik muu, mis nõudis ajult pingutust, tõrjusin elust välja. Kogu mu keha ja meel otsis asju, mis oleks lihtsad, armsad ega nõukas mult

midagi.“ Nii hakkas ta mõistma kaastunde-väsimuse olemust.

Per Isdal lõpetas oma ettekande sellega, kuidas temani jõudis teadmine, milline mõju võib abistajale endale olla tööl, mille keskmeks on teiste abistamine. Ettekandele järgnenud intervjuus soovisin aga teada, mida saavad sotsiaaltöötajad (sh lastekaitsetöötajad), psühholoogid, terapeutid jt ära teha, et selle mõjuga toime tulla.

Tabuteema päevalgele

Tihti eeldatakse, et professionaalsed abistajad oskavad oma emotsioonidega toime tulla. Per Isdal aga näeb nii oma kogemusele tuginedes kui ka Põhjamaades ettekandeid pidades, et tegelikkus on midagi muud „See pole tõsi, meile ei anta ülikoolist kaasa tööriistu, mille abil tulla toime valuga, mida klientide elust endale kaasa saame. Meid õpetatakse olema tugevad, intellektuaalsed, kuid meid ei õpetada inimestena toime tulema nende olukordadega,“ ütleb ta.

Spetsialistidel tuleb mõista, et kõigega pole võimalik ise toime tulla.

„Spetsialisti inimlikkus on meie jaoks tabuteema. Me ei tunnista oma enda valu, mis pikemalt selles valdkonnas töötades meid vägagi mõjutab,“ kirjeldab Isdal. Just selle tabu murdmine ja teadlikkuse suurendamine on olnud tema töö eesmärk juba mõnda aega. „Ka konverentsiettekande eesmärk oli just eelkõige see tabu päevalgele tuua,“ ütleb ta ja lisab: „Me peame sellest rääkima hakkama, sest ainult nii saame tunda, et oleme normaalsed, kui nii tunneme. Ja see aitab valuga toime tulla.“

Kuid sellele võib läheneda ka teise nurga alt. Nimelt hakkab spetsialisti kehv

enesetunne paratamatult peatselt mõjutama ka seda, kui hästi ta tööülesannetega toime tuleb. „Me ei suuda enam teisi sama hästi aidata nagu varem, seega on meiega toimival ka tagajärg klientidele ja nende toimetulekule,“ nendib Isdal ja ütleb, et tegelikult kirjutaski ta raamatu „Aitamise hind“ eelkõige just oma klientidele.

Kuidas aga on Per Isdal suutnud jätkata töötamist vägivaldsete klientidega? Nüüdseks on ta seda teinud juba 35 aastat. „Eks selle taga ole abistamise teine külg ehk kuigi on olnud raske, on töö siiski ka tähendusrikas ja pakub rahuldust.“

Kogemuse jagamine

Per Isdal leiab, et tal ei olnud otseselt tege mist läbipõlemise, vaid pigem sekundaarse traumaatilise stressihäirega, sest kõigi tema klientide lugudes kumavad läbi vägagi traumaatilised teemad. „Sekundaarne traumaatiline stress pole diagnoosina rahvusvahelises haiguste klassifikatsioonis RHK-10, kuid on ametlik diagnoos Ameerika psühhiaatrie assotsiatsiooni klassifikaatoris DSM-5. Seega tunnista takse seda töökeskkonna terviseriskina,“ kirjeldab Isdal ja tunnistab, et koges omal ajal kõiki sekundaarse traumaatilise stressi sümptomeid: alateadvusesse ilmuvad kohutavad pildid, luupainajad, probleemid emotsioonide reguleerimisega ja vältimine. „Mingil etapil kogesin oma karjääris teataval määral kindlasti ka kaastundeväsimust. Sellest hoolimata meeldis mulle mu töö alati, isegi siis, kui see oli valus,“ ütleb Isdal. Ta lisab: „Ma arvan, et paljud terapeutid tunnevad sama.“

Teda aga aitaski just see, kui ta hakkas endaga juhtunust avatult rääkima ja oma kogemust jagama. Nõnda mõistis ka ta ise paremini oma probleemide põhjuseid. „Kõik läks palju lihtsamaks. Mul olid

sõnad, millega oma kogemust kirjeldada, ja mõistsin paremini, mis minuga oli juhtunud,“ lausub ta.

Nõnda hakkas ta ka rohkem tähelepanu pöörama enesehoiule. Töötanud aastaid kõige keerulisemate klientidega, leidis ta, et nii ei saa ta enam jätkata. „Pidin leidma tasakaalu: töötan mõne väga raske juhtumiga ja siis jälle mõne kergemaga,“ räägib Isdal. Töötades kõige valusamate lugudega, nagu näiteks laste seksuaalne väärkohtlemine, peaks sellist tööd võib-olla tegema maksimaalselt seitse aastat ning seejärel võtma pika, näiteks viieaastase pausi, sest see töö on lihtsalt nii karm.

„Ma arvan, et valuga, mis tööga kaasas käib, on võimalik õppida koos elama, aga sellel ikkagi on oma hind. Olles valinud abistava elukutse, tuleb sellega leppida,“ ütleb Isdal. Siis jätkab ta aga näitega, mille toob ka oma raamatu alguses: „Kui andsin aastaid tagasi Norra raadiojaamale pika intervjuu, küsis saatejuht mu käest: „Kui oleksid teadnud seda kõike, mida sa täna tead, kas oleksid siis ikkagi valinud sama ameti?“ Ma vastasin: „Jah, kindlasti.“ Järgmine küsimus kõlas: „Kui sa tead seda kõike, mida täna tead, kas soovitaksid oma lastel valida sama elukutse?“ Ja sellele oli mu vastus resoluutne „ei“.“

See intervjuu pani teda tõsiselt järele mõtlema. Ta mõistis, et valu, mida ta mingis oma eluetapis koges, oli tõesti suurem, kui oleks pidanud olema. Tänu sellele on ta aru saanud, kui tähtis on emotsioonide kuhjumist ennetada ja ka teistele ennetavaid meetodeid tutvustada. „Ma usun, et me ei saa seda valu eemaldada, tehes rõõmsaid asju, praktiseerides tänulikkust, mediteerimist vms. Sellest lihtsalt ei piisa. Selle valuga tuleb hoopis leppida ja nii-öelda leida endas enesekaastunde mehhanismid,“ kirjeldab ta oma seisukohti. Nii töötas Per Isdal välja näiteks laagrilõkke

meetodi, mida nimetab ka terapeutide puhastustuleks.

Väljaõpe

Isdal peab oluliseks, et nendest teemadest räägitaks avatult ka tudengitele. Nad peaks olema paremini valmis selleks, et töö muudab neid inimesena. „Probleem on selles, et paljud õppejõud ja koolitajad pole ise praktikuks töötanud või jääb nende kogemus juba mitmekümne aasta taha,“ märgib Isdal. Ühe lahendusena näeb ta praktikute senisest suuremat kaasamist väljaõppesse. „Mingil põhjusel oleme väljaõppes pjestaalile tõstnud just akadeemilisuse, nagu oleks teooria ja akadeemilisus kuidagi praktikast olulisem. Tegelikult vajame mõlemat,“ kirjeldab Isdal ja rõhutab, et sama kogevad väga paljude erialade esindajad, mitte ainult sotsiaaltöötajad ja psühholoogid.

Ta on õpetanud ka vähipatsientidega töötavaid õdesid, politseinike, kohtunikke, õpetajaid. „Kõik, kes töötavad inimestega, kogevad sama. Jah, erinevusi on selles, kui traumaatiline, raske või valulik on reaalsus, millega tööl kokku puutud, aga midagi on seejuures ka universaalset: inimestega töötamine mõjutab sind ja sa hakkad mingit osa nende inimeste elust justkui endaga kandma,“ rõhutab ta. „See võib olla nende valu, nende ärevus, nende agressiivsus, nende trauma.“ Isdal usub, et kõik võtavad tööd endaga koju kaasa: „Kuigi mitte päris kõik. On väike grupp, kes seda ei tee. Ja neil on diagnoos. Selle diagnoosi nimetus on psühhopaatia.“ Sest kui sul puudub empaatiavõime ja teiste inimeste elu keerdkäigud ei lähe sulle korda, siis on seda tööd lihtne teha. „Aga me ei taha ju, et sotsiaaltöötajad ja psühholoogid oleksid kõik psühhopaadid,“ muheleb ta kavalalt.

„Kuid Norras on seda põhimõttelist nihet juba kergelt märgata,“ ütleb Isdal. Kui

25 aastat tagasi esimesel konverentsil, kus ta oma kogemusest avatult rääkis, hakkasid saalis istunud psühhiaatrid ja psühholoogid talle lihtsalt diagnoosi otsima, siis nüüd räägitakse sekundaarsest traumaatilisest stressist ja kaastundeväsimusest juba mingil määral ka ülikoolides nii psühholoogidele, sotsiaaltöötajatele, lastekaitsetöötajatele, õdedele kui ka arstidele. See ongi olnud Per Isdali suurem eesmärk.

Juhtimine ja organisatsioonikultuur

Rääkimata ei saa jätta organisatsioonikultuurist ja juhtimisest. „Ma näen, et juhtidel on siin tegelikult kõige suurem roll. Nende ülesanne on luua töökoht, mis meid toetab ja kaitseb,“ jätkab Isdal. „Igas organisatsioonis tuleb luua tugisüsteem, pakkuda töönoustamist, „laagrilõkkeid“, toetada ning luua võimalikult hea keskkond selle raske töö tegemiseks. Toetava keskkonna loomine on tööandja, aga ka tiimi ja kolleegide vastutus, et luua üheskoos toetav õhkkond, kus üksteist märgatakse ja üksteisest hoolitakse. Ja alles siis tuleb see, mida ise ära teha saame,“ ütleb Isdal. „Norra seadused panevad küll vastutuse tööandjale, kuid päriselus nad vastutust ei võta.“ Ta näeb, et vaja on muuta poliitilist tahet.

„Muidugi on tervise seisukohast oluline, et meil oleks piisavalt vaba aega, saaksime looduses viibida, teha toredaid asju, aga see kõik ei võta ära valu,“ selgitab Isdal. Ta toob näite. Kui valu põhjus on midagi muud, näiteks on lähedane surnud, siis ei tulda ju soovitusena, et mine jalutama, tee midagi mõnusat, ole tänulik selle eest, mis sul on. „See valu tuleb vastu võtta ja sellesse kaastundega suhtuda,“ kirjeldab ta. Teisest küljest näeb ta taolisi soovitusi ebasobivana ka seetõttu, et niisuguste asjadega peaks tegelema justkui vabal ajal. „Ja kui

sellegipoolest tunned end halvasti, siis pole sa justkui olnud enesehoiust piisavalt hea," kirjeldab ta. See paneb vastutuse väga selgelt inimesele endale ja niisuguse mentaliteedi vastu peaksime kõik võitlema.

Per Isdal on olnud kogu elu ka juhi rollis. „Alternatiiv vägivallale“ on kasvanud 15 keskuse ja 105 psühhoterapeudiga organisatsiooniks. „Töötan seal ka ise, sestap oli minu jaoks väga tähtis kujundada hea organisatsioon.“ Olulised on enesetäiendamise võimaluste pakkumine, regulaarne töönõustamine ja „laagrilõkkes“, aga ka lisapuhkusepäevad. „Samuti sööme alati koos lõunat. Suhtlemine, toetuse tundmine, tunne, et oleme grupi liikmed – see kõik kaitseb meid selle valu eest, millega kokku puutume.“ Spetsialistidel tuleb mõista, et kõigega pole võimalik ise toime tulla ja ka neil on vaja teisi inimesi, kaastunnet, tuge, häid juhte.

Tööandjad ja otsesed juhid saavad palju ära teha töötajate toetamiseks, et nood suudaksid oma tööd aastaid teha. „Kliendid

vajavad häid spetsialiste, kes on värsked, kaastundlikud ja empaatilised. Läbipõlenud psühholoogid või sotsiaaltöötajad võivad omakorda kliente kahjustada,“ võtab ta kokku juhtide vastutuse.

Inimene ise kipub oma olukorda normaliseerima ega pruugi sümptomeid õigel ajal märgata. Seega peab Per Isdal oluliseks, et me kuulaks kolleege ja kaaslasi, kui nad on märganud meie olekus muutust. „Minu jaoks oli väga oluline aga hoopis tagasiside oma pojalt. Seitsmeaastasena küsis ta minult ükskord: „Isa, miks sa alati nii kurb oled?“ Mina ja kurb? See tuli mulle sel hetkel täieliku üllatusena!“ meenutab Isdal. Pojal oli tegelikult õigus, kuigi Isdal ise seda siis veel ei tundnud. Iseendaga on väga kerge kontakti kaotada. Valu tunnistamine ja sellega ühenduses olemine on parim, mida teha. „Pea vajalikuks veel kord rõhutada: professionaalsed abistajad kannavad päriselu kurbust, muret ja valu ning seda pole võimalik vältida,“ lõpetab ta meie vestluse kindlameelselt.

„Laagrilõkke“ vestlus aitab vabaneda kogunenud pingetest

Norra psühholoog ja psühhoterapeut Per Isdal usub siiralt, et see valu, mida abistajad endas kannavad, tuleb võtta omaks ja selleks on vaja aega ning kohta. Aja ja koha leidmist suure töökoormuse juures peab ta juhi ülesandeks.

Üks võimalus on Isdali enda väljatöötatud meetod „Laagrilõkke“, mille eesmärk on ennetada kaastundeväsimust ja sekundaarset traumaatilist stressi.

Selleks et meetod oleks ennetav, tuleb seda järjekindlalt korrata: sellest peab saama töö osa. Näiteks tehakse Per Isdali organisatsioonis „laagrilõket“ iga 14 päeva järel. Meetod põhineb traumapsühholoogia põhialustel.

Miks seda vaja on?

- Sest töö traumaga mõjutab inimese enda toimetulekut ja seda pole võimalik vältida.
- Kolleegid, kes töötavad koos, võivad hakata valu tõttu ka üksteist mürgitama.
- Sisemisest valust ja kurbusest tuleb vabaneda, kuid terapeutidel pole enamasti head meetodit, kuidas end justkui „puhastada“.
- Terapeute tuleb kohelda kaastundlikult ja neid mõista.

Rituaal

Laagrilõkke ümber istumiseks ei pea osalised end kuidagi ette valmistama, kuid meetodi juures on väga oluline keskenduda ja olla kohal. Selleks et seda oleks mugav korraldada, võiks osalejaid olla 5–7.

1. Osalejad istuvad ringis (lauda pole vahel).
2. Kõik kohaletulnud istuvad rahulikult omaette 2–3 minutit. Igaüks mõtleb oma klienditööle viimasel nädalal-kahel ja valib ühe emotsiooni, mis kerkib esile. Selleks võib olla viha, hirm, kurbus, ärevus, vastikus, lõbusus, jõuetus, rõõm, abitus, armastus, lootusetus, õnnelikkus, ebatavalisus, häbi, raev, süü vms. Üht sõna võib olla keeruline leida, kuid tuleks siiski leida üks kõige iseloomulikum emotsioon.
3. Osalejad järgnevad mõttes sellele emotsioonile kliendi või pere juurde, kust see emotsioon alguse sai, ja peegeldavad veidi oma mõtteis seda olukorda. Ka selleks on vaikuses 2–3 minutit.
4. Esimene osaleja jagab oma emotsiooni ja sellega seotud olukorda teistega.
5. Pärast seda, kui üks osalejatest on oma emotsioonist rääkinud, annab iga osaleja talle tagasisidet. Tagasiside on lühike kaastundlik kommentaar, justkui kinnitus, et sind kuulati. See võib olla empaa-tiline vastukaja, mis näitab, et sind mõistetakse ja sulle tuntakse kaasa. Näiteks „See tundub väga keeruline olukord“, „Ma tundsin sind kuulates kurbust, see on nii raske ja valus lugu“.
6. Järgmine osaleja jagab oma lugu ja teised kuulavad. Järgneb tagasisidering.

Esimene reegel on, et kui üks räägib, siis teised ei sega vahele. Kui jutustaja hakkab nutma, siis tuleb sel lasta juhtuda – pole vaja hakata lohutama, vaid inimesel peab olema võimalus oma emotsiooni välja näidata. Laagrilõkke ümber sobib ka naerda või vihastada.

Teine reegel on, et laagrilõkke ääres ei pakuta lahendusi ega tehta ettepanekuid, kuidas olukorda parandada. Lihtsalt jagatakse kaastunnet ja mõistmist.

Laagrilõkke kestus lepitakse eelnevalt osalejate vahel kokku, näiteks tund. Kui aeg saab täis, siis lõpetatakse. Mõnikord jõuavad kõik osalejad oma lugu jagada, mõnikord vaid üksikud.

Emotsioonid pole ohtlikud, need on elu osa. Kõik emotsioonid on tähtsad, ka ilusaid emotsioone on oluline jagada.

Eraelu või kolleegide suhtlusega seotud tunnetel pole laagrilõkke ääres kohta.

Millest tuleb nimi „Laagrilõke“?

Põhja-Ameerika julgeimal indiaanihõimul oli rituaal, et nad läksid igal aastal nädalaks metsikusse loodusesse ja süütasid laagrilõkke. Nad kogunesid ümber lõkke ja jagasid seal oma valu, hirme ja kurbust. Nad nutsid, värisesid üle keha ja kuulasid üksteist. Seda kõike tegid nad, sest uskusid: et olla tugevad ja julged, on neil vaja kohta, kus näidata oma tundeid, olla haavatav ning olla armastatud.

Ka töö terapeudina on karm ja nii tunduski Per Isdalile, et oma kaastunde, entusiasmi, lootuse ja julguse säilitamiseks tuleb leida koht, kus tundeid ja valu saab välja elada ning tunda end kuulatuna ja märgatuna.

Kõigi emotsioonide korral, mida me endas kanname, on meil kaks põhivajadust:

- 1) reageerida – anda sellele, mis toimub minu sees, kindel nimetus, panna see sõnadesse;
- 2) kogeda, et keegi tunneb kaasa, vastab kaastunde ja mõistmisega (ilma nõuanneteta, lahendusi pakkumata).

Üles tähendatud konverentsil „Aitamise hind“ Per Isdali töötoa põhjal.

Triin Raudsepp

Per Isdali „Aitamise hind“

Kohtasin raamatu „Aitamise hind“ autorit Per Isdali Oslos perevägivalda konverentsil, kus ta esines kaasahaarava ja ausa ettekan- dega sellest, mida teiste inimeste trauma- dega kokku puutumine abistavale spetsia- listile tähendada võib. See võib tähendada teiste valu ja läbielatu sellisel määral endasse haaramist, et see saabki osakeseks meist endist. Samavõrd kaasahaarav ja raputav oli ka Peri sel teemal kirjutatud raamat, mille pealkiri otsetõlkes on „Vägivaldaga nakatunud“ ning rootsi keelde on see tõl- gitud kui „Kaastunde hind“. Kaastunde või abistamise hinnasiltidena võime ühelt poolt mõista võimalust teha tähendusrikast ja ühiskonnale vajalikku tööd, teiselt poolt võib selle hind olla ka läbipõlemine kerge- mini kui mõnes teises ametis.

Enese eest hoolitsemist tuleb harjutada

Leevendavalt ja siiralt mõjub autori tõde- mus, mis nii oma isikliku kogemuse kaudu kui ka teema teoreetilise tausta põhjal on võetud kokku nõnda, et abistaja töö ongi äärmiselt raske, sellega kaasneb suur koormus tervisele ning sellest tulenevad riskid. Riskide realiseerumisele aitab kaasa ka abistaja enda minevikupagas. Kaastundeväsimusest, sekundaarsest trauma- st, kaastraumast ei teata Eestis just väga palju. Sotsiaalkindlustusameti ohvriabis oleme kasutanud raamatut ka kui prak- tilist õpikut, mis ühelt poolt kirjeldab, mida abistamise töö meiega teeb, aga teiselt poolt ka samme, mida saame abistajana ise ette võtta. See, et abistaja elukutsega

„Aitamise hind“ ilmus eesti keeles 2021. aastal (kirjastus Menu Meedia)

kaasneb tervisekoormus, on fakt, kuid asjaolu, et selle koormusega toimetulekut tulebki õppida ning oma vastupidavust treenida, ei teadvustata meil Eestis kindlasti piisavalt.

Per pakub oma raamatus välja ka strateegiaid, mis hõlmavad nii suuniseid, sh kind- laid tehnikaid, kui ka soovitusi teadmiste arendamiseks. Ta kirjeldab, kuidas töö- kohal, kus ka juhtkonnal on teadmised sekundaarse trauma riskist, suudetakse saavutada hea töökeskkond, kus abistavate elukutsete esindajate kogemusi ei peeta tabuks või patoloogiks. Autor lisab, et abistaja väsimus, kurnatus – sekundaarne

trauma – ei ole patoloogia, vaid abistaja normaalne reaktsioon ebanormaalsele olukorrale. Igal abistaval spetsialistil on organisatsioonis, kus kuulatakse, mõistetakse ja pakutakse kollegiaalset tuge, võimalus välja töötada ka oma isiklik toimetulekustrateegia.

Häid näpunäiteid nii töötajale kui ka tööandjale

„Aitamise hind“ sobib meeldivaks üllatuseks, tänutäheks ja toeks kõigile abistajatele, kes puutuvad töös kokku vägivalda, väärkohtlemist või muud traumasid kogunud

inimeste aitamisega: sotsiaalvaldkonna, ohvriabi- ja lastekaitse-, õiguskaitse-, politsei- ning haridustöötajatele, arstidele, õdedele, terapeutidele, psühholoogidele, kriminaalhooldusametnikele ja teistele.

Loodan, et see raamat aitab muuta nii mõndagi selles, kuidas me mõistame abistavate elukutsete terviseriske, kuidas saame aru ja aktsepteerime teise inimese traumaga kokku puutumise mõju, kuidas oma töös tähtsustame enesehoitu ja kuidas me ka sotsiaalvaldkonnas tööandjatena kujundame abistajatele toetava ning enesehoitu väärtustava töökultuuri.

AUTORIST

Triin Raudsepp on abistajate enesehoiu entusiast, panustanud valdkonna arendamisse ohvriabisüsteemis, vaimse tervise- ning seksuaaltervise valdkonnas.

Dagmar Narusson, Ph.D

Tartu Ülikool

E-raamat „Avatud Dialoog“

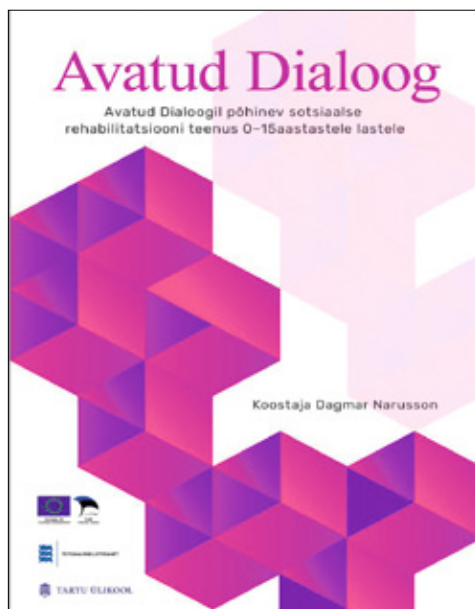
E-raamat „Avatud Dialoog. Avatud Dialoogil põhinev sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus 0–15aastastele“ ilmus detsembris 2022 ja on tasuta kättesaadav Tartu Ülikooli kirjastuse kaudu EPUB- ning PDF-vormingus.

E-raamat valmis osana uurimisprojektist, mis viidi ellu Euroopa Sotsiaalfondi toetuse andmise tingimuste „Sotsiaalse rehabilitatsiooni pakkumine tööviimereformi sihtrühmale ning raske ja sügava puudega 015-aastastele lastele“ ühe tegevuse raames. Avatud Dialoogi uurimisprojekti tellija on sotsiaalkindlustusamet, raamatu koostaja on Dagmar Narusson.

Raamat koosneb kahest osast. Esimesest kuni kolmanda peatükini on Eestis esimest korda kirjeldatud terviklikumalt Avatud Dialoogi olemust. See osa on kui eraldi lugemismaterjal, mis annab sissevaate Avatud Dialoogi algtoodetesse. Raamatu teises pooles on ülevaade Eestis tehtud uurimistöö tulemustest. Peatume raamatu nendel osadel lähemalt.

Ülevaade Avatud Dialoogist

Esiteks, Avatud Dialoog on huvitav, sest see ei ole pelgalt meetod ega keskendu üksnes klienditööle. See on läbiv terviklik mõtteviis (alates individuaalsest tasandist kuni ühiskonnani välja). Seda mõtet tuleb tõlgendada nii, et Avatud Dialoog annab maailmavaatelised alused ehk baasväärused, mida omaks võttes muutub abistaja arusaam murest, kriisist, inimsuhetest, vastutusest ja inimestega töötamisest.

Teiseks, Avatud Dialoogis nähakse, et abistamise süsteemid peavad muutuma ehk korraldus peaks olema uutel alustel. Selleks on välja töötatud kümme põhimõtet, mille alusel uus süsteem üles ehitada. Seega, inimeste ja ühiskondade maailmavaate muutustele lisaks antakse üsna põhimõttelised juhtnöörid, kuidas abisüsteeme ümber kujundada.

Kolmandaks, Avatud Dialoogis on kirjeldatud, kuidas inimeste ja võrgustikega töötamine peaks olema kujundatud. Klienditöö tasandil on 7 põhimõtet ja 12 elementi. „Avatud Dialoogi“ e-raamatu kolmes esimeses peatükis on kõik need kolm läbivat osa kirjeldatud nii, et anda lugejale algpõhimõtete ülevaade.

Kolme esimese peatüki ülevaated ei ole spetsiifiliselt ühegi valdkonna kohta ja annavad võrdset infot Avatud Dialoogi rakendamiseks nii vaimse tervise ja sotsiaalvaldkonnas üldisemalt kui ka tervishoius. Ka kogukondade arendamisel saab samu põhimõtteid rakendada. Kogukonnapõhise vaimse tervise (süsteemi) korralduse alus on paljudes riikides just Avatud Dialoog. Arvan, et raamatu esimesed kolm peatükki võiksid olla huvitavad kõigile ajakirja Sotsiaaltöö lugejatele, olenemata sellest, millises sotsiaaltöö valdkonnas parasjagu tegutsetakse või kas ollakse valdkonna kujundaja ja poliitika üle otsustaja või klienditöö tegija.

Rakendamise kogemused

Raamatu teine pool, alates neljandast peatükist on spetsiifilisem. Esimene valdkond, kus Eestis on olnud võimalik Avatud Dialoogi rakendada, on mobiilne sotsiaalne rehabilitatsioon kuni 15-aastastele rehabilitatsiooniteenusele suunatud lastele. Juhin siinkohal tähelepanu sellele, et kuigi alustati ühest kindlast valdkonnast, ei ole Avatud Dialoog ühegi kitsa valdkonna spetsiifiline ja seda ei tuleks käsitleda sotsiaalse rehabilitatsiooni meetodina. Nagu eespool öeldud, saab Avatud Dialoogi laialdaselt rakendada ja eelkõige muudab see vaimse tervise ning sotsiaalsüsteemi paradigmat. E-raamat annab mitmekülgse ülevaate Avatud Dialoogi rakendamisest ja uurimistööst laste sotsiaalse rehabilitatsiooni valdkonnas.

- 4. peatükis on kirjas Eesti spetsialistide vahetud kogemused Avatud Dialoogi rakendamisest.
- 5. peatükis on lühiülevaade Avatud Dialoogi rakendamisest teistes riikides.
- 6. peatükis on ülevaade teistes riikides tehtud uurimustest.

- 7. peatükis on Eestis tehtud uuringu tulemuste ülevaade Avatud Dialoogi praktiseerinud spetsialistide kogemustest seitsme põhimõtte rakendamisel.
- 8. peatükis on Eestis tehtud uuringu tulemuste ülevaade, mis hõlmab laste vanemate vaadet Avatud Dialoogil põhinevas teenusel osalemisest.
- 9. peatükis on kolmanda uuringu tulemuste ülevaade, kus keskmes on teenuse korraldajate vaade Avatud Dialoogi rakendamisele mobiilses sotsiaalses rehabilitatsioonis kuni 15-aastastele lastele.
- 10.–13. peatükis on uurimistöö põhjal tehtud järelduste ülevaade ja soovitusel Avatud Dialoogi rakendamise võimaluste kohta sotsiaalses rehabilitatsioonis.

Peatükid 4–13 annavad konteksti, kuidas teistes riikides Avatud Dialoogi rakendatakse, kuidas see on Eestis sulandunud sotsiaalse rehabilitatsiooni süsteemi ja millised sotsiaalse rehabilitatsiooni süsteemi arendamisküsimused kerkisid esile uurimistöö käigus.

Avatud Dialoogi e-raamatu tekstid on kirjutatud Tartu Ülikooli uurimisrühm, mis töötas aprillist 2021 kuni detsembrini 2022. E-raamatu teoreetilise osa ülevaate ehk 1.–3. peatüki kirjutas Dagmar Narusson. Neljas peatükk on kirjutatud koostöös Avatud Dialoogi rakendajate Mariliis Tähepõllu, Kadri Vilgatsi ja Dagmar Narussoniga. Peatükid 5–13 on kirjutatud uurimisrühma liikmed, igal peatükil on oma autorid. Uurimisrühma kuulusid analüütikud Laura Tiitus, Marju Kask, Birgit Malken, rühmajuht Marko Uibu ja uurimisprojekti juht Dagmar Narusson.

Kui Avatud Dialoogi e-raamat äratas huvi, võtke palun ühendust Felika.Tuul@sotsiaalkindlustusamet.ee.

Peoabi aitab muuta ööelu turvalisemaks

Ajal, mil maailma on tabanud mitu kriisi, on ööelu üritustel ja pidudel käimine üks võimalus vabaneda pingest ja lõõgastuda. Vahel võimendatakse neid kogemusi meeleisundit muutvate ainetega. Selliseid aineid tarvitatakse pidustustel tihti ja Eestis on uimastitel (sh alkoholil) siiani oluline koht meelelahutusüritustel ning ööelus, ükskõik kui palju me spetsialistidena nende kahjuliku mõju eest ei hoiataks.

Uimastite tarvitamise piiramine on kujunenud ajapikku aina keerulisemaks, mistõttu on ennetustöös aina tähtsam pöörata tähelepanu tarvitamisega kaasneva kahjude vähendamisele. Kontrollimatu tarvitamise tagajärjel võib eelkõige kannatada tarvitaja ise, aga ka inimesed ja keskkond tema ümber. Juba võimaliku ohu märkamine võib olla otsustav, et peost ei saaks negatiivne kogemus.

Ööeluasutused aga ei ole alati valmis selleks, et nad peavad kahjusid vähendama. Eestis ei ole veel kujunenud ka õhkkond, et inimesed tunneksid end piisavalt mugavalt neil teemadel avatult rääkimiseks ja vajadusel abi küsimiseks.

Innovatsiooniprogrammi „Turvalisem ööelu“ projekti raames arendasid Tervise Arengu Instituut, Politsei- ja Piirivalveamet ning klubi Hall sellise õhkkonna kujundamiseks välja uue kahjude vähendamise

tööviisi, mida katsetati 2022. aasta lõpus. Eesmärgiks seati võimaldada pidustejatel ja nende lähedastel teha valikuid, mis toetavad nende endi ja kogukonna turvalisust ning head tervist. Koolituse läbisid edukalt 12 inimest, kes olid valmis aitama kaasa ööelu turvaliseks muutmisele. Algatusega liitus ka Sveta baar, mõned korrad käidi klubides Hollywood ja D3.

Pärast koolituse lõppu võiski valitud ööeluasutustes näha ringi liikumas äratuntava tähistusega inimesi, keda kutsuti peoabideks. Nende ülesanne oli suhelda pidustejatega, jagada neile infot ja tarvikuid ning märgata ja sekkuda võimalikesse probleemsetesse olukordadesse, pakkudes seega usalduslikku ning diskreetset tuge ja abi ööelus osalejatele.

Esimese lennu peoabide kogemused näitasid, et sellisele sekkumisele on kindlasti koht Eesti ööelukultuuris, kuid seda on vaja arendada. Lühikese katseaja jooksul said aga abi mitmed ööelus osalejad, kes olid tol ööl sõltuvusainete tarvitamisega ühel või teisel moel liiale läinud. Peoabid olid nende jaoks olemas, et toetada ja aidata olukord turvaliselt lahendada.

Sel aastal on kavas programmi jätkata. Lisainfot saab Tervise Arengu Instituudi narkomaania ennetuse keskuse kahjude vähendamise spetsialistidelt.

VEEBILOOD

Ajakirja Sotsiaaltöö veebilehel www.tai.ee/sotsiaaltöö saab lugeda ka neid artikleid, mis ei ole avaldatud paberil.

Statistika. Perest eraldatud lapsed ja asendushooldus aastatel 2011–2021.
Sotsiaalministeeriumi statistika- ja analüüsiosakond

Juhendmaterjal. Kuidas koguda tõendeid lähisuhtevägivalla kriminaalmenetluseks? *Anne Haller, Hannaliisa Uusma*

2023. aasta üle-eestiline sotsiaalvaldkonna töötajate ja valdkonna panustajate pidulik tunnustusüritus toimub 21. märtsil Viljandis Eesti Pärimusmuusika Keskuses.

Üritust kantakse üle veebi vahendusel ja seda saab ka järele vaadata. Lisainfo Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni kodulehel www.eswa.ee.